

LANDSCHAPSPARK GRENZELOOS BOCAGELAND

De lijnen die ons verbinden

AAN DE SLAG MET HET BOCAGEKOMPAS

OPERATIONEEL PLAN 2024-2029

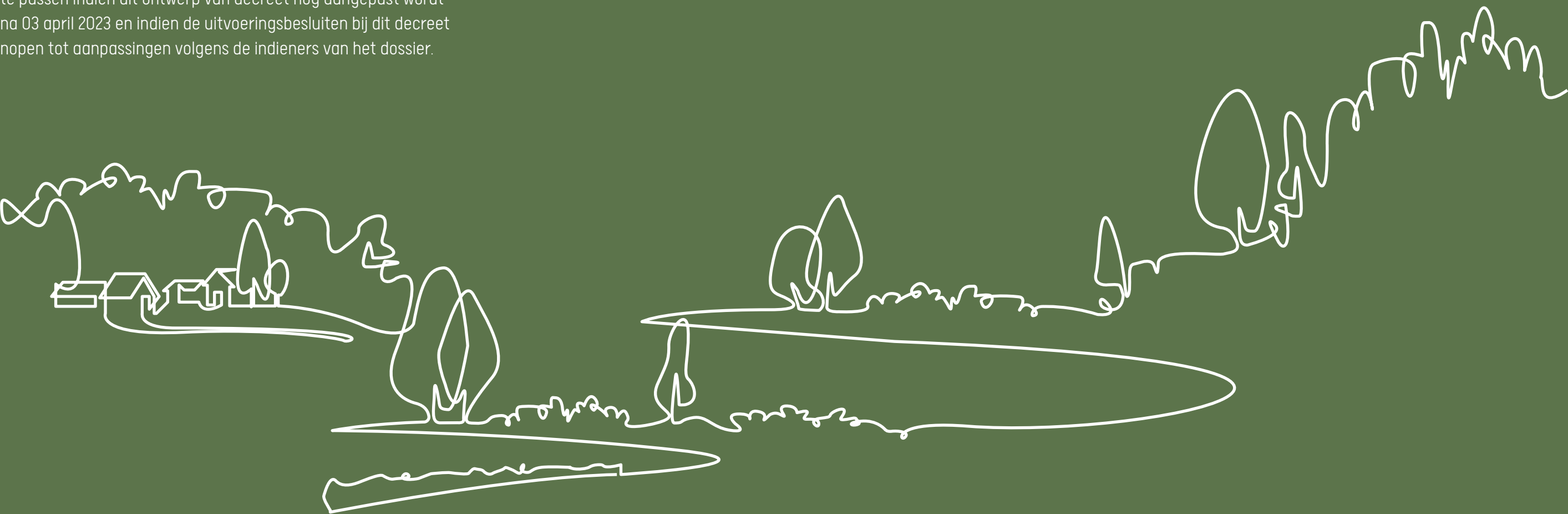

KANDIDATUUR LANDSCHAPSPARK
“GRENZELOOS BOCAGELAND”
OPERATIONEEL PLAN (2024-2029)

Disclaimer:

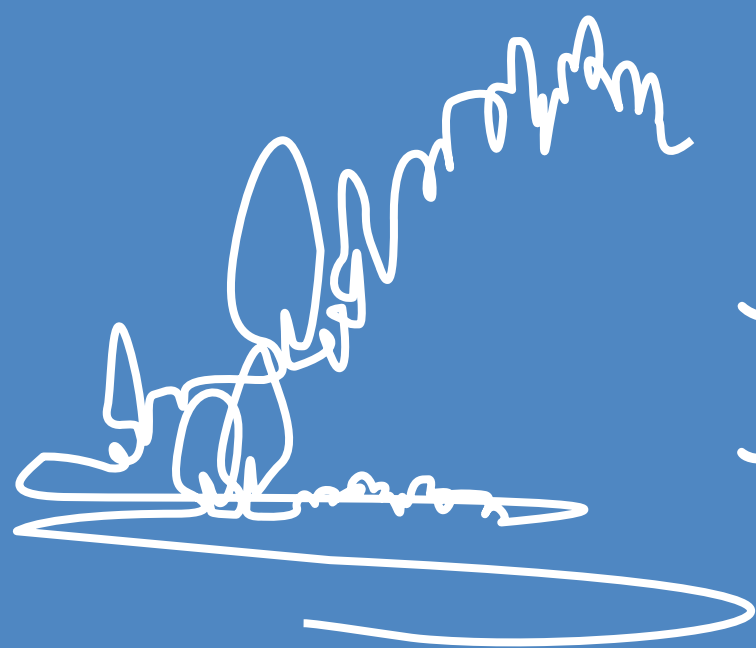
Dit kandidaatsdossier werd ingediend op basis van het ontwerp van decreet voor Vlaamse Parken en algemene landschapszorg zoals gekend dd. 03 april 2023. Dit master- en operationeel plan handelt vanuit kansen en vrijwilligheid en baseert zich op artikel 8 van het ontwerp decreet waarin opgenomen staat dat de erkenning als landschapspark of de werking van het parkbureau geen verplichtingen of geen beperkende maatregelen genereert bovenop de vigerende regelgeving voor de houders van zakelijke rechten binnen het landschapspark of voor de gebruikers ervan.

De gebiedscoalitie van kandidaat-landschapspark Grenzeloos Bocageland behoudt het recht om het kandidaatsdossier aan te passen indien dit ontwerp van decreet nog aangepast wordt na 03 april 2023 en indien de uitvoeringsbesluiten bij dit decreet nopen tot aanpassingen volgens de indieners van het dossier.

Inhoudstafel

	INTRODUCTIE	4
1.	VEERKRACHTIG NETWERKLANDSCHAP	10
	A Beleidsdoelstellingen	12
	B Landschappelijke en sociale rijkdom	17
	C Operationele doelstellingen	20
	D Actietabel	25
2.	CIRCULAIR VOEDSELLANDSCHAP	34
	A Agrarisch landgebruik	38
	B Operationele doelstellingen	40
	C Actietabel	44
3.	FLUCTUEREND SPONSLANDSCHAP	50
	A Waterhuishouding	54
	B Operationele doelstellingen	56
	C Actietabel	59
4.	BRUISEND BIODIVERS LANDSCHAP	66
	A Natuurwaarden	70
	B Operationele doelstellingen	72
	C Actietabel	76
5.	FLOREREND GASTVRIJ LANDSCHAP	82
	A Toeristische infrastructuur en bezienswaardigheden	86
	B Operationele doelstellingen	88
	C Actietabel	92
6.	FINANCIEEL PLAN	98

Introductie

Het bocagekompas, zoals beschreven in het overkoepelende Masterplan “Bocagekompas. Van robuust vangnet naar fijnmazig netwerk. (2024 - 2047)”, biedt het Parkbureau en de gebiedscoalitie binnen het landschapspark Grenzeloos Bocageland richting en houvast in de overwegingen en plannen die ze maakt voor het gebied vandaag, morgen en voor de lange termijn. Het bocagekompas is geen klassiek kompas (zie figuur 1.1): het wijst niet naar het noorden, maar naar het midden. Centraal staat het “netwerklandschap” waarin de veelheid en diversiteit van natuurlijke landschapselementen en de sociale relaties in het gebied samenkomen. Wanneer we diepgaand werken rond de voor ons gebied belangrijke subsystemen, nl. het sponslandschap, voedsellandschap, biodivers landschap en gastvrij landschap, helpt het bocagekompas om de problematieken niet eenzijdig en sectoraal te benaderen, maar vanuit een systeemdenken.

Daarbij willen we de lijnen die ons verbinden met elkaar in het gebied stelselmatig versterken. Daaronder verstaan we de landschappelijke en natuurlijke lijnen, zoals de hagen, graften, bomenrijen, holle wegen, beekvalleien, ... maar ook de sociale interacties, vriendschappen, familiebanden en samenwerkingsverbanden. De knooppunten en ruimere netwerken die deze natuurlijke en sociale lijnen vormen symboliseren het complexe web van natuurlijke en sociale interacties in het gebied. In beide gevallen willen we dat complexe web gaan versterken: op de korte termijn versterken we het tot een robuust vangnet, op de lange termijn streven we naar een nog veerkrachtiger fijnmazig netwerk. Dat doen we door een continue interactie tussen landschappelijke en sociale rijkdom te stimuleren. Op die manier bekomen we niet alleen een “veerkrachtig netwerklandschap”, maar ook heel wat win-win’s in de subsystemen die er nauw mee verbonden zijn: een “fluctuerend sponslandschap”, een “circulair voedsellandschap”, een “bruisend biodivers landschap” en een “florerend gastvrij landschap”.

Fig. 1.1- Het bocagekompas met het “netwerklandschap” als centrale, verbindende factor

Om te kunnen optreden als neutrale gebiedscoördinator in het landschapspark neemt het personeel van het Parkbureau zes verschillende rollen op (zie figuur 1.2).

- Een *grensoverschrijdende coördinator* stuurt het team aan, bewaakt de algemene operationele koers van het landschapspark en vervult een secretarisfunctie voor de Stuurgroep en het Strategisch Partneroverleg. Daarnaast focust deze coördinator

zich op het bewaken van de beleidsruimte voor de toepassing van het Bocagekompas binnen lopende en nieuwe beleidsprocessen in de grensoverschrijdende perimeter van het landschapspark. Deze coördinator werkt daarvoor nauw samen met de Werkgroep Beleid (o.a. bestaande uit de landbouw- en eigenaarsorganisaties) waarin het aankaarten van beleidsknelpunten en -kansen wordt voorbereid. Deze werkgroep werkt nauw samen met andere grensoverschrijdende instanties en fora zoals het Drielandenpark en de Euregio Maas-Rijn, de grensoverschrijdende werkgroep Jeker-Geul voor waterbeheerders, het Tripartite overleg van de Vlaamse Landmaatschappij, ... De grensoverschrijdende coördinator ondersteunt ook de regionale coördinatoren met betrekking tot het organiseren van de co-creatie binnen de geïntegreerde planvorming in deelgebieden en kan ingeschakeld worden voor actieve conflictbemiddeling.

Een *grensoverschrijdende communicatiemedewerker* staat in voor de opmaak en uitvoer van de communicatiestrategie van het landschapspark samen met de relevante partners uit de gebiedscoalitie. De communicatiemedewerker werkt daarvoor nauw samen met de Werkgroep Communicatie (o.a. bestaande uit de gemeentebesturen en de toeristische organisaties), die tweemaandelijks samenkomt, om de communicatie-acties gericht op de verschillende doelgroepen (o.a. grondgebruikers en eigenaars, inwoners en bezoekers) van het landschapspark te stroomlijnen. De communicatiemedewerker beheert de website en sociale mediakanalen van het park en helpt bij de organisatie van de tweemaandelijks Bocagecafé's (lokale gebiedsactoren ontmoeten partners van de gebiedscoalitie rond specifieke thema's) en andere sporadische evenementen. De communicatie vanuit het landschapspark gebeurt zowel in het Nederlands als in het Frans.

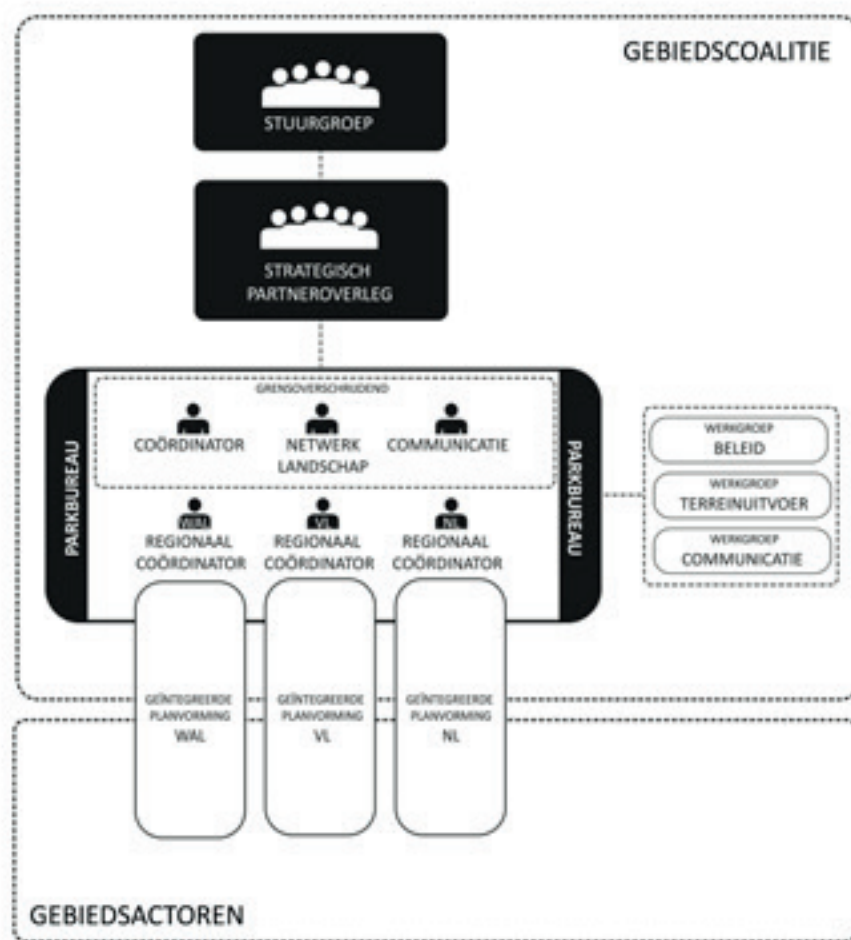

Fig. 1.2: In het parkbureau worden 6 rollen opgenomen, ondersteund door drie werkgroepen en drie geïntegreerde planningsprocessen in deelgebieden

Een *grensoverschrijdende expert Netwerklanschap* die inhoudelijke expertise inbrengt met betrekking tot ecologische en cultuurhistorische aspecten van kleine landschapselementen, hoogstamboomgaarden, graslanden, ... Voor deze rol wordt structureel samengewerkt met het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren, waardoor deze rol in de praktijk door verschillende experts volgens de noden op terrein wordt ingevuld. Er zit ook een luik terreinuitvoer (voorbereiding en begeleiding van uitvoer van aanplant of beheer) onder, waarbij deze persoon de Werkgroep terreinuitvoer twee keer per jaar samenroept om afspraken te maken over terreinuitvoer en om goede praktijken uit te wisselen tussen de groenambtenaren van de gemeenten, agrarische beheerscollectieven, aannemers en sociale ploegen actief in het gebied. Dit gebeurt zo veel mogelijk via demomomenten op terrein.

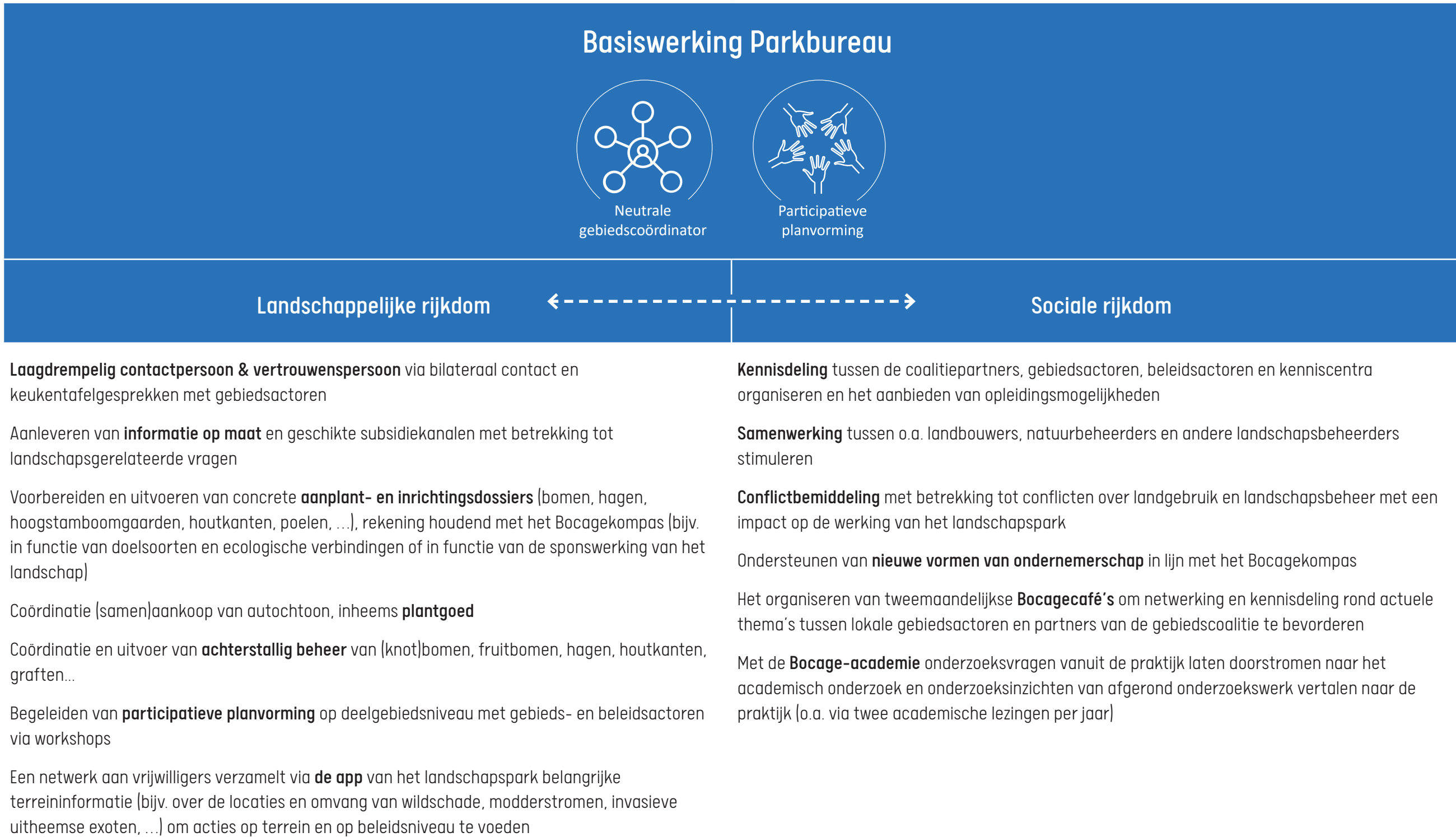
Drie regionale coördinatoren treden op als laagdrempelig contactpersoon en vertrouwenspersoon voor de lokale gebiedsactoren binnen het Vlaamse, Waalse en Nederlandse deel van het landschapspark. Zij verkennen pro-actief de mogelijkheden om zowel de natuurlijke rijkdom als de sociale rijkdom in het landschap te versterken. Daarbij pikken ze signalen en ideeën op van het terrein die aansluiten op de filosofie van het Bocagekompas en leggen ze in regionale werkgroepen Geïntegreerde planvorming voor aan de relevante besturen en organisaties uit de gebiedscoalitie. Op die manier bekijken ze onder welke vorm en met welke ondersteuning deze ideeën kunnen uitgevoerd worden. Tijdens workshops komen de beleidsactoren, andere coalitiepartners en gebiedsactoren ook samen om samen de geïntegreerde planvorming concreet te maken met een maatregelenplan op perceelsniveau. Deze regionale coördinatoren wisselen onderling continue kennis uit en zoeken

naar grensoverschrijdende win-win's in de uitvoer van inrichting en beheer en in de samenwerkingsverbanden die ontstaan. Door de samenwerking tussen deze drie regionale coördinatoren binnen de grensoverschrijdende werking van het Parkbureau geven we vorm aan een gezamenlijk grensoverschrijdend landschapsbeheer.

Het Parkbureau wil, vanuit deze zes rollen, in haar basiswerking naast de grondgebruiker en -eigenaar, inwoner en ondernemer staan en oprecht luisteren naar de behoeften en frustraties die er lokaal leven met betrekking tot de thema's uit het Bocagekompas. Vanuit deze constante dialoog en de vertrouwensrelatie die wordt opgebouwd ontstaat een dienstverlening op maat van het gebied, de lokale betrokkenen en de kansen en knelpunten die zich voordoen. Hierbij staat de interactie tussen landschappelijke en sociale rijkdom centraal. Binnen haar basiswerking neemt het Parkbureau de taken zo goed mogelijk op die zijn opgesteld in tabel 1.1 op p7.

In dit Operationeel plan gaan we aan de slag met het bocagekompas en maken we zijn werking concreet en tastbaar voor de zesjarige periode startende in 2024 en eindigend in 2029. Voor elk van de vijf thema's van het bocagekompas formuleren we, rekening houdend met de bestaande Europese, Vlaamse, Waalse en Nederlandse beleidsdoelen, specifieke operationele doelstellingen en acties die nodig zijn om het potentieel van het bocagelandschap als robuust vangnet en fijnmazig netwerk te realiseren.

Het Parkbureau en de partners van de gebiedscoalitie behouden daarbij de flexibiliteit om in de periode 2024 - 2029, op basis van voortschrijdend inzicht, acties bij te sturen en aan te passen opdat de geformuleerde doelstellingen zo snel en efficiënt mogelijk kunnen gerealiseerd worden.

Tabel 1.1: Overzicht van de basiswerking van het Parkbureau, waarbij de interactie tussen landschappelijke en sociale rijkdom in het landschapspark centraal staat.

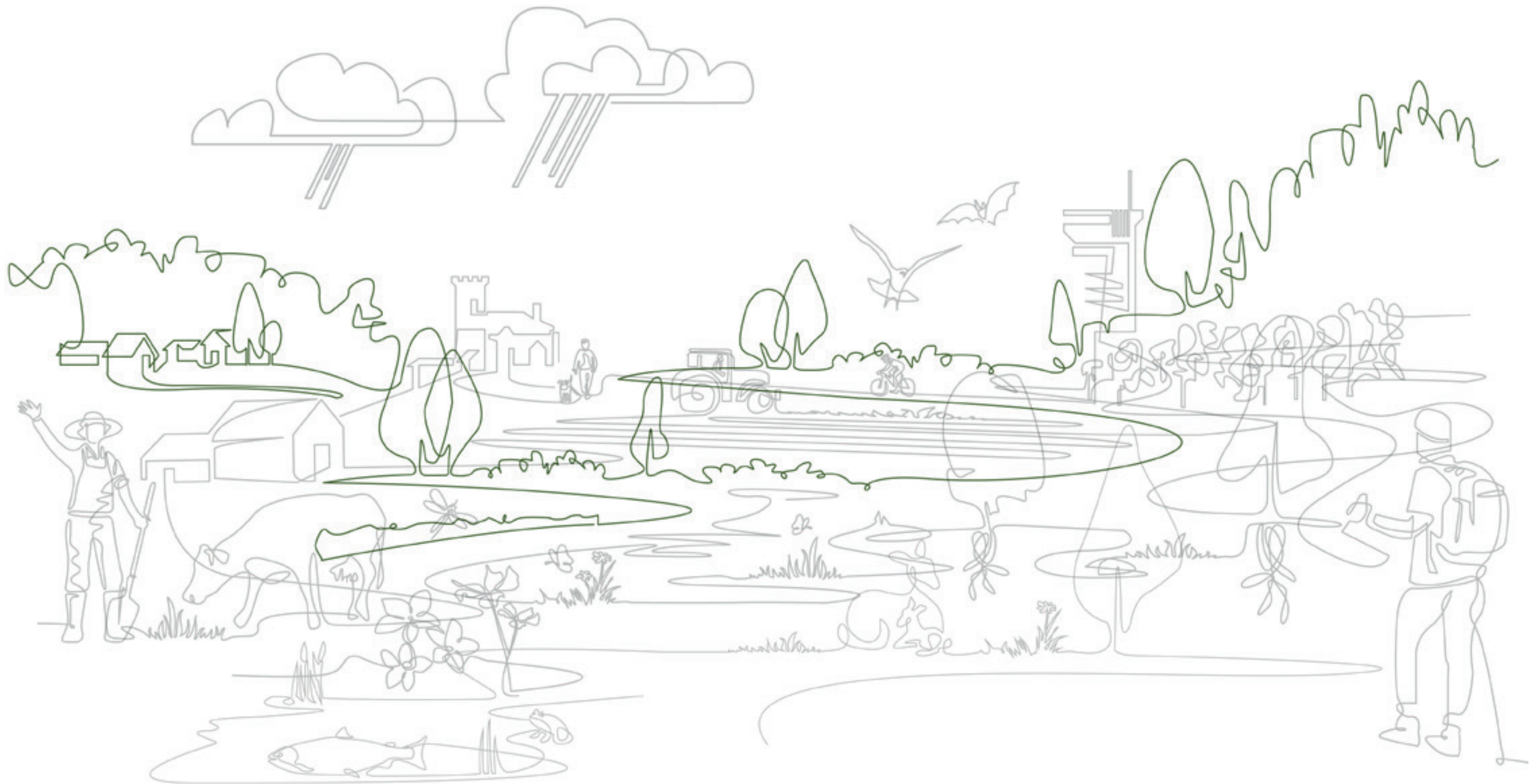

Fig. 1.3: Een zestigtal organisaties zullen gaan samenwerken in het Landschapspark Grenzeloos Bocageland

Veerkrachtig
netwerklandschap

Het goed bewaarde bocagelandschap vormt over de grenzen heen een heuvelachtige lappendeken van omhaagde weilanden en velden, oude bossen, graften, holle wegen, hoogstamboomgaarden, snelstromende beken en talloze erfgoedrelicten zoals kastelen en vakwerkhuizen. Het landschap is doorspekt met kleine, maar dynamische dorpen en gehuchten met heel wat lokale ondernemers en bedrijven, een sterk verenigingsleven en levendige cultuurhistorische tradities. In dit kleinschalig landschap met een sterk sociaal-maatschappelijk en sociaal-economisch weefsel komen heel wat grootschalige problematieken en ruimtelijke dynamieken samen. O.a. de klimaatsverstoring, het biodiversiteitsverlies, de onzekere toekomst en het wankel verdienmodel van de lokale landbouwers, de toeristische overdruk op sommige plekken en tijdstippen, het gebrekkige behoud en restauratie van het monumentaal erfgoed, de sterke verstedelijkingsdruk, de verdwijning, aantasting en ontbrekend beheer van kleine landschapselementen, de trend van het omzetten van grasland naar akker, ... Enkel door de samenhang tussen de problematieken te zien en ons kleinschalig landschap weer centraal te zetten samen met het lokale sociaal-economische weefsel kunnen we tot structurele, lange termijnoplossingen komen.

Fig. 1.1- Het bocagelandschap vormt een lappendeken van landschapselementen (© RLHV)

A Beleidsdoelstellingen

Het netwerk van landschappelijke en natuurlijke lijnen, zoals de hagen, graften, bomenrijen, holle wegen, beekvalleien, ... net als de sociale interacties, vriendschappen, familiebanden en samenwerkingsverbanden vormen samen het geïntegreerde netwerklandschap. Investeren in de diversiteit en kleinschaligheid van het netwerklandschap leidt tot een robuust vangnet op korte termijn en een fijnmazig netwerk op lange termijn. Daartoe stimuleren we in het landschapspark de continue interactie tussen landschappelijke en sociale rijkdom. Op die manier komen we tot een geïntegreerde en sectoroverschrijdende aanpak waarin afstemming en win-win's worden gezocht tussen een waaijer aan relevante sectorale beleidsdoelen, voortbouwend op het lokaal aanwezige sociale en natuurlijke kapitaal. De beleidsdoelen situeren zich op het vlak van streekidentiteit en landschapskwaliteit, klimaatmitigatie en -adaptatie, biodiversiteitsherstel en bebossing, voedsel-, energie- en grondstoffenproductie, waterbeheer, levenskwaliteit en gezondheid, toerisme en recreatie, milieukwaliteit, lokale economie, ... In de volgende tabel (p 13 - 15) hebben we geprobeerd de belangrijkste beleidsdoelen op te lijsten.

Raad van Europa

Council of Europe Landscape Convention

Uitbouw van een transversaal landschapsbeleid & doelstellingen op het vlak van de bescherming, het beheer en de inrichting van landschappen.

Definitie “landschap”: “een deel van het grondgebied, zoals dat door de mens wordt waargenomen en waarvan het karakter bepaald wordt door natuurlijke en/of menselijke factoren en de wisselwerking daartussen”. Het landschap is per definitie holistisch en moet als een systeem begrepen worden.

Europese Unie

- **European Green Deal**

Geen netto emissies van broeikasgassen tegen 2050. 40% nieuwe hernieuwbare energie tegen 2030. Herstel van bossen, bodems, moerassen en veengebieden als natuurlijke koolstofopnemers.

- **Land Use, Land-Use Change and Forestry (LULUCF) regulation 2021-2030**

No-debit rule tegen 2030: koolstofvoorraden stabiel. Emissies door landgebruiksverandering compenseren met equivalente koolstofopslag via landgebruik.

- **Habitats and Birds directive**

Gunstige staat van instandhouding van beschermde soorten en habitattypen tegen 2050.

- **Biodiversity Strategy & EU Nature restoration plan**

Habitats en soorten gaan niet achteruit, 30% heeft positieve conservatiestatus of vertoont positieve trends tegen 2030.

Verhogen van het aandeel landschapselementen met hoge biodiversiteitswaarde op landbouwgronden tot 10% van het areaal tegen 2030.

Minimum 25% van landbouwgebied in gebruik door biologische landbouw en inzet agro-ecologische praktijken significant verhoogd tegen 2030.

3 miljard extra bomen aangeplant in EU volgens ecologische principes tegen 2030.

- **Common Agricultural Policy 2023 - 2027 & CAP-strategische plannen lidstaten/regio's**

O.a. een eerlijk inkomen voor landbouwers, verbeteren van positie landbouwers in voedselketen, milieuzorg en klimaatactie, landschap en biodiversiteit beschermen en generationele overdracht van landbouwbedrijven ondersteunen.

- **Farm to Fork Strategy for sustainable food**

Een duurzaam voedselsysteem met o.a. voor iedereen toegang tot veilig, voedzaam en duurzaam voedsel en minder voedselverspilling.

- **Water framework directive (incl Nitrates directive)**

Een goede staat (ecologisch, chemisch, hoeveelheid) van alle lichamen van oppervlaktewater en grondwater tegen 2027.

- **Floods directive**

Kader om overstromingsrisico in EU te beoordelen en managen om de negatieve gevolgen van overstromingen te beperken.

Vlaanderen	Wallonië	Nederland
Vlaams Gewest Vlaams regeerakkoord 2019-2024 Volwaardig en transversaal landschapsbeleid om omgevingsuitdagingen sectoroverschrijdend op te lossen en om de omgevingskwaliteit te versterken en te zorgen dat binnen de Vlaamse Overheid landschap transversaal en geïntegreerd wordt benaderd. Vlaams klimaat- en energieplan 2021-230 Uitstoot broeikasgassen in niet-ETS¹ sectoren tegen 2030 met 40% terugdringen. Strategische visie Beleidsplan Ruimte Vlaanderen Het bijkomend gemiddeld dagelijks ruimtebeslag tegen 2040 terugdringen tot 0 hectare. Fijnmazig netwerk van blauwgroene aders realiseren via een toename aandeel wateroppervlakte en groen in open ruimte en steden en dorpen ten opzichte van 2015. Houtkantenplan (2023 - 2030) Tegen 2030 het houtkantennetwerk in Vlaanderen kwalitatief en kwantitatief te versterken zodat het functioneert als een biodiverse en klimaatrobuuste ruggengraat in het buitengebied. Natura 2000 & soortenbeschermingsprogramma's Voor de uitvoering van deze soortenbeschermingsplannen worden o.a. ook KLE-inrichtingen in het open landschap en goed graftenbeheer voorgesteld. Bosuitbreidingsplan 4.000 hectare extra bos tegen 2024 en 10.000 hectare extra bos tegen 2030. Vlaams Natuurdecreet Natuurverbindingen Vlaams Actieprogramma Ecologische Ontsnippering Blue Deal Minder verharding, meer vernatting en maximaal circulair watergebruik tegen waterschaarste en droogte.	Waals Gewest Plan de relance de la Wallonie (PRW) Plan Stratégique wallon (PSw) pour la Politique Agricole Commune (PAC) 2023-2027 Familiale landbouw op menselijke schaal ondersteunen Autonomie op het vlak van voedsel waarborgen en bevorderen Programme Yes We Plant ! 4.000 km hagen en/of een miljoen bomen planten in Wallonië Programme PARIS (Programmes d'actions sur les rivières par un approche intégrée et sectorisée pour la Wallonie) 2022 - 2027 Programme PGRI (Plans de Gestion des Risques d'Inondation) Schéma de Développement du Territoire (SDT) Code de développement territorial (CODT) Stratégie 2030 pour le tourisme wallon Charte de l'agriculture en Grande Région Behoud van het gemengd systeem van plantaardige en dierlijke productie, dat optimaal is wat betreft de autonomie van het bedrijf en het gebruik van de productiefactoren, dat bestand is tegen economische schommelingen, het behoud van blijvend grasland bevordert en interessant is voor het milieu (vruchtbaarheid van de bodem, biodiversiteit, water- en luchtkwaliteit, diversiteit van de gewassen en het landschap) Provincie Luik Master Plans et Territoires de projets - destination 2040 Schéma Provincial de Développement Territorial Ontwikkeling van fietstoerisme en zachte mobiliteit	Het Rijk Nationale Omgevingsvisie (NOVI) Programma Regio's aan de grens Nationaal Programma Landelijk Gebied Provincie Limburg NOVI-/NOVEX-gebied Zuid-Limburg - Panorama Zuid-Limburg - Programma Waterveiligheid en Ruimte Limburg - Limburgs Programma Landelijk Gebied - Coalitie blauwgroen Zuid-Limburg Provinciaal Omgevingsplan (POL 2014), incl Omgevingsverordening Visie Vrijetijdseconomie - Bestemming Zuid-Limburg 2030 16 Zuid-Limburgse gemeenten en de provincie Limburg Programma Landschap 'Mooi Limburg. Samenwerken aan de identiteit van het Limburgs Landschap' Limburgs programma Landelijk Gebied (in opmaak) Beleidskader Landbouw Koers naar de toekomst Uitvoerinsplan natuurinclusieve landbouw Natuurprogramma 2023 - 2030 Limburgse aanpak Bossen Duurzaam schoon grondwater Water in Balans Zes 'knoppen': landelijk/ buitengebied, stedelijk/ bebouwd gebied, watersysteem, beken en beekdalen, schade beperken eigen woning, ruimtelijke ordening en internationale afstemming Knop 1: 10 mm vasthouden van regenbuien in buitengebied met name op agrarische gronden.

Vlaanderen	Wallonië	Nederland
Visie Reizen naar morgen (Toerisme Vlaanderen) Actieplan voedselverlies en biomassa(rest)stromen circulair 2021-2025 (OVAM) Stroombekkenbeheerplan Maas 2022-2027 Provincie Limburg SALKturbo voor een competitief, duurzaam, digitaal en inclusief Limburg Ruimtepact 2040 (in opmaak) O.a. ontwikkelen groenblauwe ader en waterconservering, incl doortocht van Voer doorheen centrum 's Gravenvoeren en verbinding richting Remersdaal(beek) Programmatistische aanpak Stikstof Ecoprofielen Versterken van droge en natte natuurverbindingen en habitats Gemeente Voeren Lokaal Energie- en Klimaatpact (LEKP): Realiseren tegen 2030 per inwoner van 1 extra boom, 0,5 meter extra haag of geveltuinbeplanting, 1 extra natuurgroenperk per 1.000 inwoners, 1 m² ontharding per inwoner & 1 m³ extra opvang van hemelwater voor hergebruik, buffering en infiltratie regenwater. Hemelwater- en droogteplan Erosiebestrijdingsplan Visie "Reizen naar morgen, ook in de Voerstreek"	Gemeenten Plan stratégique Transversal (PST) Programme Communal de Développement rural (PCDR) Plan Energie-Climat (POLLEC) Plan Communal de Développement Nature (Plombières) Plan Pluies (Prévention et Lutte contre les Inondations et leurs Effets sures les Sinistrés) (Dalhem)	Programma Waterveiligheid en Ruimte Limburg Meerlaagsveiligheid: 1. Vergroten van de fysieke robuustheid watersysteem; 2. Verankeren van water en bodem sturend als principe in de ruimtelijke ordening; 3. Vergroten van zelfredzaamheid van inwoners. Middengebied & samenwerkingsverbanden Zuid-Limburgse gemeenten Van groen hart tot groene long. Strategisch actieplan Middengebied Zuid-Limburg Perspectief in Zuid-Limburg. Een gemeentelijke visie op de transitie van het landelijk gebied Lijn 50-gemeenten Omgevingsvisie Lijn 50 (in opmaak) Rapportage Verantwoord op weg Cittaslow netwerk Gemeenten Buitengewoon buitengebied (Eijsden-Margraten) Boshommellandschap Geuldal (Gulpen-Wittem)

Kaart 1.1: Inventarisatie landschappelijke rijkdom landschapspark Grenzeloos Bocageland (anno 2023, volgens de beschikbare gegevens)

B Landschappelijke en sociale rijkdom

Om de interactie tussen de landschappelijke en sociale rijkdom in het Grenzeloos Bocageland te kunnen stimuleren, brengen we de situatie anno 2023 zo goed als mogelijk in kaart op basis van bestaande bronnen. De **kaart Landschappelijke rijkdom** (zie kaart 1.1) vertelt ons meer over de diversiteit en leesbaarheid van het bocagelandschap. 92,3% van het landschapspark is onbebouwde ruimte. 64,1% van de totale oppervlakte is in landbouwgebruik en 20,9% is erkend natuurgebied of heeft een groene bestemming op het gewestplan. De structuur van de kenmerkende landschapselementen, hun onderlinge verdeling maar ook het verkavelingspatroon en het landgebruik geven inzicht in de rijkheid van de deelgebieden binnen het landschapspark. Elementen zoals hagen, heggen, graften, bomenrijen, boomgaarden, droogdalen en helling- en plateaubossen zijn van belang voor de herkenbaarheid van het landschap.

We onderscheiden vier grotere landschappelijke clusters², die volledig of gedeeltelijk binnen de perimeter van het landschapspark vallen: (1) het Maasdal en Maasterrassen, (2) Plateaus van Margraten, Eperheide, Ubachsberg en Baneheide, (3) Geulvallei met zijbeken Gulp, Eyserbeek en Selzerbeek, (4) Berwijnvallei met de kom van Aubel. Deze landschappelijke clusters worden met elkaar verbonden door een bosboog van eeuwenoude boskernen en de vallei van de Voer: van het Savelsbos in Eijsden-Margraten, over de Voerense boskernen (Hoogbos, Alserbos, Vrouwenbos/Roodbos), via de hellingbossen van de Gulp (Teuvenerbos in Teuven, Bovenste Bos in Epen), het Bois de Beusdael in Plombières tot het Vijlnerbos in Vaals. Waar op de Maasterrassen en de glooiende plateaus in het noordwesten lijnvormige bocagestructuren – al dan niet gedegradeerd – terug te vinden zijn in dorpsmantels, op hellingen of in droogdalen, zijn deze alom-tegenwoordig – eveneens in verschillende stadia van gaafheid of

degradatie – in het kenmerkende weidelandschap in het zuidoosten³ dat doorsneden wordt door de valleien van Berwijn, Voer, Gulp en Geul.

Het contrast tussen de historische kernen (in het roze op de kaart) en het huidige bebouwde gebied (in het grijs op de kaart) tonen aan waar de historische relatie tussen kern en landschap nog goed te beleven valt. Zo herkennen we de cultuurhistorische dorpsmantels van hagen, boomgaarden en huisweiden (bijv rondom Gronsveld, Teuven, Slenaken en Bombaye) en op welke plekken verstedelijking het landschap heeft overgenomen (via kernuitbreiding aan Nederlandse kant zoals in Eijsden en Vaals, maar ook via een uitwaaiende lintbebouwing aan Belgische kant in bijv Gemmenich, Warsage, Aubel, ...). Hoewel de streek historisch gezien golven van ontvolking kende, is het anno 2023 een aantrekkelijk woongebied door de nabijheid van de metropolen Luik, Aken en Maastricht dat tot een toenemende verstedelijkingsdruk leidt. Ook de bouw van toeristische voorzieningen (vakantieparken) draagt hieraan bij.

In het noordwesten zijn de akkerbouw en fruitproductie belangrijke vormen van agrarisch gebruik. Bij de akkerbouw gaat het vooral om teelten als aardappelen, bieten, maïs en tarwe. Naast de grootschaligere percelen met laagstamfruit vinden we nog kleinschalige hoogstamboomgaarden, vaak gesitueerd op of in de omgeving van agrarische zetels, in het gebied. Een jarenlange en zorgwekkende trend in het landgebruik in het kenmerkende weidelandschap in het gebied is de omzetting van grasland naar (maïs)akkers. Anno 2015 bestond bijv nog ongeveer 60% van het Voerense landschap in landbouwgebruik uit wei- en hooilanden. In de periode 2006 tot en met 2014 verdween 16% van het areaal aan permanent grasland (362 ha). Daarvan werd 51% omgezet naar

² Voor meer informatie: zie “2.4 Doorgelicht” in het Masterplan “Bocagekompas. Van robuust vangnet naar fijnmazig netwerk. (2024 - 2047)”

³ Voor Dalhem ontbreken de data van de lineaire landschapselementen, voor Aubel zijn ze onvolledig (enkel vanop openbare weg waarneembaar).

akkerland en 47% naar tijdelijk grasland (en wordt dus regelmatig gescheurd). 2% werd bebouwd of verhard. Dit is een trend die zich ook op Vlaams niveau voordoet. Het Vlaams areaal grasland nam netto met meer dan 20.000 ha af, waarbij 14% van het oorspronkelijke graslandareaal uit 2013 ‘akkerland’ was in 2019⁴. Enkel voor Voeren hebben we op de kaart gegevens kunnen weergeven over het voorkomen van historisch permanente graslanden⁵. Zij komen veelvuldig langs de boskernen voor in de valleien van Gulp, Voer, Veurs en Noor. Deze graslanden liggen op de rand van het plateau of kunnen ook op of in de omgeving van boerenerven gelegen zijn omwille van hun functie als graasweide.

Enkel voor Voeren hebben we op de kaart gegevens kunnen toevoegen over het voorkomen van historisch permanente graslanden⁵. Zij komen veelvuldig langs de boskernen voor in de

⁴ Poelmans Lien, Janssen Liliane, Hambsch Lorenz (2021), Landgebruik en ruimtebeslag in Vlaanderen, toestand 2019, uitgevoerd in opdracht van het Vlaams Planbureau voor Omgeving.

⁵ Historisch permanent grasland wordt in het Vlaams Onroerend erfgoeddecreet gedefinieerd als “een halfnatuurlijke vegetatie die bestaat uit grasland dat gekenmerkt wordt door het langdurig grondgebruik als graasweide, hooiland of wisselweide met cultuurhistorische waarde of met een soortenrijke vegetatie van kruiden en grassoorten waarbij het milieu meestal wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van sloten, greppels, poelen, uitgesproken microrelief, bronnen of kwelzones”. Het agentschap Onroerend Erfgoed hanteert daarbij de regel dat graslanden die minstens 50 jaar als grasland in gebruik zijn, historisch permanent zijn, ongeacht hun natuurwaarde en ongeacht het feit dat deze graslanden gedurende deze periode kortstondig (1 jaar) akker waren of omgeploegd werden en nadien opnieuw heringezaaid werden.

valleien van Gulp, Voer, Veurs en Noor. Deze graslanden liggen op de rand van het plateau of kunnen ook op of in de omgeving van boerenerven gelegen zijn omwille van hun functie als graasweide.

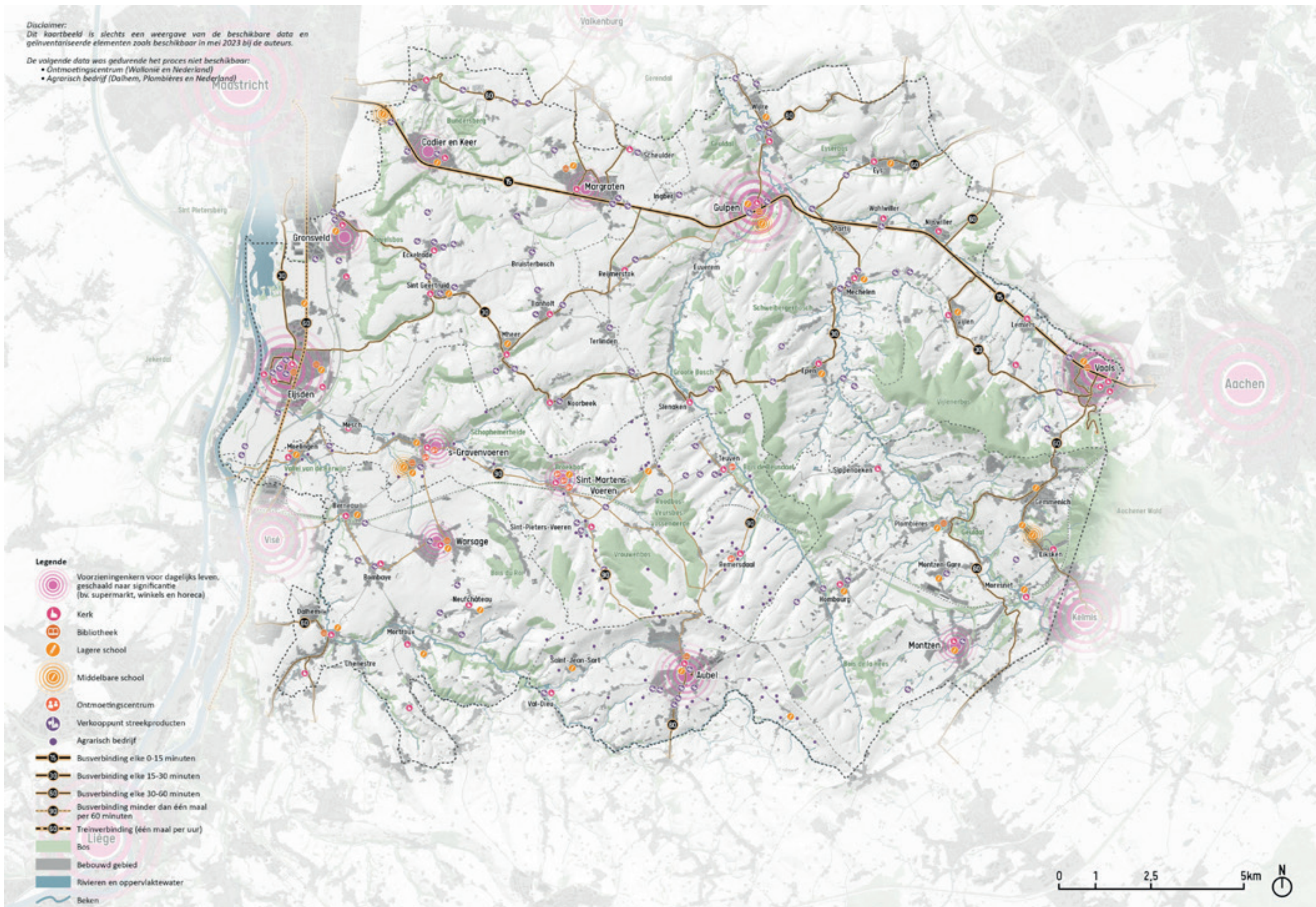
De **kaart Sociale rijkdom** (zie kaart 1.2) geeft inzicht in de verschillende voorzieningen die van belang zijn voor het dagelijks leven van de 76.999 inwoners in het landschapspark. Daarvan wonen 50.170 mensen in het Nederlandse deel, 22.542 in het Waalse deel en 4.287 inwoners in Voeren. De grotere kernen in het gebied (Eijsden, Gulpen, Vaals, Aubel) onderscheiden zich door een groter aantal voorzieningen zoals scholen, bibliotheken, kerken en andere (commerciële) voorzieningen. Deze kernen hebben vaak een ondersteunende functie voor omliggende kernen in het centrale, landelijke gebied, waar de diversiteit aan voorzieningen geringer is en de ruimtelijke spreiding ervan groter is.

Boerderijwinkels en verkooppunten voor streekproducten vervullen hier bijvoorbeeld een belangrijke functie, zowel sociaal maar ook functioneel voor de dagelijkse boodschappen. Het Grenzeloos Bocageland is rijk aan streekeigen producten, die vaak voortkomen uit het (historisch) gebruik van het landschap (bijv. Hervekaas, boter van Aubel, appel- en perenstroop, vlaai en “tarte noire”, sleedoornjenever, ...).

De locaties van agrarische bedrijfszetels zijn enkel beschikbaar voor de gemeenten Voeren en Aubel, maar vormen al een indicatie voor de

verspreide ligging van de landbouwbedrijven in het weidelandschap in het zuidoosten, versus de meer geconcentreerde ligging rond de dorpen in het noordwesten (Moelingen en 's Gravenvoeren).

De spreiding en dichtheid van het openbaar vervoer toont welke gebieden goed en minder goed verbonden zijn. Zo zijn de grotere kernen over het algemeen goed verbonden (op de lijn Maastricht - Aachen, de lijn Visé - Maastricht en de lijn Vaals - Kelmis), maar kennen veel kernen in de landelijke kern minder frequente verbindingen. Opvallend is het verschil in bereikbaarheid tussen de goed ontsloten Nederlandse kernen en soms niet ontsloten Belgische kernen. Al staan er belangrijke veranderingen voor de deur: de drielandentrein zal de treinfrequentie tussen Maastricht en Luik (met o.a. halte in Visé) verhogen tot 2 keer per uur vanaf december 2023. En aan Vlaamse kant start in 2024 het Vervoer op Maat van De Lijn. Dit is een flexibel systeem met achtpersoonsbusjes waarbij reizigers een rit kunnen boeken via een app of telefooncentrale. Het kan gaan om een directe rit van een halte bij het vertrekpunt naar een halte bij het aankomstpunt of naar een overstaphalte voor langere ritten. Hierbij is het mogelijk om naar haltes net over de grens met Wallonië en Nederland te reizen (o.a. Aubel, Visé, Warsage, Eijsden, Slenaken en Noorbeek). Het Grenzeloos Bocageland kent ook een rijk verenigingsleven met o.a. schutterijen, fanfares, harmonieën en carnavalsverenigingen. Deze werden niet op de kaart weergegeven.

Kaart 1.2: Inventarisatie sociale rijkdom landschapspark Grenzeloos Bocageland (anno 2023, volgens de beschikbare gegevens)

Graften en hun hedendaagse varianten

Graften zijn steile randen op hellingen, die meestal begroeid zijn met houtkanten met opgaande bomen of struiken, maar soms zijn de houtkanten verdwenen en zie je enkel nog de knik in het landschap. Gewoonlijk lopen de graften evenwijdig aan de hoogtelijnen en verdelen ze de hellingen in kleinere of grotere terrassen. Deze graften zijn vermoedelijk ontstaan in de volle middeleeuwen, toen de beboste hellingen werden ontgonnen. De aanleg van graften is een poging om het afspoelen van de vruchtbare toplaag door erosie tegen te gaan. Het afgespoelde bodemmateriaal wordt tegengehouden door de lintvormige smalle stroken - uitgespaarde bosstroken of actief aangelegde grazige stroken met hagen en houtkanten. Door erosie en afzetting ten gevolge van akkerbouw vervlakte de helling tussen het bos hogerop en de uitgespaarde bosstroken of de aangelegde grasstroken en ontstonden terrasachtige hellingen of graften.

Tot op de dag van vandaag zijn graften van enorme cultuurhistorische waarde en o.a. belangrijk voor erosiewering, waterretentie en als ecologische verbinding. Jammer genoeg verdwijnen ze sluipenderwijs uit het bocagelandschap, liggen ze steeds meer geïsoleerd in het landschap of gaat de kwaliteit ervan achteruit. Uit een grafteninventarisatie van de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap in 2022 blijkt dat sinds de jaren veertig van de vorige eeuw naar schatting de helft van alle graften zijn verdwenen. Van de huidige graften is minder dan 25% in goede staat van instandhouding en heeft 45% achterstallig onderhoud.

Onze cultuurhistorische graften inspireren ook andere heuvelachtige gebieden om met hedendaagse landschapselementen zoals "swales"⁶¹ aan de slag te gaan. "Swales" zijn nieuwe lijnvormige elementen op hellende akkers of weilanden, aangelegd volgens de hoogtelijnen. Swales bestaan uit een ondiepe greppel die dwars op de helling aangelegd wordt en als doel heeft om afstromend water en sediment te verzamelen. Stroomafwaarts van de greppel wordt met de uitgegraven grond een berm aangelegd, die beplant kan worden. Swales vangen afstromend water van het perceel op en laten het infiltreren of verdampen, ze beperken bodemerosie en sedimentafvoer en de beplantingen op de berm zorgen voor een grotere biodiversiteit, voor windbreking, voor een verkoelend effect in de zomer en het verfraaien van het landschap.

6

Swales is een Engelse term. In het Frans spreek met over "fossés-talus".

Fig. 1.2- Swales begroeid met fruitbomen bij landbouwer Rik Delhaye in Westouter in de Vlaamse gemeente Heuveland (©ILVO)

C Operationele doelstellingen

1.1 Interactie tussen landschappelijke en sociale rijkdom stimuleren vanuit de basiswerking van het landschapspark

Met de basiswerking van het landschapspark focussen we op het stimuleren van de interactie tussen landschappelijke en sociale rijkdom. Het Parkbureau wil in haar basiswerking naast de grondgebruiker en -eigenaar, inwoner en ondernemer staan en oprecht luisteren naar de behoeften en frustraties die er lokaal leven met betrekking tot de thema's van het bocagekompas. Vanuit deze constante dialoog en de vertrouwensrelatie die wordt opgebouwd ontstaat een dienstverlening op maat van het gebied, de lokale betrokkenen en de kansen en knelpunten die zich voordoen. Daarbij levert het Parkbureau informatie op maat aan met betrekking tot landschapsgerelateerde vragen en bereidt ze concrete aanplant- en inrichtingsdossiers (bomen, hagen, hoogstamboomgaarden, houtkanten, poelen, ...) voor. Het Parkbureau begeleidt ook de participatieve planvormingprocessen met zowel lokale gebiedsactoren als beleidsactoren om tot concrete landschapsplannen op deelgebiedsniveau te komen. Het Parkbureau zet via haar basiswerking in op kennisdeling tussen coalitiepartners, gebiedsactoren, beleidsactoren en kenniscentra. Ze stimuleert ook samenwerking tussen o.a. landbouwers, natuurbeheerders en andere landschapsbeheerders en relevante partijen. Indien nodig speelt ze ook een rol in conflictbemiddeling. Waar mogelijk ondersteunt het Parkbureau nieuwe vormen van ondernemerschap in lijn met het bocagekompas. Om informatieverspreiding en -verzameling, kennisuitwisseling en dialoog te ondersteunen kan het Parkbureau terugvallen op vier tools: de website, de app, Bocagecafé's en de Bocage-academie. Daarnaast organiseren vier roterende organisaties uit de gebiedscoalitie de jaarlijkse sectorale uitwisseling voor de thema's gastvrij landschap, biodivers landschap, sponslandschap en voedsellandschap.

1.2 Kleinschaligheid en diversiteit van het bocagelandschap behouden en versterken

Op termijn ambiëren we om de uitvoer van reguliere beheerwerken in de Voerstreek, zoals voorzien in het Vlaamse Houtkantenplan, helemaal in handen te nemen vanuit een structurele werking van een Loket Onderhoud Buitengebied. Een volledige digitale inventaris van de "houtkanten" in de meest ruime zin is daarbij een noodzaak. We werken aan het behoud, herstel en optimaal beheer van de karakteristieke en multifunctionele graften in het bocagelandschap. O.a. door een update van de kwalitatieve inventaris aan Vlaamse kant en de ontwikkeling van een beleidsinstrument op maat aan Nederlandse kant.

De waarde van het landschappelijk erfgoed in de Voerstreek is enorm. Voor niet minder dan 31% van het Voerense grondgebied⁷ zijn Onroerend Erfgoedbeheersplannen opgemaakt. Hieraan willen we een gepast vergoedingensysteem koppelen om het behoud van het landschappelijk erfgoed te versterken. Ook met het onroerenderfgoedrichtplan "Hoogstamboomgaarden in Haspengouw en Voeren" zetten we in op het behoud van het bestaande areaal hoogstamboomgaarden en het uitbreiden waar mogelijk. Het boomgaardenloket ondersteunt vragen en initiatieven met specifieke expertise. De kleinschaligheid van landbouwgebruikspcelen en de ecologische infrastructuur ertussen heeft een positief effect op alle thema's van het bocagekompas. We gaan op zoek naar mogelijkheden om landbouwers te compenseren of gericht te ondersteunen om dit economische nadeel op bedrijfsniveau te helpen verkleinen. Op lange termijn streven we echter naar een financiering van landbouwers vanuit een omgekeerde redenering, namelijk op basis

van de ecosysteemdiensten (erosiepreventie, waterretentie en -kwaliteit, koolstofopslag, cultuurhistorische identiteit, toeristisch-recreatieve waarde, ...) en biodiversiteitskansen die ze leveren.

1.3 Landschapsbeheer op maat uitvoeren met meer resultaat

De versnippering in financieringsinstrumenten van agrarisch landschapsbeheer en de prescriptieve aanpak waarbij landbouwers gecontroleerd worden op het strik naleven van bepaalde voorschriften, zonder veel inspraak of mogelijkheid tot flexibiliteit, werkt vaak demotiverend. Het generieke ontwerp met pakketten die voor heel Vlaanderen en Wallonië hetzelfde zijn, laat geen doelgericht maatwerk op landschapsniveau toe. In Nederland staat men al een stap verder en kunnen agrarische collectieven zoals Natuurrijk Limburg wel al zelfstandig een ruime waaier aan beheerpakketten op maat van de streekeigenheid uitwerken. Daarom werken we voor de Voerstreek beheerpakketten op maat uit, complementair aan de GLB-beheerpakketten en ecoregelingen, via het instrumentarium Landinrichting van de Vlaamse Landmaatschappij. Ook op het vlak van het prescriptieve karakter en de te rigide controles is er nog verbetering mogelijk. Bij resultaatsgebaseerde beheervergoedingen staat het vertrouwen in het kunnen en het inschattingsvermogen van de landbouwer centraal. Koploper in Europa op het vlak van resultaatsgebaseerde vergoedingen voor agromilieubetalingen is Ierland, dat hier uitgebreid mee geëxperimenteerd heeft en dit nu structureel uitrolt in haar GLB strategisch plan. Onderzoek toont aan dat door de combinatie van helderheid en autonomie in deze aanpak, de gebiedskennis en het leervermogen van landbouwers beter benut en gestimuleerd wordt. Ook in de GLB-pilot Doelgericht ANLb, waaraan o.a. agrarisch collectief Natuurrijk Limburg participeerde, werd uitgezocht hoe er sterker op resultaten gestuurd kan worden door verbetering van de planning,

7

Altenbroek en Voervallei samen met Gulpvallei en omgeving

monitoring en verantwoording op perceels-, bedrijfs- en gebiedsniveau. We willen deze resultaatgerichte aanpak uittesten, bijv door middel van een Interreg-project, waarbij landbouwers vergoed worden op basis van de landschapsdiensten (=ecoysteemdiensten op landschapniveau) die ze leveren, die gescoord worden a.d.h.v. eenvoudige, wetenschappelijk onderbouwde scorekaarten. Deze scorekaarten worden gebiedsgericht ontwikkeld (per landschapstype) en weerspiegelen de (beleidsdomeinoverschrijdende) maatschappelijke doelstellingen per gebied. Op die manier hebben landbouwers een duidelijk doel om naartoe te werken, waarbij ze meer vrijheid hebben in de manier waarop ze de doelstellingen bereiken. Om het ontbreken van agrarische collectieven voor landschapsbeheer in het Waalse deel van het landschapspark op te vangen, verkent de Vlaamse Agrobeheergroep of ze haar werking kan uitbreiden naar Wallonië. Landbouwers zijn cruciaal voor het landschapsonderhoud, maar zij kunnen het natuurlijk niet alleen bolwerken. Daarom zetten we ook in op de inzet en ondersteuning van vrijwilligers (via het Steunpunt Landschapsbeheer in Nederlands Limburg) en maatwerkbedrijven (via de Limburgse Landschapsteams in Belgisch Limburg).

1.4 Ruimtelijke ontwikkelingen sturen op basis van landschappelijke kernkwaliteiten

Vanuit een transversaal landschapsbeleid lossen we omgevingsuitdagingen sectoroverschrijdend op, waarbij we de omgevingskwaliteit versterken. We streven ernaar om ruimtelijke ontwikkelingen actief te gaan sturen vanuit de landschappelijke kernwaarden van het Grenzeloos Bocageland. We zetten daarbij in op een drietrapsaanpak: we beginnen met een participatieve landschapskarakterisatie van het volledige landschapspark om aan de hand van data en getuigenissen in kaart te brengen hoe de

situatie nu is met betrekking tot het functioneren en beleven van het bocagelandschap en haar inherente toekomstwaarde. Hiertoe hanteren we de methodologie voor landschapskarakterisatie die door de Vlaamse overheid anno 2023 in opmaak is. Daarna breiden we het Handvat Kernkwaliteiten van het Nationaal Landschap Zuid-Limburg uit naar de volledige perimeter van het landschapspark. Het Handvat is een handboek waarin de vier kernkwaliteiten van het Nationaal Landschap Zuid-Limburg – reliëf, groen karakter, cultuurhistorisch erfgoed, contrast tussen open en besloten – toegankelijk en toepasbaar worden gemaakt voor initiatiefnemers zoals ontwikkelaars, private partijen maar ook beleidsmakers en professionals die ontwerpen of toetsen. De initiatiefnemer dient aan te geven op welke wijze de voorgenomen ontwikkeling zorgt voor het behoud of de ontwikkeling van de aanwezige kernkwaliteiten en hoe eventuele negatieve effecten kunnen worden gemitigeerd. Tevens helpt het Handvat bestuurders bij een zorgvuldige afweging voor ruimtelijke ontwikkelingen en besluitvorming. Gekoppeld aan het Handvat is een ontwerpmethodiek ontwikkeld die het werken met de vier kernkwaliteiten ondersteunt, gestoeld op een zorgvuldige locatieafweging, leidende beginselen en ontwerpprincipes. Derde stap is het ontwikkelen van een grensoverschrijdend ruimtelijk afwegingskader, op basis van de eerder uitgewerkte landschapskarakterisatie en het Handvat Kernkwaliteiten, voor de zeven betrokken gemeenten. De ruimtelijke inplanting van nieuwe activiteiten (zoals windmolens of vakantiedomeinen) kan op die manier afgewogen worden tegen de draagkracht van het kleinschalig bocagelandschap en haar landschappelijke kernkwaliteiten. Op basis van dezelfde GIS-data als waarmee het Handvat opgesteld is kunnen de kernkwaliteiten niet alleen kwalitatief, maar ook kwantitatief in beeld gebracht worden. Deze onderlegger is waardevol voor het schetsen van ruimtelijke scenario's

en strategieën voor huidige en toekomstige ruimtelijke opgaves. Indien de kandidatuur voor de Einstein Telescoop wordt binnengehaald door het Nederlands-Belgisch-Duits partnerschap, betekent dit een belangrijke ruimtelijke ontwikkeling voor het landschapspark vanaf 2025, vooral tijdens de bouwfase van de telescoop. Ook hier willen we mee sturen zodat de aanleg een zo min mogelijke belasting van de landschappelijke kernkwaliteiten met zich meebrengt. We ijveren er ook voor dat een deel van het budget voor de realisatie van de Einstein Telescoop ook bovengronds wordt geïnvesteerd voor de landschappelijke inpassing en een versterking van de landschapskwaliteit in het landschapspark. Op lange termijn zou de Einstein Telescoop mogelijk voordelig kunnen zijn voor de regio door het o.a. te beschermen tegen nieuwe mijnbouwactiviteiten.

1.5 Grondmobiliteit begeleiden ter bescherming van beweid grasland en familiale veebedrijven

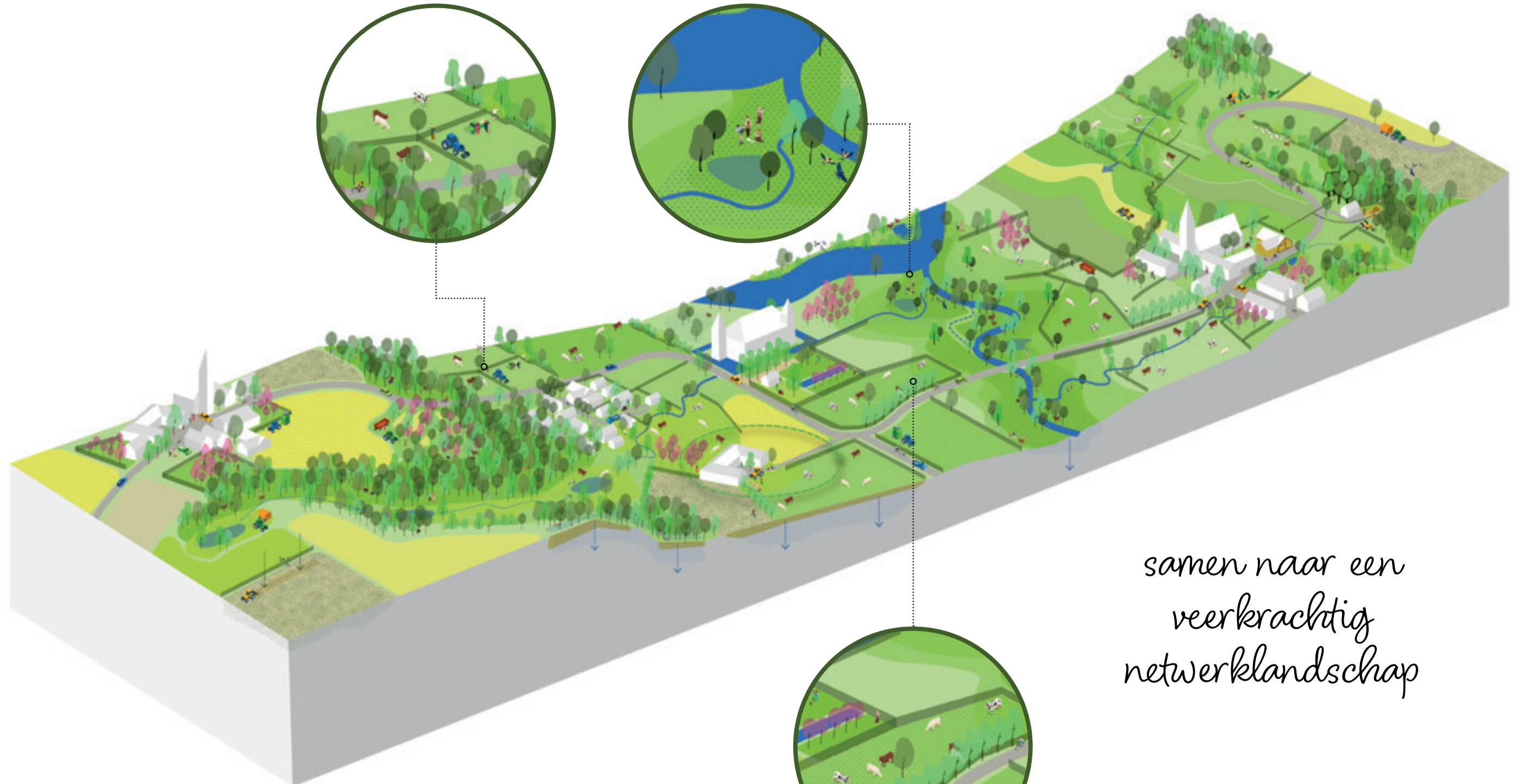
Het karakteristieke weidelandschap in het zuidoostelijke deel van het landschapspark bepaalt in sterke mate de streekidentiteit, dat onder meer voortkomt uit het aangepaste landgebruik in het sterk heuvelachtig gebied met stenige ondergrond. De lokale veetelers passen nog vaak beweiding toe, wat tot een van de karakteristieke beelden van de streek leidt met koeien in de met hagen omzoomde weides. De (melk)veesector is historisch belangrijk geweest in het gebied en vanwege de vele voordelen van het grasland (erosiepreventie, koolstofopslag, bodembiodiversiteit, ...) voor het landschapspark ook essentieel in een veerkrachtig en klimaatbestendig (heuvel)landschap. Als een landbouwer niet genoeg grond in eigendom en een beperkte huiskavel heeft, is hij kwetsbaar en afhankelijk van pacht- en huurmogelijkheden (o.a. voor de mestafzet, ...).

Grenzeloos Bocageland

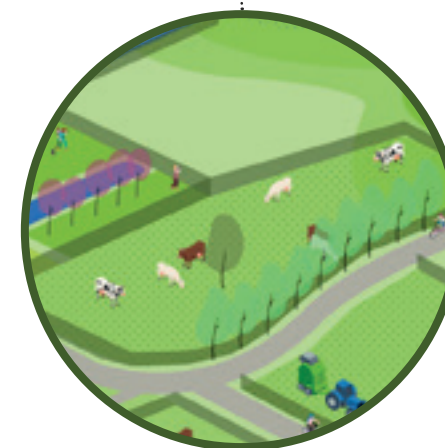
Coördinatie en uitvoer landschapsbeheer in samenwerking met agrarische collectieven, vrijwilligers en maatwerkbedrijven

Een educatief spel voor scholen en jeugdbewegingen ontwikkelen over de waarde van het bocagelandschap.

samen naar een
veerkrachtig
netwerklandschap

Behoud beweide
grasland

Kapitaalkrachtige partijen zonder link met de landbouwsector of het gebied investeren in landbouwgrond om te speculeren op haar waardeestijging. Hierdoor worden de grondprijzen de hoogte in gejaagd. Ook voor het behalen van Europese natuurdoelen is het van belang landbouwgronden in te schakelen en te bekijken hoe het landbouwgebruik met het realiseren van natuurdoelstellingen verzoend kan worden. Het is daarbij belangrijk dat de leefbaarheid van de lokale landbouwbedrijven voldoende mee in kaart wordt gebracht en er een flankerend beleid kan voorzien worden bij impact op de bedrijfsvoering. We ondersteunen daarom de kleinschalige grondgebonden veebedrijven in de Voerstreek in hun streven naar een betere landbouwstructuur en grondpositie (huiskavel, aandeel gronden in eigendom, ...) en met het uitruilen van percelen waar gebruiksbeperkingen zoals nulbemesting op gelden. Voor het behoud van strategische graslanden, boerengraslanden en natuurgraslanden in de Voerstreek ontwikkelen we een instrumentarium op maat.

1.6 Kennis en bewustwording over landschappelijke processen en landschapsgenese versterken

In de communicatiestrategie van het landschapspark staan de harten en de hoofden van de belangrijkste doelgroepen (grondgebruikers en -eigenaars met o.a. de landbouwers; lokale ondernemers; inwoners; recreanten en bezoekers; kinderen en jongeren) centraal. De liefde voor het landschap in het Grenzeloos Bocageland is heel tastbaar aanwezig in het gebied onder inwoners, landbouwers, beheerders, ondernemers en recreanten en is één van onze grote troeven. We koesteren deze verbondenheid dan ook zorgvuldig en bestendigen haar voor de lange termijn. Door deze verbondenheid o.a. door te geven aan de jongere generaties die in het gebied wonen of er op bezoek komen. Daarbij is het van belang dat kinderen en

jongeren de kans krijgen om via speelse, zintuiglijke ervaringen stil te staan bij wat een "landschap" is, hoe "bocage" eruit ziet en op welke manier het landschap ons leven elke dag mooier en makkelijker maakt. Dit willen we doen door projecten uit te werken om bijv. een educatief spel voor scholen en jeugdbewegingen uit te werken over de waarde van het bocagelandschap in samenwerking met lokale, educatieve partners, jongeren actief de zorg voor onroerend erfgoed (kappelletje, een vakwerkhuis, veldkruis, ...) in hun omgeving te laten opnemen (zoals in het kader van de projectoproep "Jong redt oud" van Belgische provincie Limburg), ...

We ontsluiten de Landschapsbiografie Grenzeloos Bocageland op een laagdrempelige, interactieve manier bijv via een interactieve kaart "het geheugen van het Grenzeloos Bocageland". Dit combineren we met een participatietraject waar we bijv op zoek gaan naar oude verhalen en foto's en hedendaagse inrichting/ artistieke aankleding van locaties met speciale betekenis ism lokale erfgoed-, natuur- en landbouworganisaties. We ondersteunen ook de opmaak van een diepgaande Landschapsbiografie Krijtland om dit aspect van de streekidentiteit nog beter in kaart te brengen en te delen met inwoners en bezoekers.

Fig. 1.3- Uitzichten vanaf de Gulperberg (© Gemeente Gulpen-Wittem)

D Actietabel

VEERKRACHTIG NETWERKLANDSCHAP				
Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
1.1 INTERACTIE TUSSEN LANDSCHAPPELIJKE EN SOCIALE RIJKDOM STIMULEREN VANUIT DE BASISWERKING VAN HET LANDSCHAPSPARK				
1.1.1 Optreden als laagdrempelig contactpersoon en vertrouwenspersoon voor transversale landschapszorg volgens het bocagekompas. Via bilateraal contact en keukentafelgesprekken met grondgebruikers en -eigenaars aanleveren van informatie op maat (o.a. over geschikte subsidiekanalen, relevante wetgeving, ...) met betrekking tot landschapsgerelateerde vragen	Parkbureau <i>ism Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren</i>	Basiswerking Parkbureau	2024 - 2029	minstens 100 keer per jaar informatie op maat (ter plaatse, telefonisch, e-mail) aangeleverd mbt geïntegreerde landschapsvragen van grondgebruikers en -eigenaars in het landschapspark
1.1.2 Begeleiden of ondersteunen van beheeractiviteiten en uitvoeren of ondersteunen van concrete aanplant- en inrichtingsdossiers (bomen, hagen, hoogstamboomgaarden, houtkanten, poelen, ...). Samen met de partnerorganisaties voorbereiden en uitvoeren van concrete aanplant- en inrichtingsdossiers (bomen, hagen, hoogstamboomgaarden, houtkanten, poelen, ...) met autochtoon, inheems plantgoed, rekening houdend met het bocagekompas	Parkbureau <i>ism werkgroepen Geïntegreerde planvorming & lokale gebiedsactoren in participatieve planvorming</i>	Basiswerking Parkbureau	2024 - 2029	15 begeleide aanplant- en inrichtingsdossiers per jaar in het landschapspark
1.1.3 Participatieve opmaak van regionale, geïntegreerde landschapsplannen met gebieds- en beleidsactoren voor specifieke deelgebieden. • Voeren: deelgebied = heel de gemeente • Nederlands deel: te selecteren deelgebieden • Waals deel: te selecteren deelgebieden De landschapsplannen bevatten een beheervisie en maatregelen voor aanplant en inrichting.	<i>participatieve planvorming</i>	Basiswerking Parkbureau	2024 - 2029	3 regionale landschapsplannen voor deelgebieden met een gezamenlijke minimale oppervlakte van 15.000ha

VEERKRACHTIG NETWERKLANDSCHAP

Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
1.1.4 Een lokaal netwerk van vrijwilligers vormen onze “ogen en oren op het terrein” door het gebruik van een smartphone applicatie. Deze vrijwilligers inventariseren zaken die relevant zijn voor de geïntegreerde planvorming en voor de werkgroepen waar geen of slechts beperkte informatievergaring rond bestaat, zoals bijv. wildschade, invasieve uitheemse exoten, modderstromen, knotbomen met achterstallig beheer, bronnen, ...	Parkbureau <i>ism werkgroepen</i> <i>Geïntegreerde planvorming,</i> <i>Terreinuitvoer,</i> <i>Communicatie en Beleid</i>	Basiswerking Parkbureau	2024 - 2029	1 applicatie en een netwerk van minimum 10 vrijwilligers dat informatie op het terrein inventariseert
1.1.5 Organiseren van tweemaandelijks Bocage café's. Op Bocagecafé's worden lokale gebiedsactoren en partners van de gebiedscoalitie uitgenodigd om kennis te delen en te netwerken rond specifieke thema's waar interesse voor bestaat (bijv. good practices agrarisch landschaps- en natuurbeheer, ...). Bocagecafé's zorgen er o.a. voor dat lokale gebiedsactoren op een laagdrempelige manier nauw betrokken worden bij de werking van het landschapspark waarbij ze uitgenodigd worden om ideeën en inzichten aan te dragen en aan te geven wat hun wensen en noden zijn.	Parkbureau	Basiswerking Parkbureau	2024 - 2029	36 bocagecafés (6/jaar)
1.1.6 Jaarlijks sectoraal uitwisselingsmoment organiseren mbt gastvrij landschap, biodivers landschap, sponslandschap en voedsellandschap. Één organisatie uit de gebiedscoalitie coördineert jaarlijks de sectorale uitwisseling mbt tot 1 van deze 4 thema's door een uitwisselingsmoment -deels terreinbezoek, deels vergadering - te organiseren voor alle geïnteresseerde coalitiepartners waarin rond actuele thema's kennis kan gedeeld worden.	Eén organisatie uit de gebiedscoalitie per thema (gastvrij landschap, biodivers landschap, sponslandschap en voedsellandschap)	Basiswerking Parkbureau	2024 - 2029	24 sectorale uitwisselingsevents (4/jaar)

VEERKRACHTIG NETWERKLANDSCHAP

Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
1.1.7 Bocage academie uitbouwen via een structurele uitwisseling met onderzoeksinstituten. Kennisvragen vanuit de praktijk stromen door naar het academisch onderzoek en onderzoeksinzichten stromen naar de praktijk. I.s.m. het Drielandenpark worden ook Duitse onderzoeksinstituten betrokken. Daartoe organiseren we twee keer per jaar relevante academische lezingen in het landschapspark en geven regelmatig onderzoeksnoden door aan vaste contactpersonen bij de onderzoeksinstituten.	Parkbureau <i>ism Drielandenpark en relevante onderzoeksinstituten in België, Nederland en Duitsland (ILVO, INBO, UHasselt, PXL, KULeuven, UAntwerpen, UGent, Gembloux Agro-Bio Tech, Maastricht University, WUR, Louis Bolk instituut, ...)</i>	Basiswerking Parkbureau	2024 - 2029	12 academische lezingen (2/jaar) en jaarlijks doorgeven van onderzoeksnoden vanuit de praktijk aan minimum 3 onderzoeksinstituten in BE/NL/DE
1.2 KLEINSCHALIGHEID EN DIVERSITEIT VAN HET BOCAGELANDSCHAP BEHOUDEN EN VERSTERKEN				
1.2.1 Een kwalitatieve inventarisatie van graften in Voeren uitvoeren. Update van de inventarisatie van de kwaliteit van de graften binnen de 4 deelgebieden ('s Gravenvoeren tot Hoogbos; Martelberg-graftengebied; ten zuiden de spoorlijn Sint-Pieters-Voeren en tussen Sint-Martens-Voeren-Veursbos en Teuven) opgenomen in het Actieplan herstel graften Voeren (2012) en uitbreiding van de inventarisatie naar graften buiten deze deelgebieden.	Parkbureau (Bocage-academie) <i>ism Agentschap voor Natuur en Bos</i>	(openstaande financieringsvraag)	2025 - 2026	1 volledige inventarisatie van de graften in Voeren
1.2.2 Een instrument op maat (uitvoeringsorgaan, subsidieregeling, ...) ontwikkelen voor het behoud, beheer en bevordering van de graften in Zuid-Limburg. Dit instrumentarium op maat kadert binnen de doelstelling van het uitwerken van 10% groenblauwe dooradering in het landelijk gebied als opgaven uit het NPLG/ LPLG en de water- en klimaatmaatregelen (o.a. regionaal watersysteem Programma Waterveiligheid en Ruimte) en is af te stemmen op de Aanpak Limburgse bossen.	Provincie Limburg (NL)		2024 - 2026	1 instrument op maat voor het behoud, beheer en bevordering van graften in Zuid-Limburg

VEERKRACHTIG NETWERKLANDSCHAP

Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
1.2.3 Boomgaardenloket begeleidt aanplant en herstel van hoogstamboomgaarden in de Voerstreek. Dit kadert in de uitvoer van het actieplan van het OE-hoogstamboomgaardenrichtplan Haspengouw en Voeren.	Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren <i>ism Nationale Boomgaardenstichting en Agentschap Onroerend Erfgoed</i>	Agentschap Onroerend Erfgoed	2024 - 2025	Minimaal 2 ondersteunde hoogstamboomgaarden in de Voerstreek per jaar.
1.2.4 Een structureel vergoedingensysteem op maat voor het behoud van landschappelijk erfgoed in Voeren uitwerken. De OE-beheersplannen voor de Voer- en Gulpvallei dienen als basis voor de toekenning van premies en beheervergoedingen.	Agentschap Onroerend Erfgoed <i>ism gemeente Voeren, RLHV, IOED Oost en Parkbureau</i>	Agentschap Onroerend Erfgoed	2024 - 2029	Uitrol van 1 vergoedingensysteem voor landschappelijk erfgoed in de Voer- en Gulpvallei
1.2.5 Kleinschaligheid van landbouwgebruikspcelen belonen en stimuleren. We onderzoeken verschillende opties (bijv. via het uitreiken van een jaarlijkse kleinschaligheidspremie, via pilots om grotere percelen semi-permanent kleinschalig in te richten via aanplant landschapselementen of variatie in gewassen, ...) en testen de meest effectieve optie(s) uit.	Parkbureau - WG Beleid <i>ism werkgroepen Geïntegreerde planvorming, Boerennatuur Vlaanderen, Natuurrijk Limburg Zuid, Natagriwal en lokale landbouwers</i>	Projectwerking landschapspark: 150.000EUR	2025-2029	Experimentele uitrol ondersteuning kleinschaligheid bij minimum 5 landbouwers
1.3 LANDSCHAPSBEHEER OP MAAT UITVOEREN MET MEER RESULTAAT				
1.3.1 Uitbouw regulier Loket Onderhoud Buitengebied (LOB) in Voeren. Vertaling van de integrale beheervisie voor Voeren (zie 1.1.3) door een LOB-coördinator naar een centrale coördinatie van de uitvoer van beheerwerken (planning, inzet personeel, nodige middelen, machinerie, enz.). Dit zowel voor regulier beheer, eenmalig omvormingsbeheer als achterstallig beheer van landschapselementen.	Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren	(openstaande financieringsvraag)	2025 - 2029	1 digitaal operationeel beheerplan voor de Voerstreek

VEERKRACHTIG NETWERKLANDSCHAP

Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
1.3.2 Voerstreek fungeert als voorbeeldregio voor de gebiedsdekkende digitale inventaris “houtkanten” (= hagen, heggen, houtkanten, graften en holle wegen). 2015) in combinatie met ander beeldmateriaal en bestaande GIS data en inventarisaties. Dit is een concrete invulling van actie 17 uit het Vlaamse Houtkantenplan.	Digitaal Vlaanderen <i>ism Parkbureau</i>	(openstaande financieringsvraag)	2024?	1 methodiek voor een basisreferentiedataset Vlaanderen uitgewerkt adhv case Voerstreek
1.3.3 Beheerpakketten op maat van het bocagelandschap ontwikkelen en aanbieden in de Voerstreek. Ontwikkelen van een beheervisie voor beheerpakketten op maat (boerengrasland, graften, oude hoogstam- en knotbomen, ...) aan de hand van het instrumentarium Landinrichting (BO Landinrichting en dienstenvergoeding) en de beheerpakketten aanbieden aan landbouwers en particulieren in de Voerstreek.	Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren <i>ism coalitie Water-Land-Schap 2.0 Voerstreek</i>	Water-Land-Schap 2.0 Voerstreek: Opmaak beheervisie: 40.000EUR Uitrol beheerpakketten: 320.000EUR	2024 - 2025	minimum 10 afgesloten beheerpakketten op maat in Voeren
1.3.4 Ontwikkelen en uittesten van een resultaatsgebaseerde aanpak van agrarisch landschapsbeheer. • grensoverschrijdend pilootproject met intensieve begeleiding van landbouwers door adviseurs, opmaak fiche met resultaatsindicatoren en monitoring resultaten door structurele samenwerking met onderzoeksinstituten (ILVO, ...) • voorbereiding beleidsinput voor het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid na 2027 (VL/WAL/NL)	Natuurrijk Limburg en Natagriwal <i>ism Parkbureau, LIKONA, ILVO, ...</i>	Project in te dienen bij Interreg Vlaanderen - Nederland of Interreg Noord-West Europa	2025 - 2028	10 deelnemende landbouwers aan pilootproject
1.3.5 Het landschapsbeheer via agrarische collectieven versterken door het verkennen van de grensoverschrijdende inzet van de agrobeheergroep Voeren. De agrobeheergroep Voeren onderhoudt o.a. het wandelnetwerk van Voeren. Zij staat open voor het aansluiten van nieuwe landbouwers als leden vanuit Wallonië en Nederland en kan daar ook aan de slag om beheerwerken uit te voeren.	Boerennatuur Vlaanderen, Natagriwal en Natuurrijk Limburg zuid <i>ism Parkbureau</i>	Reguliere budgetten	2024 - 2026	1 haalbaarheidsanalyse van de grensoverschrijdende inzet van de agrobeheergroep Voeren

VEERKRACHTIG NETWERKLANDSCHAP

Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
1.3.6 Vrijwilligers in natuur en landschap ondersteunen met advies en gereedschap via het nieuwe platform Steunpunt Landschapsbeheer in provincie Limburg (NL). Met het Steunpunt Vrijwilligers Zuid voor de uitvoeringskracht zorgen voor het landschapsbeheer buiten het natuurnetwerk.	Stichting het Limburgs Landschap en Provincie Limburg (NL)			
1.3.7 Limburgse Landschapsteams ondersteunen de landschapsinrichting en uitvoer van achterstallig beheer in de Voerstreek. Het kan gaan om de aanplant en uitvoer van achterstallig beheer van o.a. (knot)bomen, fruitbomen, hagen, houtkanten, graften, ...	Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren <i>ism gemeente Voeren, Limburgse maatwerkbedrijven en Provincie Limburg (B)</i>	Budget Provincie Limburg (B) Continuering financiering na 2025 afhankelijk van besluitvorming in volgende beleidslegislatuur.	2024 - 2025	Aantal uitgevoerde werken voor achterstallig beheer of aanplant van landschapselementen
1.4 RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN STUREN OP BASIS VAN LANDSCHAPPELIJKE KERNCWALITEITEN				
1.4.1 Een grensoverschrijdende, participatieve landschapskarakterisatie uitvoeren. We hanteren een participatieve landschapskarakterisatiemethode om het grenzeloze landschap meer gedetailleerd in kaart te brengen en inzicht te krijgen in zowel het functioneren van het landschap als de beleving van inwoners en grondgebruikers uit de verschillende regio's in het bocageland.	Parkbureau <i>(externe prestatie)</i>	Projectwerking landschapspark: 60.000EUR	2024-2025	1 landschapskarakterisatie voor de volledige grensoverschrijdende perimeter van het landschapspark
1.4.2 Een grensoverschrijdend Handvat Kernkwaliteiten voor het Grenzeloos Bocageland ontwikkelen. Handvat Kernkwaliteiten Nationaal Landschap Zuid-Limburg updaten voor het hele Grenzeloos Bocageland. Dit is een handleiding om op basis van gebiedsprofiel en draagkracht ontwikkelingen te stimuleren en te begeleiden: de locatieafweging, het laadvermogen obv ruimtelijke en natuurlijke criteria en de verschijningsvorm geïnspireerd door lokale ruimtelijke context en verhalen.	Parkbureau <i>(externe prestatie)</i>	Projectwerking landschapspark: 60.000EUR	2026-2027	1 Handvat kernkwaliteiten voor de volledige grensoverschrijdende perimeter van het landschapspark

VEERKRACHTIG NETWERKLANDSCHAP

Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
1.4.3 Een grensoverschrijdend ruimtelijk afwegingskader ontwikkelen en hanteren bij nieuwe ruimtelijke noden en evoluties. Nieuwe ruimtelijke noden zijn bijv. de inplanting van hernieuwbare energie, de inplanting van vakantiedomeinen en campings, ... op maat van de draagkracht van het kleinschalig landschap en de kernkwaliteiten uit het eerder ontwikkelde Handvat.	Parkbureau en de gemeenten Voeren, Aubel, Dalhem, Plombières, Eijsden-Margraten, Gulpen-Wittem en Vaals <i>(externe prestatie)</i>	Projectbudget LSP: 60.000EUR	2028-2029	1 grensoverschrijdend ruimtelijk afwegingskader dat door de 7 gemeenten gehanteerd wordt bij ruimtelijke vraagstukken
1.4.4 De Einstein-telescoop landschappelijk optimaal inpassen met zo min mogelijke overlast. Indien de Einstein Telescoop zijn definitieve locatie binnen het Grenzeloos Bocageland krijgt, zal het projectbureau Einstein Telescoop er in samenwerking met de bevoegde overheden naar streven de realisatie zodanig vorm te geven, dat tijdens de realisatiefase zo min mogelijk overlast voor de omgeving (natuur, milieu, landbouw) optreedt. Verder streeft het projectbureau naar een zo goed mogelijke landschappelijke inpassing van de Einstein Telescoop. We pleiten daarom bij de betrokken overheden voor voldoende budget voor de landschappelijke inpassing van de Einstein Telescoop.	Projectbureau Einstein Telescoop <i>ism Parkbureau en partnerorganisaties</i>	Budget ET-projectorganisatie (consortium van EU lidstaten en regio's)	2024 - 2029	1 Masterplan voor de aanleg van de Einstein-telescoop dat rekening houdt met de kernkwaliteiten van het Grenzeloos Bocageland
1.5 GRONDMOBILITEIT BEGELEIDEN TER BESCHERMING VAN BEWEID GRASLAND EN FAMILIALE VEEBEDRIJVEN				
1.5.1 Faciliteren van kleinschalige grondgebonden veebedrijven door hun landbouwstructuur te verbeteren met behoud van de kenmerkende landschapselementen in Voeren. Voorzien in een voldoende aanbod graslanden om de familiale grondgebonden veebedrijven te faciliteren hun landbouwstructuur (huiskavel, afstand gronden tot bedrijf, aandeel gronden in eigendom, ...) te verbeteren.	VLM <i>ism Parkbureau en WG Geïntegreerde planvorming</i>	Budget rollend fonds voor lokale grondenbank bewarend grondbeleid (openstaande financieringsvraag)		
1.5.2 Vrijwillige grondenruil organiseren voor veebedrijven in Voeren. Om de leefbaarheid van kleinschalige grondgebonden melkveebedrijven te versterken, ondersteunen we de vrijwillige uitruil van landbouwgronden in habitatrichtlijngebied in de Voerstreek.	VLM <i>ism Parkbureau en WG Geïntegreerde planvorming</i>	Grondenbank IHD en Bebossing		

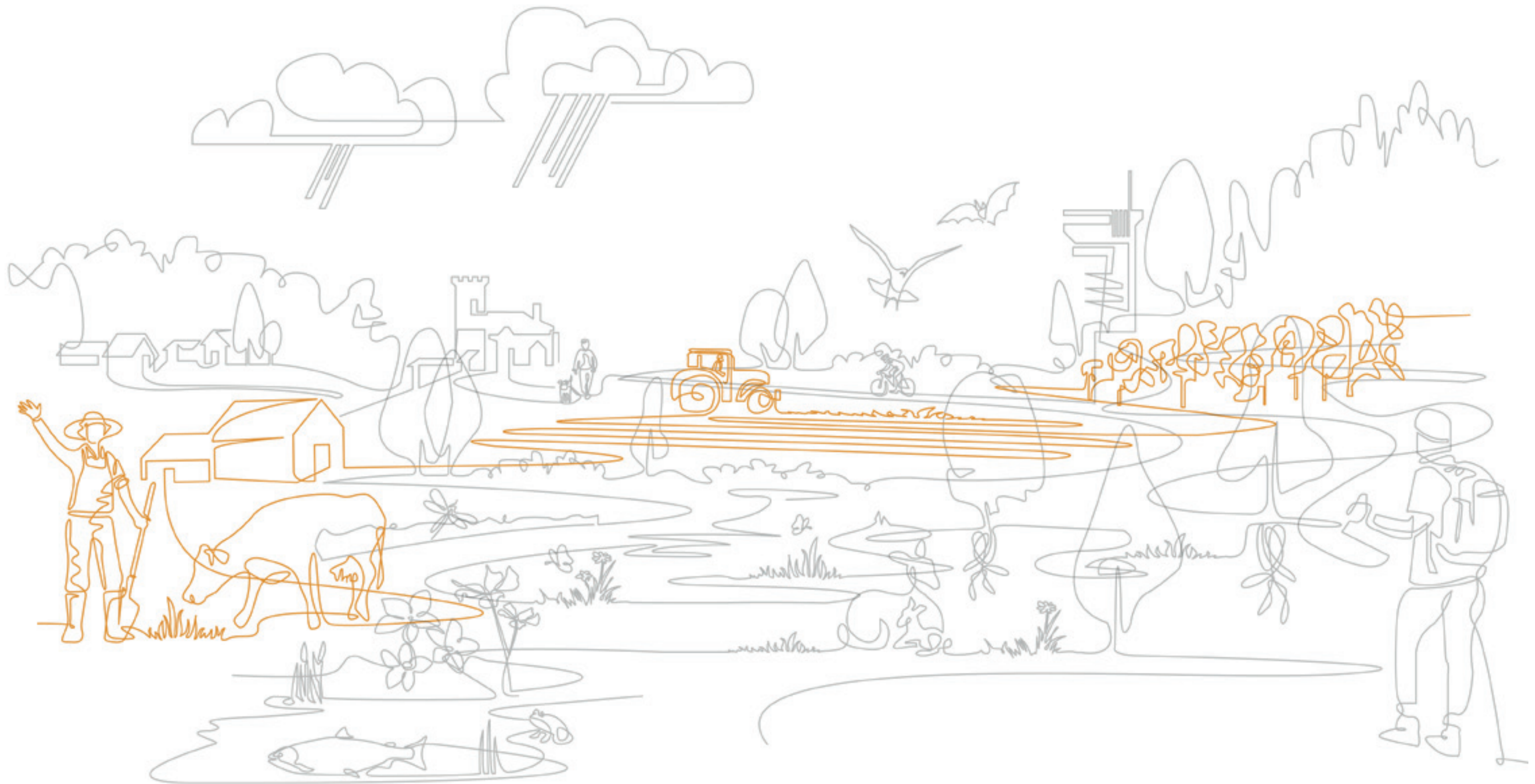
VEERKRACHTIG NETWERKLANDSCHAP

Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
1.5.3 Instrumentenset op maat ontwikkelen voor het behoud van strategische graslanden, boerengraslanden en natuurgraslanden in Voeren. Inrichtingsnota Bewarend Grondbeleid opmaken en uitvoeren om de instrumentenset op maat te kunnen inzetten.	VLM <i>ism Parkbureau en WG</i> <i>Geïntegreerde planvorming</i>	Budget rollend fonds voor lokale grondenbank bewarend grondbeleid (openstaande financieringsvraag)		
1.6 Kennis en bewustwording over landschappelijke processen en landschapsgenese versterken				
1.6.1 Een communicatiestrategie uitwerken met aandacht voor het koesteren van de liefde voor het bocagelandschap en het vergroten van bewustwording. Het vergroten van bewustwording over o.a. natuurlijke processen in het landschap, de noodzaak aan beheerwerken en activiteiten in het kader van landbouwbedrijfsvoering.	Parkbureau <i>ism werkgroep</i> <i>Communicatie</i>	Basiswerking Parkbureau	2024	1 communicatiestrategie voor de belangrijkste doelgroepen van het landschapspark
1.6.2 Ontwikkeling en onderhoud van een huisstijl, website en communicatiedragers op maat van het landschapspark. Via de website bieden we o.a. volgende elementen aan: • Subsidiewijzer voor Vlaamse, Waalse en Nederlandse context • Bocage-alfabet met info over multifunctionele inzet landschapselementen en lokale good practices • Digitaal platform voor samenwerking tussen coalitiepartners en gebiedsactoren	Parkbureau <i>ism werkgroep</i> <i>Communicatie</i>	Projectwerking landschapspark: 150.000EUR	2024-2029	1 website met subsidiewijzer, bocage-alfabet en digitaal platform
1.6.3 Interactief ontsluiten van de Landschapsbiografie Grenzeloos Bocageland Ontsluiten op een laagdrempelige manier via bijv. een interactieve kaart "het geheugen van het Grenzeloos Bocageland". Combineren met een participatietraject waar we bijv. op zoek gaan naar oude verhalen en foto's en hedendaagse inrichting/artistieke aankleding van locaties met speciale betekenis.	Parkbureau <i>ism lokale erfgoed-, natuur- en landbouworganisaties</i>	Project in te dienen bij Interreg Maas-Rijn - People to people	2026 - 2027	

VEERKRACHTIG NETWERKLANDSCHAP

Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
1.6.4 Landschapsbiografie Krijtland participatief en grensoverschrijdend uitwerken Vanuit een interdisciplinaire, wetenschappelijke aanpak de processen die het landschap met dagzomend krijt hebben gevormd en nog steeds vormen inzichtelijk maken en diepgaand onderbouwen. Met de nadruk op de interactie tussen mens en landschap en de steeds wisselende betekenis die het landschap daardoor krijgt.	Commissie Landschapsgeschiedenis Koninklijk Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (LGOG) <i>ism andere wetenschappelijke experts uit Vlaanderen en Wallonië</i>	(openstaande financieringsvraag)	2025 - 2027	1 landschapsbiografie voor het gebied waar het krijt dagzoomt (perimeter landschapspark behalve Dalhem en Aubel en de gemeenten Maastricht, Tongeren, Riemst, Heers, Oupeye, ...)
1.6.5 Een educatief spel voor scholen en jeugdbewegingen ontwikkelen over de waarde van het bocagelandschap.	Parkbureau <i>ism Zuyd Hogeschool, Vista, HAS, IOED Oost en gemeenten (samen met de lokale scholen)</i>	In te dienen project	2027 - 2029	
1.6.6 Jongeren stimuleren om de zorg voor het klein historisch erfgoed in de Voerstreek op te nemen. Jongeren actief de zorg voor onroerend erfgoed (kappelletje, een vakwerkhuis, veldkruis, ...) in hun omgeving laten opnemen.	IOED-Oost <i>ism gemeente Voeren en Parkbureau</i>	In te dienen project bij oproep "Jong redt oud" van de provincie Limburg (B)	2026	

2 Circulair voedsellandschap

In het Grenzeloos Bocageland zijn we gezegend met een mooie mix van vochtige weides en vruchtbare akkers, waarop ondernemende en hard werkende (melk)veehouders, akkerbouwers, fruittelers, ... het voedsel produceren dat we met z'n allen nodig hebben. De generaties voor hen gaven ons het kleinschalig bocagelandschap, een echt agrarisch cultuurlandschap, als geschenk. Vandaag de dag is werken in een reliëfrijk, kleinschalig landschap met hoge natuurwaarden als landbouwer niet meer evident, omdat de beperkingen in de bedrijfsvoering niet worden doorvertaald in een hogere financiële return vanuit de markt. Tegelijkertijd biedt het landschap en de huidige mix aan landbouwbedrijven ook kansen voor kringlooplandbouw op gebiedsniveau, agro-ecologische praktijken en agroforestry, verbredingsactiviteiten en een sterk merk voor streekproducten.

Fig. 2.1- Opkomend koren op een van de vele vruchtbare akkers (© George Deswijzen)

Fig. 2.2- Melkvee in de boomgaard (© Jeroen Mentens)

A Agrarisch landgebruik

Door het niet-bebouwde landgebruik in beeld te brengen wordt inzichtelijk welk landgebruik typerend is voor verschillende deelgebieden in het Grenzeloos Bocageland. 64% van het totale landgebruik in het landschapspark is agrarisch landgebruik.

Kaart 2.1 laat zien dat er grote verschillen zijn in landgebruik tussen de plateaus en dalen, maar ook tussen Nederland en België o.a. wat betreft kavelgrootte en kavelpatronen. Op de Nederlandse plateaus en hellingen vinden we de grootschalige, meer blokvormige akkers, die het resultaat vormen van het ruilverkavelingsproces na de Tweede Wereldoorlog. Hier vinden we ook nog grote arealen fruit, evenals op de Maasterrassen. In de beekdalen, waar het natter is, vinden we een groter aandeel weilanden met doorgaans kleinere en meer onregelmatige percelering. Met name in het oostelijke deel van Voeren en het Waalse gedeelte is het resultaat van de omslag van akkerbouw naar veeteelteconomie sinds de 16e eeuw en de 'vergrünlândia' (combinatie van weiland en fruitproductie) eind 19e eeuw nog duidelijk zichtbaar in het grote aandeel weilanden en de hoogstam- en laagstamfruitboomgaarden. Op de steile hellingen vinden we hellingbossen, die in veel gevallen nooit ontgonnen zijn geweest door de moeilijke omstandigheden.

De in totaal 601 agrarische bedrijven⁹ in het landschapspark bewerken niet alleen het land, een belangrijk aandeel staat in voor de productie van kwaliteitsvolle korte keten- en streekproducten. Op heel wat plekken verspreid in het landschapspark zijn lokale verkooppunten te vinden.

⁹ De agrarische bedrijfszetels op de kaart zijn door een gebrek aan beschikbare data enkel weergegeven voor de gemeenten Voeren en Aubel.

Getuigenis van 2 grensboeren

In het Grenzeloos Bocageland is werken als grensboer een enorme uitdaging. Er moet voldaan worden aan 2 of 3 verschillende sets van regelgeving en wettelijke normen, met elk hun eigen administratieve tools en vereisten. Dit leidt tot veel praktische problemen, het risico op boetes is hoger en het zorgt soms zelfs voor absurde situaties.

* Grensboer Wilma Smeets (melkveebedrijf in Nederland, loonwerk voor grensboeren en gronden in Vlaanderen en Wallonië)

We hebben problemen met mest over de grens te krijgen, ondanks grensboerregelingen en heel veel papieren is het bijna niet te doen. Vlaanderen voormelden, Nederland voormelden, Nederland activeren, Nederland starten, Nederland weegmeldingen, Vlaanderen namelden, Nederland namelden, Nederland bevestigen. En dat moet allemaal op andere tijdstippen. Mest vanuit Nederland naar Wallonië brengen is niet te doen. Gelukkig hebben wij het eigenlijk niet nodig en hebben we ruimte om Waalse mest te laten komen. Absurd is dat je percelen op de grens officieel in 2 keer moet bemesten: een keer de Nederlandse helft en dan het Vlaamse deel. Als iemand komt controleren en je rijdt de Vlaamse mesttank leeg in Nederland en daarna een Nederlandse mesttank in Vlaanderen, dan ben je een grote fraudeur. Ook voor gewasbescherming heb je alles dubbel nodig. Nederlandse

middelen en hetzelfde middel met een Belgisch nummer erop, dat zijn dubbele restjes, dubbele administratie,... en meer kans om fouten te maken. Soms is er ook nog een prijsverschil tussen exact dezelfde middelen, enkel het registratienummer erop is anders.

Aan het transport van dieren van Nederland naar België is quarantaine verbonden. Als we dan onze koeien in België hebben, mag er geen koe te vroeg kalven. Want dan is het een Belgisch kalfje van een Nederlandse koe. En wij hebben geen Belgische nummers/oormerken.

In Nederland is er sinds kort veel subsidie voor luzerne in het nieuwe GLB. Enige probleem is dat we die luzerne in Wallonië hebben staan omdat dat perceel het losmaken van de bodem door de luzernewortels het beste kon gebruiken. Zo word je wel gestraft voor het goed te doen en rekening te houden met de bodem.

* Grensboer Freddy Debougnoux (melkveebedrijf in Vlaanderen en gronden in Wallonië)

Onze grootste bezorgheid zit rond de problematieken van mestdecreet en stikstof. Er zitten grote verschillen in de regelgeving tussen Vlaanderen en Wallonië. De forfaitaire uitscheidingscijfers (hoeveelheid stikstof en fosfaat in de dierlijke mest per koe per jaar) zijn hoger in Vlaanderen dan in Wallonië. In Vlaanderen moeten we rekening houden met nutriëntenemissierechten, in Wallonië niet. De uitrijperiode voor dierlijke mest in Vlaanderen is 2,5 maand korter dan in Wallonië.

In 2022 kregen we in Wallonië een uitzondering op het uitrijden van de mest vanwege de droogte, dit was niet mogelijk in Vlaanderen. In Vlaanderen moeten we voor een mesttransport via burenenregeling verplicht met GPS uitrijden en is de afspraak 3 maanden geldig. In Wallonië geldt de afspraak voor burenenregeling een heel jaar en kan er in heel Wallonië afgezet worden zonder GPS. Een burenenregeling kan in Vlaanderen opgemaakt worden met een landbouwer uit dezelfde gemeente of een buurgemeente die grenst aan de gemeente waar de mest vertrekt. Maar Voeren grenst aan geen enkele Vlaamse gemeente, dus mest van Voeren naar Riemst kan niet met een burenenregeling, enkel met en contract van afvoer mest. Maar dat moet gebeuren met een erkende mest transporteur die extra kost. Ik had deze winter een akkoord met een akkerbouwer uit Riemst die interesse had in mijn stalmest voor het verbeteren van zijn humus in de grond. Maar die erkende transporteur was te kostelijk en dus is alles in het water gevallen.

De Programmatische Aanpak Stikstof leidt tot veel ongerustheid bij de Voerense melkveehouders. Als we hierover met Waalse collega's praten, hebben ze nog nooit gehoord van een stikstofproblematiek.

In 2023 kwam er nog een leuke verrassing bij via de verzamelaanvraag. In 2022 was mijn bedrijf (Vlaanderen en Wallonië) één geheel bedrijf. Er waren maatregelen die vrijgesteld waren als je 75% grasland van de totale oppervlakte had. In 2023 nemen ze de twee regio's apart met als gevolg dat ik in Wallonië onder de 75% zit en daar speciale en strengere maatregelen moet nemen.

B Operationele doelstellingen

Landbouwers in het Grenzeloos Bocageland produceren niet alleen kwaliteitsvolle, gezonde en smakvolle (streek)producten. Ze dragen ook, afhankelijk van het type bedrijfsvoering, in meer of mindere mate bij aan het behoud van het cultuurhistorisch landschap, dat koolstof en water opslaat, biomassa produceert, aantrekkelijk is voor recreanten en toeristen en ook typische fauna en florasoorten op de weides en akkers, in oude hoevegebouwen en stallen en in de hagen, houtkanten, hoogstamboomgaarden, knotbomen, ... herbergt. Deze landbouwers kennen hun percelen en het landschap door en door, vaak al generaties lang en beschikken zo over cruciale terrein- en gebiedskennis. Het zijn ondernemers pur sang, die, binnen de weinige beslissingsruimte die ze krijgen van de overheid en waar het financieel haalbaar is, durven hun bedrijf bij te sturen in functie van de veranderende smaak van de consument en de verwachtingen van de ruimere maatschappij. In het Grenzeloos Bocageland treffen we veel "multifunctionele landbouwers" aan die zich inzetten voor het landschap en de natuur (landschapsonderhoud, boerengrasland, hoogstamboomgaarden, ...), voor het dierenwelzijn op hun bedrijven (keurmerk of maatregelen zonder officiële erkenning), die aan verbreding (toeristische logies, zorgboerderij, ...) doen en die inzetten op korte keten verkoop (hoevewinkel, boerenmarkt, ...). Maar nog steeds staat hun verdienmodel onder druk. Ze werken hard zonder zichzelf soms een waardig loon te kunnen uitbetalen.

Vanuit het landschapspark Grenzeloos Bocageland willen we daarom inzetten op het geven van meer respect voor de kennis van de landbouwers en meer vertrouwen in hun kunnen en op het verder ondersteunen van duurzame verdienmodellen die het landbouwbedrijf lange termijn perspectief geven en ook het landschap en al haar waarden versterkt. Bij het bijsturen van een landbouwbedrijfsmodel worden er drie aspecten in rekening genomen: het arbeidsinkomen, de ontwikkelingskansen van een bedrijf en de verkoops waarde van het bedrijf. De pistes waarop we kunnen inzetten zijn: het verlagen

van de kostenstructuur (kostprijs daalt), het combineren van verschillende inkomstenbronnen (diversificatie in inkomsten) en meerwaardecreatie (marge op verkoop stijgt). Dat moet dringend gebeuren, want door de toenemende gemiddelde leeftijd van de landbouwers en de moeilijke context en de onzekerheden waarin ze aan de slag zijn, is de toekomst van de land(schaps)bouwers in het Grenzeloos Bocageland onzeker. Omdat er geen gemakkelijke "quick fix" is, willen we inzetten op verschillende aspecten tegelijkertijd, die elk - zij het met beperkte impact - één aspect kunnen zijn binnen het grote en brede verhaal van het verduurzamen van de agrarische verdienmodellen. Dit gebeurt ook steeds op maat van de landbouwer en zijn/haar gezin, hun persoonlijkheden en talenten en de landschappelijke context van het bedrijf.

Interactie tussen landschappelijke en sociale rijkdom stimuleren vanuit de basiswerking van het landschapspark

Vanuit de basiswerking van het landschapspark nemen we de rol op van laagdrempelig contactpersoon voor landbouwers met vragen, ideeën en bezorgdheden die te maken hebben met landschapsbeheer en -inrichting (zie Veerkrachtig netwerklandschap - actie 1.1.1). We onderzoeken kansen tot bijsturen van het agrarisch bedrijfsmodel op maat van het landschap en de daaraan gekoppelde ecosysteemdiensten (erosiepreventie, waterretentie en -kwaliteit, koolstofopslag, cultuurhistorische identiteit, toeristisch-recreatieve waarde, ...) en biodiversiteitskansen. Waar mogelijk begeleiden of voeren we aanplant- en inrichtingsdossiers uit samen met de betrokken landbouwers (zie Veerkrachtig netwerklandschap - actie 1.1.2). Binnen de geïntegreerde planningsprocessen in deelgebieden worden lokale landbouwers uitgenodigd om met beleidsmakers in dialoog te gaan en samen met oplossingen en win-win's te komen op maat van dat gebied (zie Veerkrachtig netwerklandschap - actie 1.1.3).

2.1 Transitie van landbouwbedrijfsvoering volgens agro-ecologische en kringloopprincipes

Globaal zien we een noordwest-zuidoost gradiënt in het landgebruik in de perimeter van het landschapspark, samenhangend met de verschillen in reliëf en bodemvruchtbaarheid: eerder akkerbouw en fruitteelt in het noordwesten versus eerder grasland in het zuiden. Er bestaat een historische band tussen veeteelt en akkerbouw in het gebied, waarbij Aubel sinds de 16e eeuw optrad als draaischijf tussen de twee: invoer van graan uit Noorden (via "kinken", kleine paardjes, aangevoerd) en export van zuivel uit Zuiden. Deze mooie mix schept kansen om (melk)veehouderij en akkerbouw op gebiedsniveau met elkaar te gaan verbinden volgens de principes van het "gemengd bedrijf" van vroeger, zij het in een hedendaags, modern jasje. We stimuleren een gemengd systeem van plantaardige en dierlijke productie op gebiedsniveau, waarbij kwalitatieve, dierlijke mest de akkerbouwers helpt hun bodemvruchtbaarheid en weerbaarheid tegen droogte te versterken, terwijl de veetelers veevoedergewassen afnemen van de akkerbouwers die hen onafhankelijk maakt van overzees krachtvoer en de lokale eiwitautonomie versterkt. Op die manier kunnen de mineralencycli lokaal weer gesloten worden en verbeteren we de algemene milieukwaliteit en ecologische toestand van het gebied. We versterken zo de autonomie van de landbouwbedrijven en het gebruik van de productiefactoren tegen economische schommelingen. Zo vermindert de afhankelijkheid van dure en steeds schaarser wordende inputs zoals kunstmest, overzees krachtvoer, gewasbeschermingsmiddelen, ... wat een positief effect heeft op het landbouwkomen. Daarbij is het belangrijk dat de bevoegde bovenlokale overheden zich opstellen als een betrouwbare partner en vertrouwen en beleidsruimte geeft aan het volgen van de logica van natuurlijke processen op bedrijfs- en landschapsniveau. We zetten daarbij in op gratis agro-ecologisch en kringloopadvies op

maat voor de lokale landbouwers in het landschapspark. We stimuleren ook de matchmaking tussen lokale veehouders en akkerbouwers. We werken structureel samen met praktijkcentra om demosessies en praktijkdagen over nieuwe teelten toegankelijk te maken voor landbouwers uit het hele grensoverschrijdende perimeter. Enkele cases van agroforestry worden begeleid en gemonitord in Voeren, waarna deze ervaringen weer verder kunnen gedeeld worden in het gebied. Ook het concept “voedselbossen” wordt beter bekend gemaakt.

2.2 Beleidsknelpunten aankaarten en experimenteerruimte afbakenen

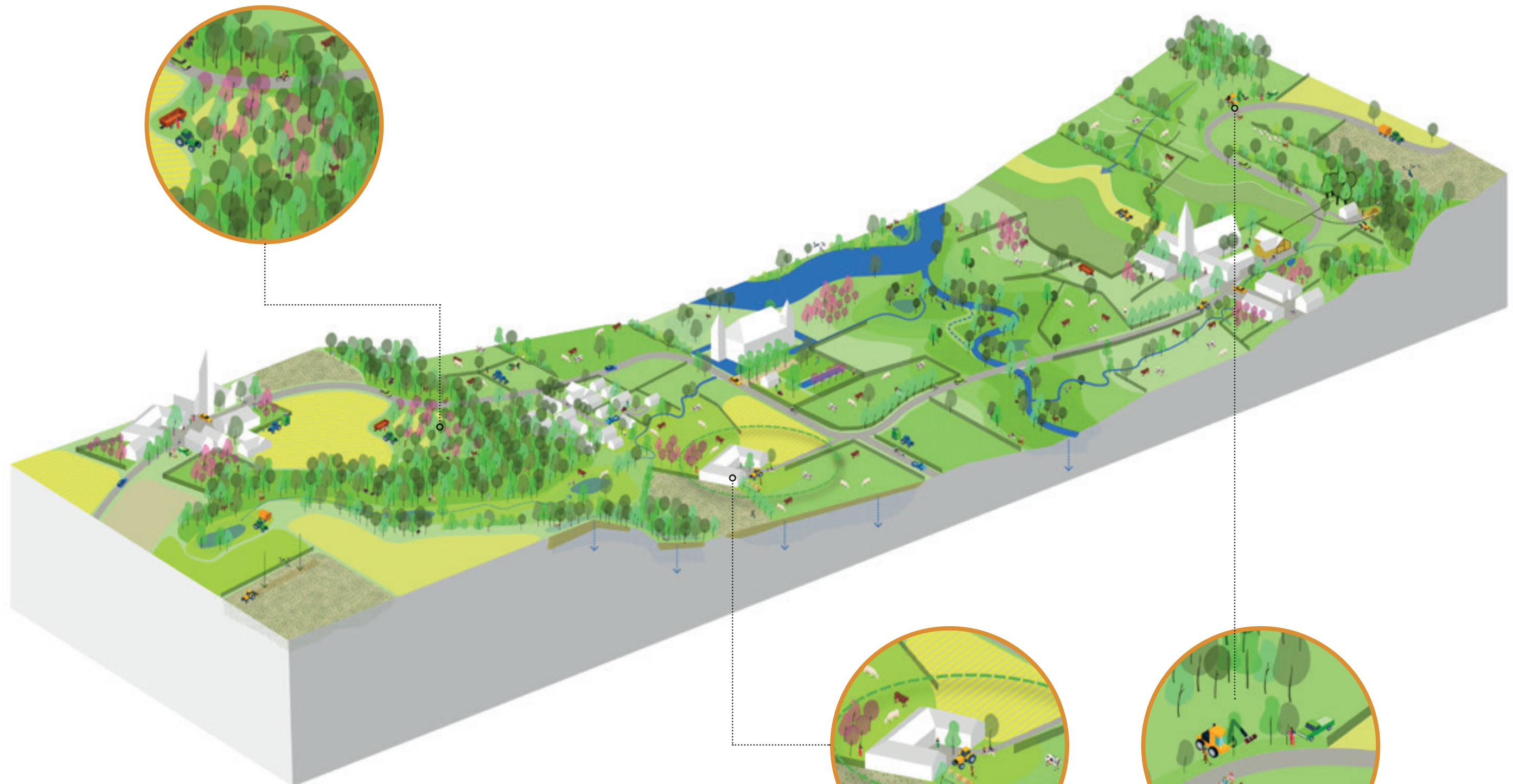
De wildgroei aan complexe en rigide wetgeving vanuit overheidswege die geen rekening houdt met de logica van een landbouwbedrijf of de eigenheid van een gebied zorgt voor praktische problemen, een zware administratieve last en boetes na controles die niet alle praktijk- en streekkennis in rekening brengen. In een grensregio als het Grenzeloos Bocageland leiden grondgebruik of veetransport in 2 verschillende landen en/of 2 verschillende regio's tot nog eens extra moeilijkheden: sterk afwijkende regelgeving, dubbele boekhoudingen en registers en veel controles en certificaten (zie kaderstuk voor getuigenis van grensboeren in onze regio). Het mag duidelijk zijn dat deze overheidscontext niet helpt om een duurzaam verdienmodel te bereiken, gezien de tijd die moet worden geïnvesteerd in het begrijpen van alle wet- en regelgeving en het volbrengen van de bijhorende administratieve verplichtingen. Een kleine fout kan soms tot hoge boetes leiden. Daarom gaat de Werkgroep Beleid van het landschapspark aan de slag om samen met de bevoegde overheden te verkennen welke oplossingen mogelijk zijn. Voor de grensboeren onderzoeken we welke juridische grensoverschrijdende afspraken er mogelijk zijn om hun bedrijfsvoering te vergemakkelijken.

Dankzij de belangrijke natuurwaarden in het landschapspark zijn er grote populaties wilde dieren zoals dassen, everzwijnen en bevers, ... aanwezig die tot wildschade of productieverlies voor de lokale landbouwers zorgen. In het Waalse deel bestaat een vergoeding voor schade door dassen en bevers, maar niet voor schade door everzwijnen. Deze verantwoordelijkheid ligt bij de jagers, waardoor conflicten tussen jagers en landbouwers ontstaan. Ondertussen duikt de wolf steeds

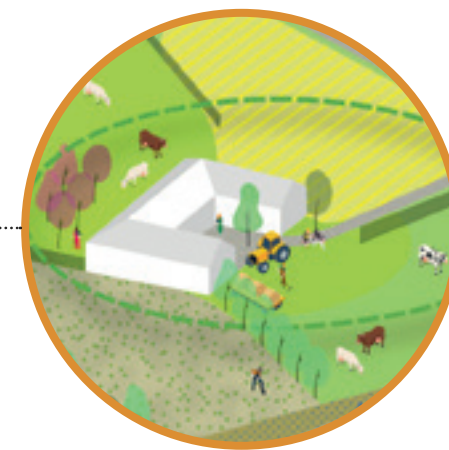

Fig. 2.3-Diverse streekproducten uit het Bocageland [© Jeroen Mentens]

Monitoren en begeleiden van agroforestry-initiatieven

werken in een circulair
voedsellandschap

Transitie van landbouwbedrijfsvoering volgens
agro-ecologische en kringloopprincipes

Biomassareststromen hoogwaardig valoriseren
in een lokale, circulaire, economie

vaker op in het Grenzeloos Bocageland en wordt de uitbouw van een preventieve bescherming van het vee in de weides steeds urgenter. De problematiek van wildschade willen we beter in kaart brengen en de preventieve aanpak en compenserende vergoedingen aankaarten indien ze niet billijk zijn. Als landschapspark willen we ook mee nadenken over de mogelijkheden voor een statuut van tijdelijke lineaire landschapselementen voor landbouwers onder strikte voorwaarden.

2.3 Biomassareststromen hoogwaardig valoriseren in een lokale, circulaire, economie

De Lokale Aactiegroep van LEADER-gebied Land van Herve (GAL Pays de Herve in het Frans), die actief is in de gemeenten Aubel en Plombières, heeft samen met Valbiom in het project BIODIVAL de mogelijkheden bestudeerd om hout van houtkanten te valoriseren in de vorm van houtsnippers. Dit versnipperde hout kan, na droging, worden gebruikt als brandstof voor biomassaketels of als stalstrooisel ter vervanging van een deel van het in stallen gebruikte stro. Sstro wordt namelijk vaak van ver ingevoerd en de prijs ervan varieert sterk. De houtsnippers kunnen ook worden gebruikt als tuinbouwmulch. In Frankrijk laten gelijkaardige projecten een verbetering zien van de ecologische kwaliteit van de houtkanten, evenals een toename van het aantal houtkanten op landbouwbedrijven die bij het valorisatieproces betrokken zijn. De valorisatie stelt ons met name in staat onze energievoorziening lokaal te organiseren en groene energie te stimuleren. Ook de kansen om maaisel hoogwaardig te valoriseren in de vorm van bijv. papier wordt verkend. Op die manier bouwen we aan de circulaire economie van de toekomst op landschapsschaal.

2.4 Lokale afzetmarkt vergroten via korte keten en allianties in Euregionale markt

We willen ook de lokale meerwaardecreatie ondersteunen door de lokale vraag naar streekproducten aan te zwengelen. We ondersteunen het gezond leven als inwoner van het gebied op basis van gezonde, lokale producten in een biodiverse omgeving. Op lange termijn draagt dit voedselsysteem en deze omgeving bij aan de preventieve gezondheidszorg. We verbinden voedselproducenten met andere actoren in een regionaal voedselsysteem waarbij de kilometers die het voedsel aflegt tussen producent en consument zo beperkt mogelijk wordt gehouden. We streven naar een zo zelfvoorzienend mogelijk, regionaal voedselsysteem van gezonde, nutritioneel hoogwaardige en smakvolle plantaardige en dierlijke producten, waar inwoners en bezoekers van kunnen genieten.

2.5 De kennis en expertise van lokale landbouwers waarderen en inzetten

We vinden het belangrijk om waardering te tonen voor de kennis waar landbouwers over beschikken en hen te betalen op het moment dat zij worden gevraagd een actieve inhoudelijke inbreng te hebben in onze projecten zonder dat er voor hen een direct, ander voordeel tegenover staat. Ook willen we bekijken of het landschapspark de landbouwers kan ondersteunen om de rol van ambassadeur voor het landschapspark op te nemen en de ervaring van de multifunctionele landbouwbedrijven in ons gebied tegen betaling uit te dragen naar kennis- en onderwijsinstellingen, overheden, bedrijven, ... Ook het adviseren van landbouwers door andere, ervaren landbouwers zou een optie kunnen zijn om de kennis van landbouwers beter te benutten en waarderen.

C Actietabel

CIRCULAIR VOEDSELLANDSCHAP				
Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
2.1 TRANSITIE VAN LANDBOUWBEDRIJFSVOERING VOLGENS AGRO-ECOLOGISCHE EN KRINGLOOPPRINCIPES				
2.1.1 Vrijblijvend advies op maat aanbieden over landbouwbedrijfsvoering volgens agro-ecologische en kringloopprincipes aan landbouwers in het landschapspark.	Parkbureau <i>(externe prestatie)</i>	Projectwerking landschapspark: 170.000EUR	2024 - 2029	150 landbouwers die gebruik maken van mogelijkheid tot advies op maat
2.1.2 Matchmaking begeleiden tussen veetelers en akkerbouwers om kringlooplandbouw op gebiedsniveau te stimuleren. Om eigen krachtvoer te kunnen telen, hebben veehouders meer grond nodig of kunnen ze samenwerken met lokale akkerbouwers. Voor de akkerbouwers is dit nuttig voor de teeltrotatie en opbouw van organische stof in de bodem. We gebruiken een digitaal platform en netwerkmomenten.	Parkbureau	In te dienen LEADER samenwerkingsproject (Haspengouw zuidoost, Zuid-Limburg en Land van Herve)	2025 - 2028	30 landbouwers die deelnemen aan netwerkmomenten en actief zijn op digitaal platform
2.1.3 Structurele samenwerking met praktijkcentra uitbouwen om kennis over nieuwe teelten uit praktijkproeven grensoverschrijdend te delen in het landschapspark. Het kan bijvoorbeeld gaan over praktijkproeven met mengteelten vlinderbloemigen - graan, lupine, vezelgewassen, ...	Parkbureau (Bocage-academie) <i>ism PIBO en andere lokale praktijkcentra en proefboerderijen</i>	Reguliere budgetten praktijkcentra	2025 - 2029	100 landbouwers die deelnemen aan praktijkdagen en demosessies
2.1.4 Monitoren en begeleiden van agroforestry-initiatieven in de Voerstreek op locaties waar water, droogte en/of erosie een belangrijke uitdaging vormt. Het doel van het LIFE-project is om de voordelen van agroforestry voor waterbeheer beter te begrijpen en te demonstreren op een praktische schaal in samenwerking met praktijkbedrijven / demobedrijven.	ILVO <i>ism Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren en Parkbureau</i>	LIFE project "AFactive" (Agroforestry as a Key to improve Water Management & Adaptation to Extreme Weather Events)	2024 - 2027	1 democase agroforestry begeleid en gemonitord in de Voerstreek
2.1.5 Concept Voedselbossen beter bekend maken in het Grenzeloos Bocageland. De aanleg van voedselbossen wordt landschappelijk goed ingepast met aandacht voor het cultuurhistorische landschap en aangepaste soortselectie.	Parkbureau <i>ism lokale adviseurs en kenniscentra (Foodforestfactory, ...)</i>	Basiswerking Parkbureau	2024-2029	

CIRCULAIR VOEDSELLANDSCHAP				
Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
2.2 BELEIDSKNELPUNTEN AANKAARTEN EN EXPERIMENTEERRUIMTE AFBAKENEN				
2.2.1 Oprichting van een grensoverschrijdende werkgroep Beleid die beleidsknelpunten afstemt met aanspreekpunten bij bevoegde instanties (Vlaamse overheid en provincie Limburg (B), provincie Limburg (NL), provincie Luik en Waals gewest). O.a. rond volgende beleidsknelpunten willen we op zoek gaan naar een oplossing: • Vlaams mestbeleid: verplaatsing MAP-meetpunt Remersdaal • Vlaams landbouwbeleid: • Regeling tijdelijk - permanent grasland werkt niet, wordt geploegd na 4 jaar. Andere incentives voor behoud grasland zijn nodig, bijv. flexibelere uitrijregeling drijfmest op blijvend grasland. • Ecoregelingen kunnen activeren op ANB-percelen. • Vlaamse beheerovereenkomsten: vaak ten onrechte opgelegde boetes (premie-aftrek) voorkomen • Afvalwetgeving (VL/WAL/NL): knelpunten mbt valorisatie biomassa-reststromen wegwerken • Vlaamse pachtwetgeving: gelijktrekking van pacht prijscoëfficiënt met Land van Herve want de Voerstreek is een weidestreek • Waterkwaliteit (NL): regeling voor lössgrond ipv zandgrond (NL)	Parkbureau en WG Beleid <i>ism Vlaams parkenbureau en aanspreekpunten binnen provincie Limburg (B), provincie Limburg (NL), provincie Luik en Waals gewest</i>	Basiswerking Parkbureau	2024 - 2029	
2.2.2 We onderzoeken op welke wetgevende aspecten een statuut “grensboer” haalbaar is om de nadelen van werken in een grensoverschrijdend gebied voor lokale landbouwers te verkleinen. Een Beneluxbeschikking is een optie die kan verkend worden om een eenvormige aanpak van regelgeving uit te rollen in de Beneluxregio.	Parkbureau <i>ism bevoegde overheden en Euregio Maas-Rijn</i>	B-solutions 2.0: Solving Cross-Border Obstacles (DG REGIO) - project	2026 - 2029	1 Beneluxbeschikking of andere grensoverschrijdende juridische overeenkomst die grensboeren helpt met eenduidige milieu- en voedselveiligheidsregels

CIRCULAIR VOEDSELLANDSCHAP

Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
2.2.3 Preventie, opvolging en vergoedingen op maat voor wildschade bij landbouwers. We brengen wildschade beter in kaart via een netwerk van vrijwillige landbouwers via de app van het landschapspark of voor Voeren de app van het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB). We kaarten aan bij de bevoegde instanties wanneer preventieve maatregelen tekort schieten of vergoedingen te ver afstaan van de reële kosten van landbouwers.	Parkbureau en WG Beleid <i>ism Agentschap voor Natuur en Bos,</i> <i>Département de Nature et Forêts en province Limburg (NL)</i>	Reguliere budgetten	2025 - 2027	
2.2.4 Onderzoeken van de mogelijkheden tot tijdelijk karakter van lineaire landschapselementen in Voeren onder strikte voorwaarden. Er wordt onderzocht hoe en in welke mate nieuwe houtkanten (ruime definitie) een tijdelijk karakter kunnen toegekend krijgen, bijvoorbeeld als onderdeel van de landbouwbedrijfsvoering. Dit ligt in lijn met actie 1 uit het Vlaams houtkantenplan.	Agentschap voor Natuur en Bos <i>ism departement Omgeving, VVP, Regionale Landschappen, VVSG, Agentschap voor Onroerend Erfgoed</i>	In te dienen project bij LEADER of EIP AGRI	2024	
2.3 BIOMASSARESTSTROMEN HOOGWAARDIG VALORISEREN IN EEN LOKALE, CIRCULAIRE, ECONOMIE				
2.3.1 De haalbaarheid van een biomassahub in het landschapspark onderzoeken. Op een biomassahub worden biomassareststromen uit landschaps-, natuur- en bermbeheer in grote volumes verzameld, bewaard en verwerkt, eventueel met een drooginstallatie voor houtsnippers en hooi op een logistiek geschikte plaats.	AgraOst, GAL Pays de Herve en Boerennatuur Vlaanderen <i>ism Drielandenpark en Parkbureau</i>	In te dienen project bij LEADER (Land van Herve, Basse-Meuse, Haspengouw Zuidoost, Zuid-Limburg) of EIP	2025 - 2029	1 haalbaarheidsonderzoek naar biomassahub binnen de grensoverschrijdende perimeter van het landschapspark
2.3.2 Demo-ervaringen met inzet houtsnippers als bodemverbeteraar delen tijdens een Bocagecafé van het landschapspark.	Boerennatuur Vlaanderen <i>ism Parkbureau</i>	LEADER project Bouwen aan een betere bodem	2024	
2.3.3 Lokaal geoogste houtsnippers aanwenden voor biomassaketels, stalstrooisel, tuinbouwmulching en de aanleg van paden in Aubel en Plombières. Opgebouwde ervaring van AgraOst en GAL Pays de Herve met inzet hakselhout als houtsnippers voor biomassaketel, stalstrooisel en tuinbouwmulch opschalen.	AgraOst <i>ism GAL Pays de Herve, Valbiom, ...</i>	Project Entretien mutualisé (gesubsidieerd door Waalse gewest)	2024 - 2025	

CIRCULAIR VOEDSELLANDSCHAP

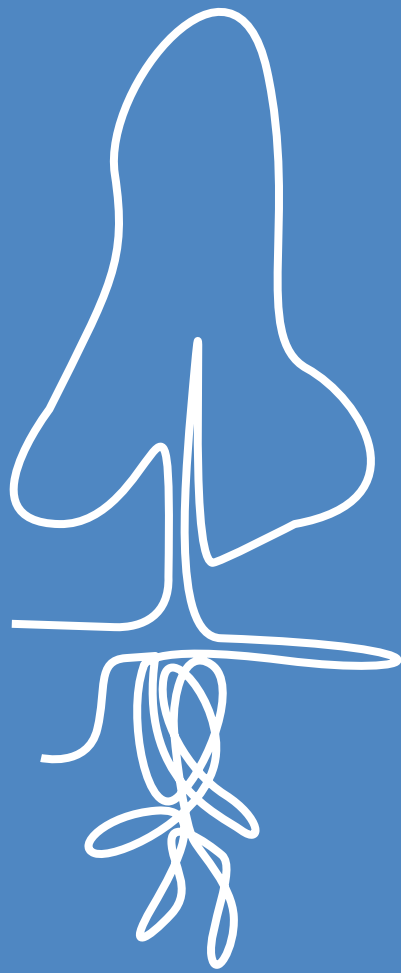
Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
2.3.4 Haalbaarheid onderzoeken van hoogwaardige valorisatie van lokale grasreststromen. Dit kan gaan om valorisatie op basis van bio-raffinage van het gras (scheiding vezel en sap en extractie van oa eiwitten uit sap) of de valorisatie als graspapier en grasisolatie voor huizen.	Gemeenten en natuurbeheerders <i>ism Parkbureau</i>	In te dienen project bij EU Horizon of EIP AGRI	2026 - 2029	
2.4 LOKALE AFZETMARKT VERGROTEN VIA KORTE KETEN EN ALLIANTIES IN EUREGIONALE MARKT				
2.4.1 Bewustwording rond en vraag naar lokale voedselproducten aanzwengelen. Gedragscampagne ter promotie van consumptie lokale producten bij lokale inwoners.	Parkbureau en WG Communicatie <i>ism landbouworganisaties burgerinitiatief Korte keten, zeker weten, Van bij ons, vzw Nourrir Verviers demain, ...</i>	Basiswerking Parkbureau	2026 - 2027	1 communicatiecampagne ter bevordering van consumptie van lokale producten in het landschapspark
2.4.2 Verkennen van een mogelijke euregionale invulling van het Regionaal voedselsysteem Zuid-Limburg. Het Regionaal Voedselsysteem Zuid-Limburg is een samenwerkingsverband van schakels uit de regionale voedselketen, overheid en onderwijs om gezonde, voedzame producten van eigen bodem in de markt te zetten. Tegen een eerlijke en transparante prijs, voor alle partijen uit die keten: van boer en bakker tot restaurateur en winkelier. Producten die betaalbaar zijn door hun prijsniveau. Duurzaam, omdat de producten binnen de eigen regio blijven, dus minder kilometers maken tot aan de consumptie. Kenmerkend, doordat ze zijn gebaseerd op streekeigen recepturen.	Regionaal Voedselsysteem Zuid-Limburg <i>ism landbouworganisaties, Innovatiesteunpunt en Parkbureau</i>		2027 - 2029	

CIRCULAIR VOEDSELLANDSCHAP

Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
2.4.3 Haalbaarheidsonderzoek en ontwikkeling van nieuw lokaal zuivelproduct met meerwaarde in Euregionale markt. Inzetten op significante economische meerwaarde voor melkveehouders. Marktonderzoek naar duurzame afzet en ontwikkeling marketing. Meerwaarde voor landschap vanuit producent: o.a. eiwitautonomie (vervangen soja) en bescherming grasland hieraan koppelen.	Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren <i>ism ILVO, gemeente Voeren, Toerisme Voerstreek, 6 lokale veehouders uit de Voerstreek, ...</i>	PDPO-project Local-for-local zuivelverwerking in de Voerstreek: 148.000EUR	2024	
2.4.4 Meerwaarde onderzoeken van een label voor streekproducenten én horeca in het landschapspark. Zuivel/fruit/vlees/gebak/... onder lokaal label Landschapspark, gekoppeld aan inspanningen voor landschap. Label voor horeca als ze lokale producten gebruiken. We stemmen deze initiatieven af met het label "Zuid-Limburgs Streekproduct" van het Regionaal Voedselsysteem Zuid-Limburg.	Parkbureau <i>ism gemeenten, landbouworganisaties en Regionaal Voedselsysteem Zuid-Limburg</i>	(openstaande financieringsvraag)	2026 - 2029	
2.5 DE KENNIS EN EXPERTISE VAN LOKALE LANDBOUWERS WAARDEREN EN INZETTEN				
2.5.1 Landbouwers vergoeden als "kennisboer" voor de inbreng van kennis bij de werking van het landschapspark.	Parkbureau	Projectwerking landschapspark: 90.000EUR	2024 - 2029	Minimaal 30 landbouwers brengen jaarlijks inhoudelijke expertise in bij de werking van het landschapspark en krijgen hiervoor een vergoeding.
2.5.2 Verkennen op welke manier lokale landbouwers met een multifunctioneel verdienmodel andere landbouwers en onderwijsinstanties in België en Nederland kunnen adviseren.	Parkbureau <i>ism landbouworganisaties en bevoegde overheden</i>		2025 - 2026	

Grenzeloos Bocageland

3

Fluctuerend
sponslandschap

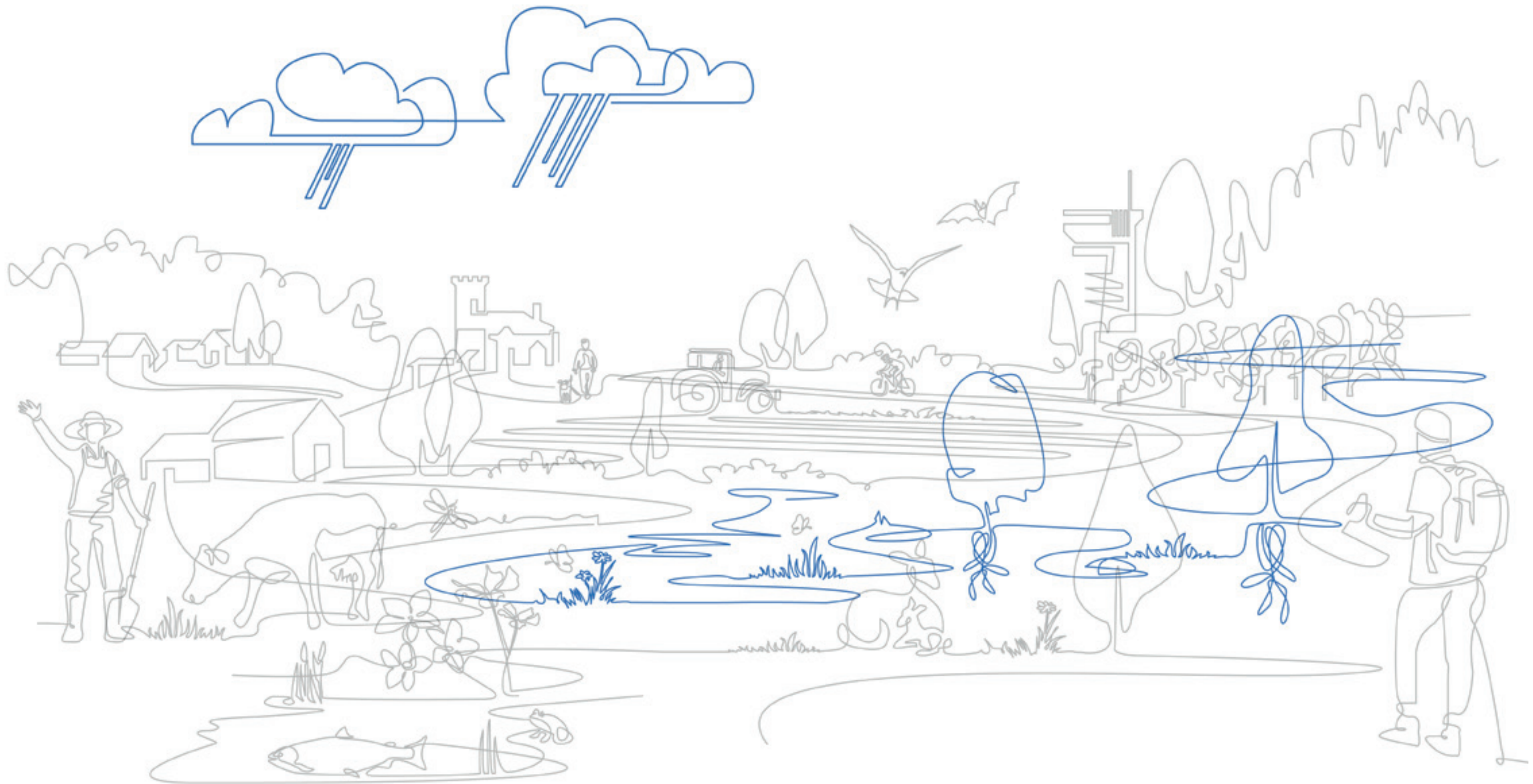

Fig. 2.1- Wachtbekken in de overstromingszone bij 's-Gravenvoeren (© Visit Limburg)

In dit reliëfrijke dalenlandschap zoekt de neerslag vanop de akkers, weilanden, doorheen de bossen en over de wegen en de verharde oppervlakttes, snel haar weg, via vele zijbeken, naar de waterlopen Geul, Gulp, Voer en Berwijn om uiteindelijk op te gaan in de Maas. Daarbij doorkruist het heel wat lands- en gewestgrenzen: het water stroomt van België naar Nederland (Geul, Gulp, Voer), van Wallonië naar Vlaanderen (Berwijn) en van Nederland naar Vlaanderen (Noor). Holle wegen en droogdalen verbinden plateaus met valleien en kunnen in natte tijden in het dal voor een hoogwaterpiek zorgen. Het dagzomende Vaalser groenzand zorgt in de beekvalleien voor een enorme concentratie aan bronnen op kleine oppervlakte.

A Waterhuishouding

Kaart 3.1 geeft inzicht in de waterhuishouding binnen het landschapspark.

Alle beken binnen de perimeter van het landschapspark monden uit in de Maas. Voornamelijk beken zoals de Geul, Berwijn, Voer, Gulp hebben een eigen afstroomgebied, waarbinnen ook tal van kleinere zijbeken zijn opgenomen. Op basis van deze kaart kunnen de afstroomgebieden worden herkend. Zo wordt de Geul bijvoorbeeld gevoed door rijke bronnengebieden door de aanwezigheid in de ondergrond van ondoorlaarbare kleilagen in het Vaalser groenzand. Dit staat in contrast met de dikke krijtlagen in het noordwesten, die zeer goed waterdoorlatend zijn. De Berwijn kent dan weer een wijdvertakt afstroomgebied dat reikt tot buiten het landschapspark en de Voer kent weinig zijbeken. Dit waterrijke gebied is gevoelig voor overstromingen, maar niet elk beekdal is daarin hetzelfde; zo is er met name in brede beekdalen zoals van de Geul meer ruimte voor waterberging op piekmomenten. De Berwijn, die bij piekdebieten de kenmerken van een bergrivier vertoont, zorgt regelmatig aan zowel Waalse als Vlaamse kant voor overstromingen in de kernen. Eveneens relevant in het water(veiligheid)systeem zijn de bestaande regenwaterbuffers, veelal gelegen op de overgang van helling naar dal of in de droogdalen. Naast het vasthouden van water gaat het binnen het watersysteem ook om de plekken waar men droogte ervaart, zoals op de plateaus.

De geomorfologie van het gebied is kwetsbaar voor meerdere gevolgen van de klimaatverandering. De hogere delen verdrogen door de langere en warmere zomers. Open hellingen zonder kleine landschapselementen eroderen snel. Door extreme pieken in de neerslag gecombineerd met een teruglopende capaciteit voor waterretentie ontstaat wateroverlast in de dalen. Met name de combinatie van de transitie van grasland naar akkerbouw en het verdwijnen of degraderen van kleine landschapselementen leidt tot toenemende erosie op de hellingen, in combinatie met modderstromen bij extreme regenval.

De extreme wateroverlast van juli 2021 is op dat vlak een belangrijke waarschuwing geweest en o.a. de directe aanleiding voor het oprichten van het programma Waterveiligheid en Ruimte Limburg (WRL) in de provincie Nederlands Limburg. In vier dagen tijd viel zeer veel neerslag in de stroomgebieden van de Geul (128mm¹⁰) en Berwijn (115 mm¹¹). De herhalingstijd van een dergelijke “waterbom” in het stroomgebied van de Geul wordt geschat op eens in de 500 jaar. De overstromingen leidde tot zware schade, onder andere in de gemeenten Valkenburg a/d Geul, Voeren, Gulpen-Wittem en Dalhem. Alleen al aan Nederlandse kant bedroeg de schade ongeveer 430 miljoen euro.

¹⁰ Bron: “Deelprogrammaplan. Pijler 1. Meer fysieke robuustheid in het watersysteem” van het Programma Waterveiligheid & Ruimte

¹¹ Gebiedsneerslag voor gebied stroomopwaarts van Moelingen in de periode 13 - 17 juli 2021 (Bron: VMM-rapport wateroverlast juli 2021)

Waterberging en natuurontwikkeling hand in hand¹²

Voor de nieuwe waterberging langs de Geul en Selzerbeek bij Partij-Wittern werd besloten om waterbergingsdoelen en natuurontwikkelingsdoelen te combineren. In het najaar van 2022 voerde Ark Rewilding het graafwerk voor de nieuwe waterberging uit, in de vorm van verlaagde oevers en nevengeulen. Na het aanplanten van struiken en bomen, met name langs de randen, was het stuk grond van 7 hectare klaar om door de natuur overgenomen te worden.

Het stromende water helpt de natuurontwikkeling een handje met de erosie- en sedimentatieprocessen die ze in gang zet. Talloze miniriviertjes laten, eenmaal opgedroogd, een mooi ribbelpatroon achter in de ondergrond. Een kleine groep runderen, die hier jaarrond graast, versterkt de natuurlijke dynamiek verder. Grazend en rondtrekkend gaan ze de pionierplanten op de kale bodems na afgraving modelleren.

Het waterbergingsgebied is opengesteld voor het publiek. Met de ontwikkeling van extra wandelroutes in het Geuldal en de aangrenzende Gulperberg krijgt deze omgeving een grote meerwaarde.

Het waterbergingsgebied kwam tot stand door een sterk staaltje samenwerking tussen ARK, Brand Bierbrouwerij, gemeente Gulpen-Wittern, de burgers van Partij en het Waterschap Limburg. De realisatie van het gebied en het beheer worden gefinancierd door het Europees landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (POPE Water), Brand Bierbrouwerij en de Nationale Postcode Loterij.

Fig. 2.2- Nieuwe natuurlijke waterberging in werking in het voorjaar van 2023 in het Geuldal (©Ark Rewilding)

B Operationele doelstellingen

We staan voor een ongeziene uitdaging. Niet alleen in het Bocageland, maar globaal als mensheid. Door de opwarming van de atmosfeer gedragen de natuurlijke systemen, waar ons landgebruik en ons leven op is afgestemd, zich steeds onvoorspelbaarder. De winters worden natter, het voorjaar en de zomers worden droger. Overstromingen en periodes van hitte en droogte wisselen elkaar in sneltempo af en worden steeds extremer. Dit zet de veiligheid van dorpen en bedrijven, de betrouwbaarheid van onze voedselproductie en de weerbaarheid van planten- en diersoorten en habitats onder druk. We zijn verplicht om ons snel en fundamenteel aan te passen aan deze nieuwe realiteit. Alles wat we ruimtelijk doen dienen we door een “klimaatadaptieve” bril te bekijken. Dat vraagt veel flexibiliteit en heel wat middelen, maar niets doen kost nog veel meer en die kost kunnen zelfs mensenlevens zijn, zoals op een vreselijke manier duidelijk werd tijdens de overstromingen in de zomer van 2021 in de nabijgelegen Vesdervallei in Wallonië. Tegelijkertijd zijn we het aan de toekomstige generaties verplicht om onze uitstoot aan broeikasgassen zo snel mogelijk af te bouwen.

In Voeren worden de dorpen Moelingen en 's Gravenvoeren getroffen door overstromingen, met hoge maatschappelijke kosten als gevolg (opruimwerken modder, herstel infrastructuur, shadedossiers) en gedupeerde streekbewoners (inwoners en landbouwers). De voorspellingen zijn bovendien niet rooskleurig: de overstroombare oppervlaktes kunnen nl. in de toekomst met een grootteorde van 30% toenemen. Niet alleen in Voeren is de overstromingsproblematiek groot, ook de Nederlandse en Waalse dorpen en steden (bijv. Valkenburg, Slenaken, Gulpen, Dalhem) krijgen regelmatig te maken met (zware) overstromingen. Gelukkig kunnen we klimaatmitigatie en -adaptatie ook aangrijpen als een kans om onze levenskwaliteit in het Bocageland te verbeteren en om het landschap en haar natuurlijke processen voor onze eigen veiligheid in te zetten. Een evolutie naar een sponzig, langzaam, ruw landschap met veel natuurlijke

connectiviteit en beschutting dat water vertraagd doet neerslaan, vasthoudt, laat infiltreren waar het neervalt en maar traag weer vrijgeeft met ook veel ruimte om water tijdelijk te stockeren.

En dat begint zelfs op de hoogste punten in ons reliëfrijk landschap, op de plateaus, waar niets doet vermoeden dat infiltratie en waterretentie ook daar van cruciaal belang is. Als we daar investeren in een meer robuuste inrichting van het landschap, gezond bodemleven en een hoge bodemvruchtbaarheid, dan slaan we koolstof uit de atmosfeer op, beperken we erosie, houden we water langer vast en is de bodem weerbaarder tegen droogte. Hoe hoger in het landschap we met het vasthouden van het water beginnen, hoe minder de volumes die we in de valleien en het stroomafwaarts gebied moeten gaan bergen. We kijken voor deze uitdaging verder dan de perimeter van het landschapspark en nemen de stroomgebieden van de waterlopen als logisch werkingsgebied om de draagkracht en weerstand van het watersysteem te vergroten. Daarbij werken we geïntegreerd op landschapsniveau in de grensoverschrijdende valleien van bron tot monding en van rug tot rug.

Interactie tussen landschappelijke en sociale rijkdom stimuleren vanuit de basiswerking van het landschapspark

Een geïntegreerde, planmatige aanpak is essentieel om te komen tot een goed werkend sponslandschap met voldoende ruimte voor water. Daarbij is het belangrijk om op de juiste en meest effectieve plaatsen de gepaste ingrepen (aanplant, inrichting en beheer) uit te voeren. Dit zit omvat in de basiswerking van het landschapspark (zie Veerkrachtig netwerklandschap – acties 1.1.1, 1.1.2 en 1.1.3).

3.1 Sponswerking landschap vergroten

We bevorderen de infiltratie van water (van voldoende kwaliteit) hogerop in het landschap door gezondere bodems met een hoog organische stof-gehalte en het behoud en vergroten van het areaal permanent grasland en bos. De permanente bodembedekking en intensieve beworteling van permanent grasland zorgen voor een goede waterinfiltratie en een gezond bodemleven. Extensiever gebruik en verruiging met kruiden en struiken kan het waterbergend vermogen nog doen toenemen. Ook het opsporen en verwijderen van ondergrondse drainagebuizen is in deze extreme tijden van klimaatsverandering nodig.

Door het beter beheren en uitbreiden van ons bocagenetwerk aan hagen, heggen, graften, houtkanten en structuurrijke bossen met goed ontwikkelde bosranden zorgen we ervoor dat de bodem goed wordt vastgehouden, de organische stof in de bodem toeneemt en de waterafstroom vertraagt. Hoe denser en breder de landschapselementen, hoe groter hun impact. Via grasstroken en grasgangen kunnen we de erosiewerende en watervertragende impact van het gras ook benutten op en langs akkers. Wegen (ook holle wegen) vormen snelwegen van water, dit water moet onderschept worden.

3.2 Meer ruimte voor (proper) water op maat van het kleinschalige landschap

Onze nog steeds sterk natuurlijke beekvalleien van de Geul, Gulp, Voer, Noor en Berwijn gaan we nog beter, afgestemd over de grenzen heen, op stroomgebiedniveau inrichten om op grote schaal water te stockeren bij extreme regenval. Dit doen we op plekken waar het de veiligheid van de dorpen niet in het gedrang brengt en met zo min

mogelijk schade aan landbouwpercelen. Waar natuurgebaseerde oplossingen in functie van waterconservering en berging onvoldoende zijn en de veiligheid in de woonkernen op het spel staat, worden technische ingrepen voorzien, volledig geïntegreerd in het landschap en met respect voor landbouw-, natuur- en cultuurhistorische waarden.

“Drinkable rivers” of drinkbare waterlopen, het is simpel en natuurlijk en toch lijkt het nog sciencefiction. Want het vergt een lange termijn aanpak waarbij een breed gamma aan betrokkenen in een volledig stroomgebied inspanningen moeten leveren (van inwoner tot waterzuiveringsinstallatie, van landbouwbedrijf tot gemeente, ...). We werken daarom aan een optimale waterkwaliteit van zowel oppervlakte- als grondwater. O.a. door ongezuiverde lozingen, riooloverstorten, het lekken van silo- en mestsappen en sedimenttransport met vervuilende residuen (gewasbeschermingsmiddelen, fosfaten en nitraten, ...), het voorkomen van microplastics (o.a. door het achterlaten van zwerfvuil), ... te verminderen. De aanwezigheid van (proper) water in een natuurlijke vallei of beleefbare waterelementen in een dorpskern nodigen uit tot ontspannen en genieten en kunnen ons helpen de nodige afkoeling te vinden in langdurige warmteperiodes. Waterbeleving zetten we in om de lokale leefkwaliteit te verhogen en als extra element in het recreatief en toeristisch aanbod.

3.3 Inzetten op meer natte natuur en nature based solutions voor een klimaatadaptief landschap

Om een robuust, klimaatadaptief landschap te verkrijgen geven we meer ruimte aan natte natuur. Meanderende waterlopen met natuurlijke obstructies als beverdammen of omgevallen bomen, natuurlijk overstromingsgebied, moeras, stuwmeertjes,

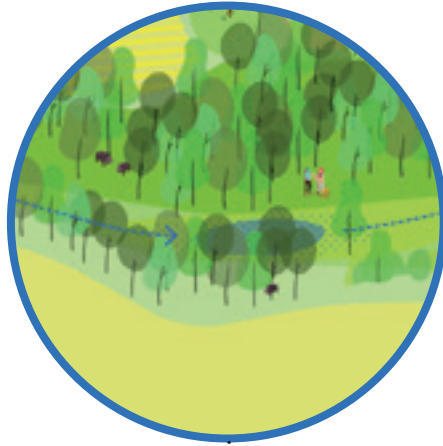
... vinden hun plek vanuit een geïntegreerde landschapslogica.

De kleine landschapselementen langs waterlopen verdwijnen aan een snel tempo. De landbouwers zijn niet langer geïnteresseerd in het hout. Populieren zijn einde levensduur en vallen om en worden niet vervangen. Knotbomen worden niet langer geknot door aangelanden en vallen om of scheuren uit. Dit heeft negatieve gevolgen voor de waterloop, met name het uitspoelen van oevers waardoor extra sediment in de waterloop terechtkomt, de waterafvoer versnelt en de ecologische waarde van de waterloop achteruit gaat. We versterken daarom de beekbegeleidende vegetatie zodat de grond van de oevers wordt vastgehouden en we voldoende schaduw creëren voor de waterlopen. Op die manier blijven de temperatuurstijgingen in periodes van hitte beperkt en worden paaigronden en visseneieren niet verstikt door sediment. Op die manier verminderen we ook de droogtestress die kwetsbare veengebieden in de dalbodem van de verschillende waterlopen in gevaar brengt.

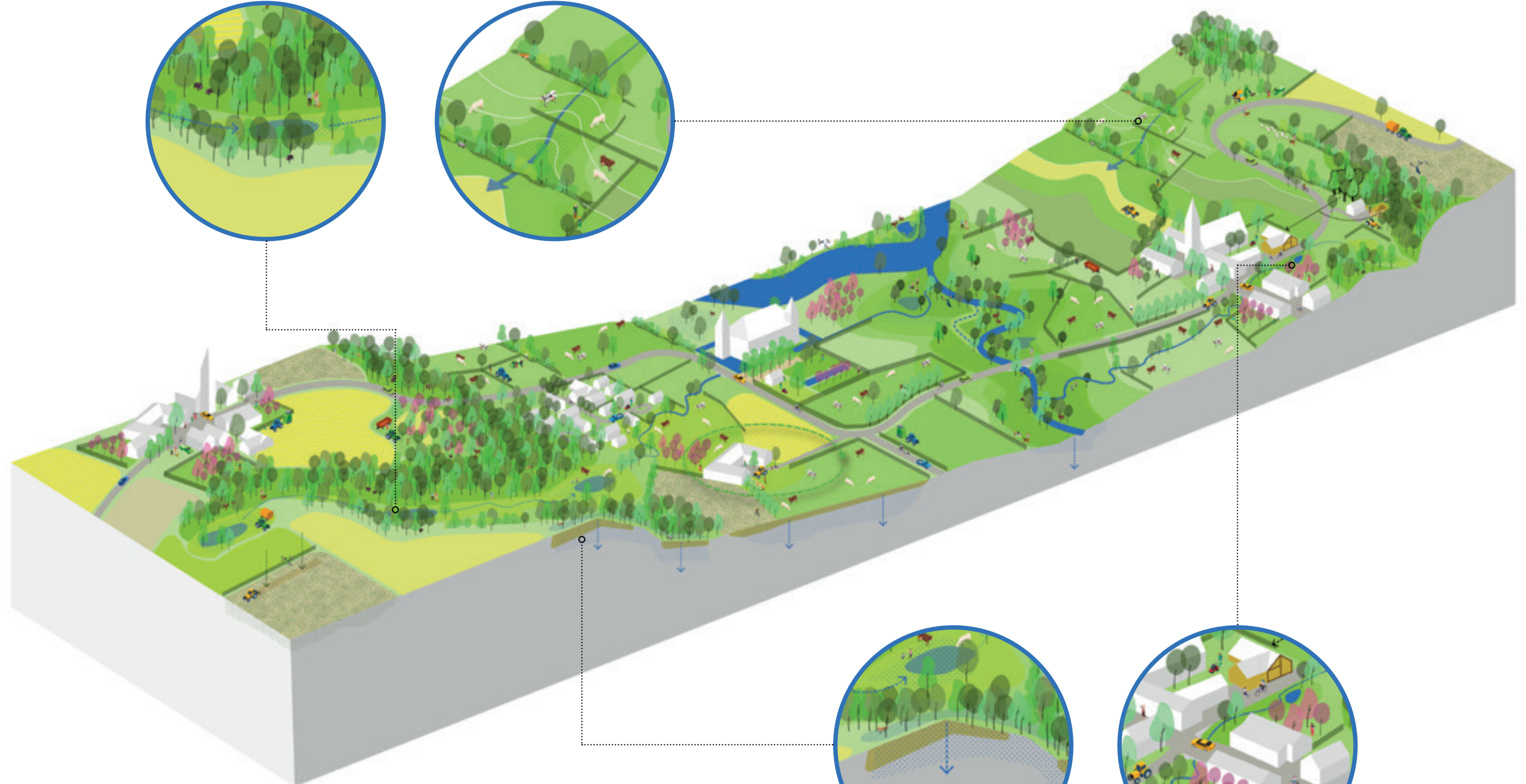
3.4 Groenblauwe netwerken en elementen tot in de dorpskernen

Verstedelijking en verharding vormen een bedreiging voor het Grenzeloos Bocageland. Niet alleen vanwege de verminderde infiltratie en aanvulling van het grondwater, maar ook vanwege de impact op piekconcentraties in de beken waardoor verdere insnijding en nog meer verdroging optreedt. We zetten ook in op onthardingsinitiatieven en het uitbreiden van het groenblauw netwerk tot in de kernen.

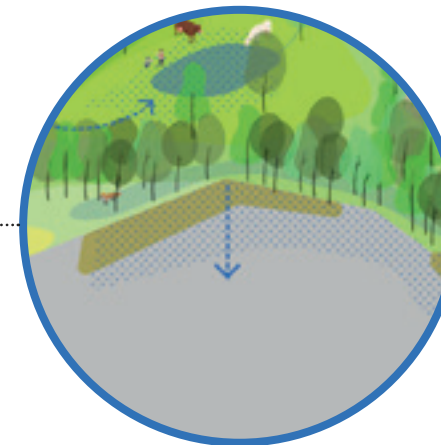
Onderzoek en aanleg van
landschappelijk geïntegreerde
waterbuffers

Inrichten van het kleinschalig landschap met poelen,
infiltratiebekkens, swales, kleine landschapselementen, ...

boruwen aan een fluctuerend
sponslandschap

Sponswerking landschap
vergroten

Groenblauwe structuren en elementen
tot in de dorpskernen

C Actietabel

FLUCTUEREND SPONSLANDSCHAP				
Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
3.1 SPONSWERKING LANDSCHAP VERGROTEN				
3.1.1 Verhogen van het organische stof-gehalte en het versterken van de bodemstructuur in landbouwgebied door het toevoegen van compost en houtsnippers ter bevordering van waterinfiltratie en erosiepreventie in Voeren. Het inwerken van lokaal geoogste houtsnippers op landbouwpercelen krijgt via een demo gestalte. Om boerderijcomposterende te faciliteren gebeurt er een vooronderzoek i.f.v. draagvlak bij lokale landbouwers en gezond financieel model net als de aankoop van een compostkeerder.	Boerennatuur Vlaanderen <i>ism Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren en Parkbureau</i>	Water-Land-Schap 2.0 project Voerstreek (Blue Deal middelen): 65.000EUR	2024 - 2025	minimaal 3 deelnemende landbouwers in Voerstreek
3.1.2 De sponswerking verbeteren van natuurgebieden in het Geul- en Gulpdal en andere heuvellandbeken. Werken aan een klimaatadaptief landschap door o.a. ruimte te geven aan spontane bos- en struweelontwikkeling, de aanplant van kleine landschapselementen en verwijdering of onklaar maken van overbodige drainages.	Stichting Ark <i>in afstemming met Parkbureau</i>	Natuurkrachtfonds (lopende aanvraag) Europese aanvraag (oriëntatiefase)	2024 - 2028	Op 50 ha spontane struweelontwikkeling 2 km aanplant van brede struweelhagen Drainage verwijdering op 15 ha
3.1.3 Inzet van grasbufferstroken in landbouwgebied ter preventie van modderstromen in de gemeente Dalhem. Gemeentelijke subsidie voor de inrichting en het beheer van anti-erosiemaatregelen door landbouwers.	Gemeente Dalhem <i>ism Parkbureau</i>	Budget Plan Pluies: subsidie van 1500EUR/ha/jaar voor een minimum van 5 jaar	2024 - 2026	5 landbouwers nemen anti-erosiemaatregelen in Dalhem
3.1.4 Instellen van een loket en kansenbrigade voor waterveiligheidsmaatregelen in het Geul- en Gulpdal. Het WRL (Waterveiligheid en Ruimte Limburg) stelt een loket in waar inwoners, ondernemers en instanties ideeën en kansen voor waterveiligheidsmaatregelen kunnen aandragen. Die worden vervolgens door de "kansenbrigade" beoordeeld. Goede projecten die de toets doorstaan, zullen financieel ondersteund worden.	Programma Waterveiligheid en Ruimte Limburg (WRL) <i>ism provincie Limburg (NL), Waterschap Limburg en gemeenten</i>	Budget WRL	2024 - 2026	Aantal mensen met kansrijke ideeën die het Parkbureau begeleidt naar indienen bij kansenbrigade

FLUCTUEREND SPONSLANDSCHAP

Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
3.1.5 Inrichten van het kleinschalig landschap in de Voerstreek met poelen, infiltratiebekkens, swales, kleine landschapselementen, ... om de sponswerking te vergroten.	Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren <i>ism gemeente Voeren, Vlaamse Milieumaatschappij, provincie Limburg (B) en Boerennatuur</i>	Budget WLS 2.0 - blue deal: 152.500EUR	2024 - 2025	
3.2 MEER RUIMTE VOOR (PROPER) WATER OP MAAT VAN HET KLEINSCHALIGE LANDSCHAP				
3.2.1 Vergroten waterbuffercapaciteit combineren met natuurontwikkeling in het Noordal/ Noorbeemden. Overstort Brigidabron saneren, regenwaterbuffer Sint Maartenweg vergroten om wateroverlast Mesch te beperken en herinrichting Noorbeemden (natuurontwikkeling). Dit wordt afgestemd met de gemeente Voeren.	Waterschap Limburg <i>ism Natuurmonumenten, Provincie Limburg (NL), gemeente Eijsden- Margraten en gemeente Voeren</i>	Budget Waterschap Limburg: 400.000EUR	2024 - 2025	
3.2.2 Onderzoek en aanleg van landschappelijk geïntegreerde waterbuffers op Voer in Voeren. Deze waterbuffers hebben ook een positief effect op Mesch (NL).	VMM en provincie Limburg (B) <i>ism Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren en gemeente Voeren</i>	Water-Land-Schap 2.0 project Voerstreek (Blue Deal middelen): 805.000EUR	2023 - 2025	VMM streeft naar 60.000 m3 bijkomende waterberging op Voer in Voerstreek.
3.2.3 Studie uitvoeren om de mogelijkheden voor stroomopwaartse waterbuffering van Dalhem op de Berwijn te verkennen. Deze waterbuffering op de Berwijn heeft ook een positief effect op Moelingen (VL).	Gemeente Dalhem	Budget Dalhem: 32.234 EUR	2024	

FLUCTUEREND SPONSLANDSCHAP				
Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
3.2.4 Voorbereiding van een Interreg Maas-Rijn project met werkpakket rond het onderzoeken, plannen en realiseren van bijkomende, landschappelijk geïntegreerde waterbuffering om de waterveiligheid in het landschapspark (Moelingen, 's Gravenvoeren, Mesch, Dalhem, Gulpen, Valkenburg, ...) te vergroten in de afstroomgebieden van Berwijn, Gulp, Voer en Geul. Het Parkbureau en de betrokken partners bewaken de landschappelijke integratie en de koppelkansen tussen landbouw, natuur en water (zie ook 4. Bruisend biodivers landschap). Ook de droogteproblematiek en kansen voor waterbeleving verwerken als inhoudelijke speerpunten van het projectvoorstel.	Drielandenpark <i>ism provincies, gemeenten, waterbeheerders, Programma Waterveiligheid en Ruimte (NL), Contrat de Rivière Meuse aval, en Parkbureau</i>	Interreg Maas - Rijn (klimaatadaptatie) - voorbereiden in 2024 en indienen op call 2025	2024 - 2025	
3.2.5 Voorbereiding van een Interreg Maas-Rijn project met werkpakket rond het verbeteren van de waterkwaliteit en de beekstructuur van Berwijn, Voer, Gulp, Geul, ... Mogelijke elementen om te verwerken in het projectvoorstel: • Monitoring waterkwaliteit: aanvullend op reguliere monitoring inzet burgerwetenschap (citizen science) uitwerken • Advisering rond puntvervuiling en diffuse vervuiling • Herstellen van natuurlijke beekstructuur opdat ook zelfzuiverend vermogen verbetert • Uitbouw en optimalisatie van riool- en zuiveringsinfrastructuur, oa inventarisatie overstorten • Actieprogramma naar foutieve aansluitingen bij particulieren • Adequaat en snel reageren bij (grensoverschrijdende) milieu-incidenten: afspraken maken, bestaande procedures evalueren in de grensregio • Campagne zwerfvuil in en rond waterlopen Probleemgebieden waterkwaliteit zijn o.a. Gulp stoomafwaarts van Hombourg, Bel in Aubel, Ruisseau d'Asse in Dalhem, ...	Drielandenpark <i>ism provincies, gemeenten, rioolbeheerders (Fluvius, Aquafin, AIDE, waterschap), waterbeheerders, Contrat de Rivière Meuse aval, Programma Waterveiligheid en Ruimte (NL), Zalm in de Geul, Bekkensecretariaat Maasbekken, ...</i>	Interreg Maas - Rijn (klimaatadaptatie) - voorbereiden in 2024 en indienen op call 2025	2024 - 2025	

FLUCTUEREND SPONSLANDSCHAP

Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
3.2.6 Gezamenlijke ontwikkeling van een Euregionaal actieplan inzake klimaatbestendige landschappen (met betrekking tot overstromingen, droogte en groene connectiviteit over de grenzen heen)	Drielandenpark <i>ism Belgische, Nederlandse en Duitse partnerorganisaties</i>	EU Horzion project PLUS Change	2024 - 2027	Aantal besluitvormers aan wie het actieplan is voorgelegd
3.3 INZETTEN OP MEER NATTE NATUUR EN NATURE BASED SOLUTIONS VOOR EEN KLIMAATADAPTIEF LANDSCHAP				
3.3.1 Inzetten op meer robuuste natuur in grensoverschrijdende beekvalleien. • Herstel en/of creatie van natuurlijke beekoevers met oevervegetatie (knotbomen, broekbos, ...) en natuurlijke beekdal hellingen • Beekstructuurherstel (meanders, holle oevers en een stroomkuilenpatroon) van brond tot monding : • Beekstructuurherstel en oplossen vismigratieknelpunten Voer/Veurs/Noorbeek (Provincie Limburg, BE, ikv Water-Land-schap 2.0) • Biodiverse graslanden • Vernatting dalbodem (oa drainage weg, moeraszones, ...) • Procesnatuur • Bescherming bronnen: aandacht voor recreatiedruk én begrazingsdruk in relatie tot bronnetjes (vertrapping). Zowel water als de eraan gekoppelde flora en fauna (op het land maar ook in het water zelf) is belangrijk. • Oplossen vismigratieknelpunten: oa Berwijn vanuit Maas tot bovenstrooms	Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren <i>ism Water-Land-Schap 2.0 coalitie, Ark Rewilding, Natuurmonumenten, Natuurpunt, Natagora, Natagriwal, Agentschap voor Natuur en Bos, Staatsbosbeheer, Département de Nature et Forêts, waterbeheerders (VMM, ...), ... <i>ism Parkbureau</i></i>	Reguliere budgetten Provincie Limburg (B) via Water-Land-Schap 2.0 Voerstreek: 165.000EUR	2024 - 2025	Aantal opgeloste vismigratieknelpunten Aantal meter herstelde oever

FLUCTUEREND SPONSLANDSCHAP				
Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
3.3.2 Voorbereiding van een Interreg Maas-Rijn project met werkpakket rond modelering en monitoring impact kleinschalige, natuurlijke maatregelen in het landschap op de reductie van de overstromingspiek en het voorkomen van droogte. Kleinschalige, natuurlijke maatregelen in het landschap zoals betere bodembedekking, infiltratie, vertraagde afstroom, natuurlijke berging, ... door de aanplant van KLE, verruiging, ... We kiezen de natuurlijke maatregelen zo dat ze niet alleen effect hebben op de reductie van hoogwaterpiek, maar ook op het verhogen van de baseflow (voorkomen van droogte). We modelleren aan de hand van het SWAT+ model en monitoren zowel op hoogwater situaties als laagwatersituaties.	Bureau Strooming <i>ism Acacia Water</i> <i>Natuurmonumenten, ...</i>	Interreg Maas - Rijn (klimaatadaptatie) - voorbereiden in 2024 en indienen op call 2025	2024 - 2025	
3.4 GROENBLAUWE NETWERKEN EN ELEMENTEN TOT IN DE DORPSKERNEN				
3.4.1 Grensoverschrijdend uitwisselingsmoment over onthardings- en vergroeningsinitiatieven in dorpskernen Aandacht voor het vergroenen speelplaatsen scholen, waterbeleving in dorpskernen, de aanleg van wadi's en speelbeken, KLE's en bomen in en langs parken stimuleren van groendaken, samenaankoop hemelwaterputten, inrichting van groene en klimaatbestendige parkeerplaatsen ...	Trekker sectoraal uitwisselingsmoment (zie actie 1.1.6) <i>ism gemeenten,</i> <i>Waterschap Limburg ,CNME,</i> <i>IVN, TBO's, ...</i>	Basiswerking landschapspark	2024	

FLUCTUEREND SPONSLANDSCHAP				
Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
3.4.2 Groenblauw netwerk in Waalse dorpen van het landschapspark uitbreiden. Cases: • Aan Gulp in Hombourg • Aan Soue in Gemmenich • Aan Geul in Plombières en Sippenaeken • Aan Bel in Aubel • Aan Berwijn in Dalhem, Mortroux, Berneau... • ...	Contrat de Rivière Meuse aval ism Waalse gemeenten	In te dienen project Trame Vert et Bleu (Waals gewest)	2024 - 2027	
3.4.3 Communicatiecampagne om waterbewustzijn (preventie, zelfredzaamheid, zelfbewustzijn) en begrip van klimaatadaptief waterbeheer te vergroten bij de inwoners in het landschapspark. Individuele beschermingsmaatregelen zullen ook na realisatie van waterbuffers voor deze stroomgebieden belangrijk blijven Aanhaken op de campagne over grensoverschrijdende stroomgebieden in Euregio Maas-Rijn en communicatie ikv Water-Land-Schap Voerstreek.	Parkbureau en WG Communicatie ism waterbeheerders, Drielandenpark, Contrat de Rivière, WRL, Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren en gemeenten	Basiswerking Parkbureau	2025 - 2027	

Grenzeloos Bocageland

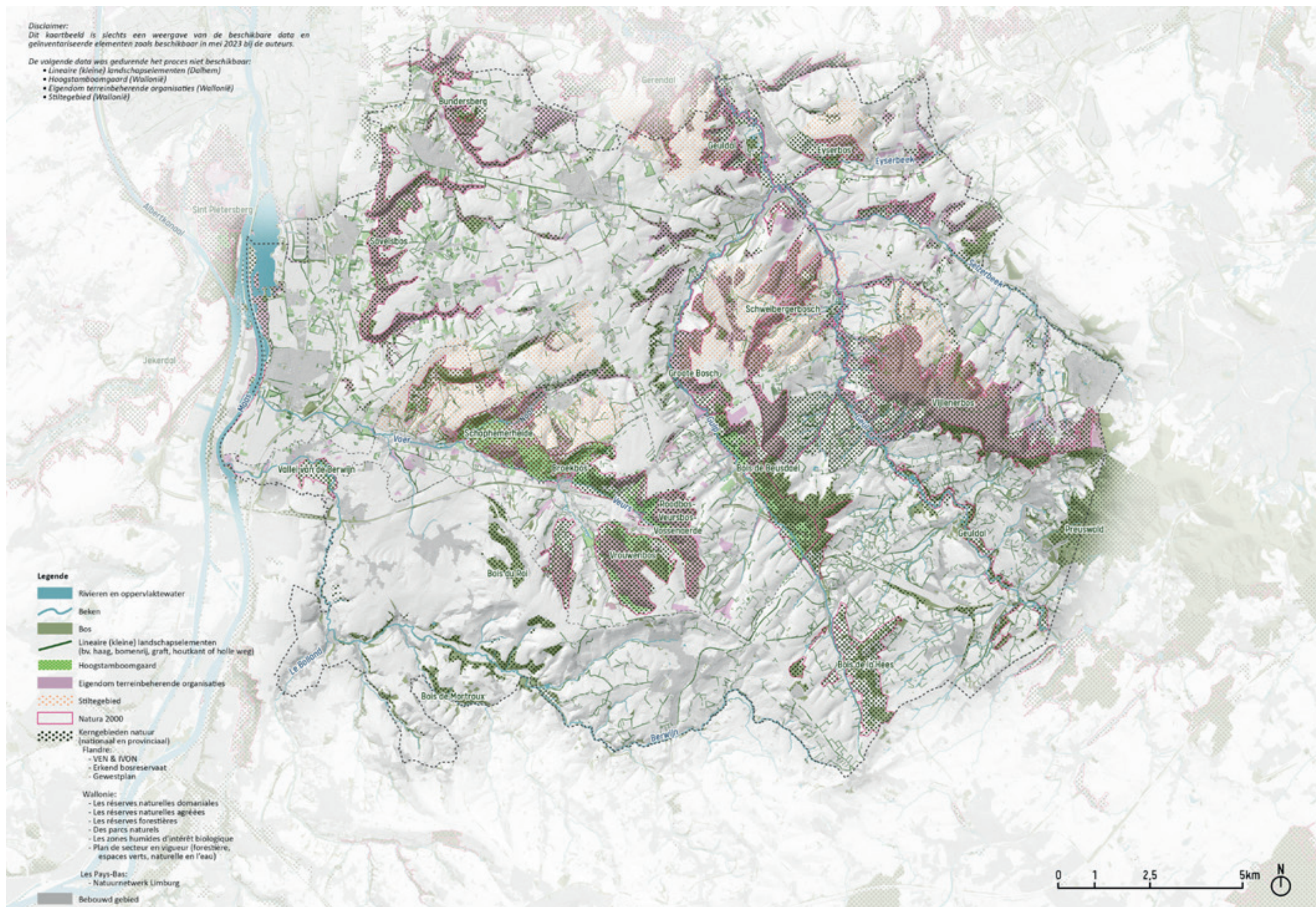
4 Bruisend biodivers
landschap

Fig. 4.1- Runderen in het Noorbeekdal

Landschapspark Grenzeloos Bocageland is een hotspot aan biodiversiteit. Het is gezegend met een enorme rijkdom aan habitats en soorten dankzij de grote variatie in ondergrond en bodemgesteldheid (van kalkrijk tot zuur en van droog tot nat), variaties in reliëf (plateaus, steile en minder steile hellingen en droge en watervoerende dalen) en de geografische ligging op de overgang van een Atlantisch naar continentaal klimaat. De drie belangrijkste habitattypes binnen landschapspark Grenzeloos Bocageland zijn de beekvalleien, de oude boscomplexen en het kleinschalig cultuurlandschap met soortenrijke graslanden en heiderelicten. Het landschapspark vormt een belangrijke ecologische verbinding tussen de natuurgebieden Hoge Venen- Eifel en Maasvallei - Hoge Kempen.

Kaart 4.1: Ligging en onderlinge verbondenheid van belangrijke natuurkernen en kleine landschapselementen in het Grenzeloos Bocageland

A Natuurwaarden

De themakaart 'Natuur' (zie kaart 4.1) toont de ligging en onderlinge verbondenheid van belangrijke natuurkernen en kleine landschapselementen. Onder belangrijke natuurkernen vallen naast de Natura 2000-gebieden (waarbinnen Europese instandhoudingsdoelstellingen gelden) de provinciaal en landelijk aangeduide wettelijk beschermde gebieden en groene gewestplanbestemmingen binnen Nederland en België. De grote aaneengesloten bossen en beekdalsystemen van Berwijn (met waardevolle zijbeken zoals Asse, Belle, Bolland, Bêfve, ...), Voer, Veurs, Noorbeek, Gulp (met waardevolle zijbeken Mabrouck, Remersdaalbeek,...), Geul (met de zijbeken Mechelderbeek, Selzerbeek met de bronnen in Duitsland en de Eyserbeek) zijn hier een belangrijk onderdeel van. Het is goed te zien hoe met name in de dalen en op de hellingen, kleine landschapselementen zoals graften, heggen en hagen de verbindingen vormen tussen de verschillende grotere natuurgebieden. Op deze wijze verkrijgt men inzicht in de fijnmazigheid van bepaalde landschappen, want hoewel grote delen niet beschermd zijn, spelen deze kleine elementen een grote rol in het ecologisch functioneren van het grotere geheel. In de natuur speelt ook rust en onverstoorbaarheid een grote rol, zowel voor flora en fauna als voor de recreant. Aanzienlijke delen van de dalen en plateau's in Vlaanderen en Nederland zijn dan ook aangeduid als stiltegebied.

In de beekvalleien vinden we kalrijke bronnen en beekdalen met natte ruigten, dottergraslanden, relictten van natte voedselarme graslanden, enkele bronbossen en beekbegeleidende bossen. De waterlopen hebben een goede structuurkwaliteit (meanderend, stroomkuilen,...) en herbergen heel wat leven: zo vinden we Atlantische zalm in de Berwijn, beekprik, bermpje en elrits samen met de bever in

de Voer) en beekforel, regenboogforel en rivierdonderpad in Gulp en Geul. Eeuwenoude en zeldzame boscomplexen zijn o.a. het Veursbos, Vrouwenbos, Roodbos en Teuvenersbos in Voeren, het Savelsbos en het Vijlenerbos aan Nederlandse kant en het Bois de Beusdaal en Bois de Mortroux aan Waalse kant. Ze herbergen een enorme variatie aan bostypes, van zuurminnende tot kalkrijke beuken- en eikenbossen en alluviale bossen, met grote oppervlakten eiken-haagbeukenbos. Bijzondere bosbewoners zijn o.a. het vliegend hert, vuursalamander, de wilde kat en bijzondere vleermuizen waaronder zeldzame soorten zoals Bechsteins vleermuis, vale vleermuis en bosvleermuis, daslook en orchideeën zoals bruine orchis, mannetjes orchis, ... In het kleinschalig cultuurlandschap met soortenrijke graslanden en heiderelicten vinden we matig voedselrijke graslandhabitats met lokaal relictten van droge heide, heischraal-, blauw- en kalkgrasland. Plaatselijk gaan de graslandhabitats over in open doornstruweel met graslandsoorten en andere kleine landschapselementen (graften, houtkanten, oude knotbomen, mergelputten en poelen). Uniek in deze regio zijn de heischrale kalkgraslanden, zij vragen een bijzonder beheer. Soorten die zich in het kleinschalig cultuurlandschap thuis voelen zijn o.a. de grauwe klauwier, vroedmeesterpad, geelbuikvuurpad, ingekorven en Vale vleermuis en de hazel- en eikelmuis.

Om de instandhoudingsdoelstellingen die door Europa zijn opgelegd, met name in Natura 2000-gebied, te kunnen realiseren, is afstemming met landeigenaren en landbouwers zeer belangrijk. De Natura 2000-gebieden bestaan namelijk uit heel wat privé-eigendommen, waardoor afstemming en samenwerking cruciaal is. Zo is 62% van het Natura 2000-gebied in de Voerstreek bijvoorbeeld in handen van privé-eigenaars.

Heerdgang en mergellandschapschappen

De heerdgang is een eeuwenoud landbouwsysteem waarbij een dorpsheerder met een grote kudde dieren of “heerd” (denk aan het Duitse “die Herde” of het Engelse “the herd”) van schapen, maar ook koeien en zelfs ganzen en varkens het landschap rondom het dorp begraasde. Dankzij dit systeem kregen kalkminnende soorten, zoals bijvoorbeeld orchideeën, van de heischrale kamgraslanden en bossen alle kansen. Voor het ontstaan van waardevolle, soortenrijke graslanden is namelijk een vrij voedselarme bodem vereist, naast een continu, eeuwenlang aangehouden beheer in combinatie met zaaddispersie op perceels- en op landschapsniveau. Heel het landschap (dorp, bos, hei, grasland en akker) maakte deel uit van dat gemengd landbouwsysteem, waarvan de heerdgang de motor was die alle delen onderling verbond. Het landschap verschraalde door de nutriënten uit het landschap af te voeren richting akker.

Het Mergellandschaap is een schapenras dat ontstond in de 19e eeuw op de kalkrijke graslanden van het Mergelland in Belgisch en Nederlands Zuid-Limburg. Voorheen waren er tienduizend dieren, nu rest er slechts een fractie. De instand-

houding van het ras kan enkel door de bestaande kuddes te vergroten en door ze een zinvol economisch doel te geven. Natuurorganisaties proberen geherderde schapenbegrazing met Mergellandschappen in het Mergelland opnieuw duurzaam uit te bouwen. Hierbij wordt actief ingezet op het verbinden van gebieden en plantengemeenschappen in het versnipperde landschap en het herstellen van de nutriëntenkringloop.

Om de heerdgang opnieuw een volwaardige plek in het verbinden van het grensoverschrijdende bocagelandschap te geven, heeft ook de schapsherder een duurzaam verdienmodel nodig. Natuurorganisaties zetten al sterk in op de heerdgang, maar een ruimere maatschappelijk inbedding zou de echte doorbraak kunnen betekenen (bijv door een lokale schapsherder in te schakelen in het gemeentelijk bermbeheer). En dat is niet de enige bezorgdheid: financiële incentives die wegvallen (zoals de GLB-graasdierpremie in Nederlands Limburg), het wettelijk gecompliceerde beweiden over lands- en regiogrenzen heen, de wolf die steeds vaker opduikt, ... maken deze traditionele beheervorm complex.

Fig. 4.2- LIFE-project Pays Mosan (© Natagora)

B Operationele doelstellingen

Biodiversiteit – de verscheidenheid aan leven op aarde – is geen luxeproduct. Een bruisend biodivers landschap betekent ook mentaal en fysiek gezonde mensen, want macro-biodiversiteit en micro-biodiversiteit zijn innig met elkaar verweven. We staan nog maar aan het begin van de wetenschappelijke kennis van wat bacteriën op onze huid, in onze luchtwegen en in onze darmen allemaal betekenen voor onze menselijke gezondheid. Studies tonen nu reeds aan dat we gezonder zijn, fysiek en mentaal, als we op een meer biodiverse plek wonen. Maar ook de eerste bewijzen zijn er dat als we biodiverser voedsel eten – biologische appels met meer gevarieerde bacteriën in het vruchtvlees of vlees van koeien die graasden op kruidenrijk grasland met meer fytonutriënten – we onze eigen gezondheid ondersteunen. Zonder biodiversiteit ook geen drinkbaar water, zuivere lucht of vruchtbare bodems.

De dramatische achteruitgang in biodiversiteit die we nu kennen, brengt onze menselijke toekomst in gevaar. De Living Planet Index – die de wereldwijde populaties zoogdieren, vogels, vissen, reptielen en amfibieën volgt – toont een gemiddelde afname van 69% in de populaties die sinds 1970 worden gevolgd (Living Planet Report 2022, WWF). De trends in populaties geven een goed inzicht in de algemene gezondheid van een ecosysteem. We zijn dus verplicht, als we als mensheid willen blijven bestaan, om vanuit een nieuw systeemdenken ons gebruik van land en zee te herdenken en problemen als vervuiling, klimaatverstooring en invasieve soorten urgent aan te pakken.

Binnen het Grenzeloos Bocageland willen we een sterke en veerkrachtige natuur creëren met een fijnmazig groenblauw netwerk en goed beheerde natuurclusters, die onderling met elkaar verbonden worden. Daarbij focussen we ons op natuurlijke beekdalen

(met meer procesnatuur¹³ van bron tot monding, natte beemden en beekbegeleidende beplanting), unieke natuur & biodiversiteit in zeldzame boskernen en schrale kalkrijke graslanden en het versterken van de natuurwaarden in het agrarisch cultuurlandschap. Dit vereist bovendien een geïntegreerde aanpak en nauwe samenwerking met o.a. natuur- en waterbeheerders, landbouwers en particuliere eigenaars.

¹³ Procesnatuur staat (in hoge mate) op eigen benen. Natuurkrachten zijn de natuurlijke tegenhangers van beheer of ingrijpen door mensen (maaien, snoeien, kappen en bodembewerking). Robuuste procesnatuur biedt ruimte aan zelfregulerende, natuurlijke (biotische en abiotische) processen, welke leiden tot mozaïeklandschappen waarin alle successie stadia voorkomen, van pionier- grasland-, ruigte- en struweelvegetaties tot en met bos. Het mozaïek wordt gekenmerkt door een rijkdom aan overgangen in ruimte en tijd en door cyclische verjonging.

Interactie tussen landschappelijke en sociale rijkdom stimuleren vanuit de basiswerking van het landschapspark

Vanuit de basiswerking van het Parkbureau wordt er daarom ingezet op participatieve planvorming voor deelgebieden zodat er een structuurplan wordt uitgewerkt, ism alle bevoegde overheden, voor het deelgebied dat alle aspecten van het bocagekompas (netwerklandschap, voedsellandschap, sponslandschap, biodivers landschap en gastvrij landschap) op een logische manier ruimtelijk doet landen met zo veel mogelijk win-win's voor alle betrokken partijen (zie Veerkrachtig netwerklandschap – actie 1.1.3). Eveneens vanuit de basiswerking neem het parkbureau, ism de partners in de gebiedscoalitie, de aanplant van KLE (hagen, houtkanten, hoogstamboomgaarden, poelen, bomenrijen ...) op in functie van doelsoorten (bijv. hazelmuis, vroeumeesterpad, eikelmuis, vleermuis, vliegend hert...) (zie Veerkrachtig netwerklandschap – actie 1.1.2). De jaarlijks roterende coalitiepartner, bevoegd voor biodivers landschap, organiseert de grensoverschrijdende uitwisseling mbt soorten, specifieke natuurtypes (bijv gelinkt aan kalkrijke

bodems), beheeraanpak, uitvoeringspraktijken, interessante projecten,... (zie Veerkrachtig netwerklandschap – actie 1.1.6).

We ondersteunen lokale landbouwers die willen inzetten op agro-ecologische principes of meer natuurinclusieve landbouw met advisering op maat (zie Circulair voedsellandschap – actie 2.1.1). We stimuleren ook een meer natuurlijke inrichting van agrarische percelen met meer soortenrijke graslanden, goed beheerde bosranden en overgangen, houtkanten/hagen/heggen die de natuurkernen met elkaar verbinden, goed bodembeheer,... Daartoe bieden we vrijwillige beheerpakketten op maat van het Grenzeloos Bocageland aan met een marktconforme vergoeding op korte termijn (zie Veerkrachtig netwerklandschap – actie 1.3.3) en werken we op lange termijn naar een resultaatsgebaseerde aanpak van landschapsbeheer met lange termijn contracten in functie van ecosysteemdiensten op landschapniveau (zie Veerkrachtig netwerklandschap – actie 1.3.4). Daarbij adviseren lokale natuurverenigingen landbouwers of particuliere eigenaars bij het beheer van kwetsbare natuur in landbouwgebied We versterken ook de uitvoer van landschapsbeheer door agrarische collectieven of agrobeheergroepen (zie Veerkrachtig netwerklandschap – actie 1.3.5).

4.1 Ecologische verbinding versterken tussen Hoge Venen/Eifel en Maasvallei/Hoge Kempen

In Natura 2000-gebieden en andere natuurgebieden helpen de bevoegde overheden particuliere eigenaars en landbouwers via natuurbeheerplannen en beheerdersoverleg om natuurdoelstellingen voor specifieke doelsoorten en de ontwikkeling van specifiek habitattypes te halen. Waar dat niet haalbaar is binnen de bedrijfsvoering van de betrokken landbouwer, proberen we mogelijkheden voor vrijwillige grondenruil aan te bieden (zie Veerkrachtig netwerklandschap - actie 1.5.2). Geïsoleerde natuurgebieden leiden tot ongezonde, kwetsbare en minder weerbare populaties van soorten. We versterken daarom de ecologische verbindingen op een functionele manier voor de soorten die er gebruik van maken. Dit gaat om soorten met verschillende habitatvereisten: beekvalleien, poelen en plassen, bos, bocage en semi-open, open en algemeen netwerklandschap. Onze ligging in een peri-urbane regio met dense weginfrastructuur en de oprukkende verstedelijking maken van het creëren van ecologische verbindingen tussen de versnipperde natuurgebieden een grote uitdaging.

De bevoegde overheden en terreinbeherende organisaties (Natuurpunt, Agentschap voor Natuur en Bos, Natagora, Département de Nature et Forêts, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, ARK Rewilding, Limburgs Landschap, ...) zetten ook in op strategische grondaankoop voor cruciale missing links bij het realiseren van ecologische verbindingen en het versterken van habitattypes. Ze houden hierbij expliciet rekening met de impact op de leefbaarheid van de landbouwbedrijven

in de buurt. Het Parkbureau begeleidt hier de onderlinge afstemming indien gewenst door de betrokken partijen. De betrokken overheden en terreinbeherende organisaties bekijken of ze landbouwgrond van stoppende landbouwbedrijven kan aankopen, zonder de leefbaarheid van andere bedrijven in de buurt te schaden, en kan inzetten als "gemene gronden" voor natuurinclusieve landbouw. Deze gronden worden ter gebruik aangeboden aan lokale landbouwers, die er kunnen experimenteren met vormen van natuurinclusieve landbouw (extensieve begrazing met runderen of schapen, akkerbouw, fruitteelt, ...) in functie van het verbeteren van de aanwezige natuurwaarden. De inrichting van de percelen is de verantwoordelijkheid van de overheid, die zorgt dat de ecologische verbindingen ook daadwerkelijk tot stand komen en dat de natuurhabitats (zoals bijvoorbeeld natuurgraslanden en soortenrijke graslanden) worden behouden op lange termijn. Een gepast vergoeding- en monitoringssysteem op lange termijn wordt door de bevoegde overheden samen met het Parkbureau uitgewerkt. Op die manier kan "natuurboer" een onderdeel worden van het verdienmodel van lokale landbouwers onder de vorm van diversificatie.

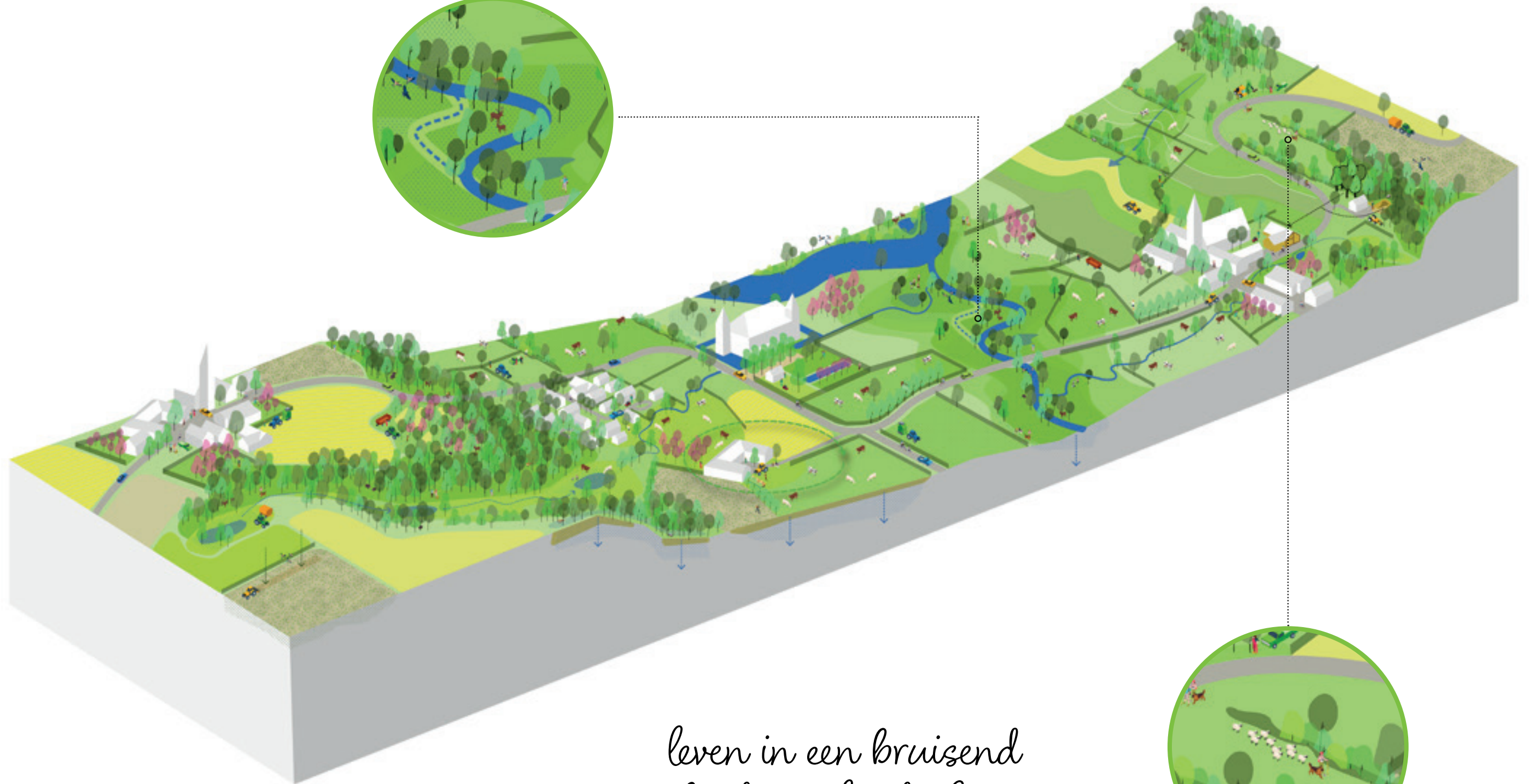
We zetten in op een moderne heerdgang, die de zaadverspreiding bevordert, maar vooral door het landschap te verbinden met lijnvormige elementen en meer afwisseling (kiemplekjes en poepplekjes) een belangrijke ecologische impact heeft. Belangrijk daarbij is dat de heerdgang weer commercieel winstgevend kan worden. Biodiversiteit en cultuurhistorie profiteren dan mee van dit economische verdienmodel.

Fig. 4.3- Bloemenweide in de omgeving van de Schophemerheide (© Jeroen Mentens)

Grenzeloos Bocageland

Ecologische verbindingen voor soorten met verschillende habitatvereisten versterken. (bijv. aanleg en beheer van vijvers en herstel van wetlands)

leven in een bruisend
biodivers landschap

Moderne heerdgang ondersteunen

4.2 Beheer van grensoverschrijdende natuurclusters op elkaar afstemmen

Verschillende natuurclusters in het gebied worden doorsneden door administratieve grenzen en hebben daarom baat bij de structurele samenwerking binnen het landschapspark. Zo vormen het Vlaamse hellingbos Hoogbos en het natuurreservaat Altenbroek en Noorbeek een grensoverschrijdend natuurcluster met het Nederlandse Hoogbos en Noorbeemden. Het Vlaamse deel van de Gulpvallei sluit dan weer aan op de bovenloop van de Gulp en de bossen 'Bois de Laschet' en 'Bois de Beusdal' binnen het Natura 2000-gebied 'Vallée de la Gueule (en aval de Kelmis)' in Plombières in het zuiden en op de benedenloop van de Gulp in het Nederlandse Natura 2000-gebied 'Geuldal' in het noorden. Het Nederlandse Vijlenerbos en het meest oostelijke deel van het Nederlandse habitatrichtlijngebied Geuldal sluiten aan op de kleinere boskernen in het Waalse Natura 2000-gebied 'Vallée de la Gueule (en aval de Kelmis)'. In het landschapspark richten we ook de beekvalleien - belangrijke natuurcorridors - natuurlijk in met beekbegeleidende bosjes, knotbomen, oevervegetaties, vernatting dalbodem, opruimen van drainages, beekstructuurherstel van bron tot monding, procesnatuur waar het kan, ... en werken zo tegelijkertijd aan doelstellingen rond waterkwaliteit en waterretentie (zie 3. Fluctuerend sponslandschap).

4.3 Natuurherstel en tuinaanleg met autochtone, inheemse planten en struiken

Eveneens belangrijke stapstenen in het ecosysteem zijn particuliere tuinen, die heel wat potentieel hebben als ze ingericht worden als klimaat- en ecologische tuinen. Zo kunnen eigenaars microhabitats voor (avi)fauna in en migratieroutes door hun eigen tuin creëren. We willen daarbij inzetten op het vergroten van bewustwording en het verspreiden van informatie over hoe autochtone, inheemse planten en struiken in eigen tuin kunnen ingezet worden om de algemene biodiversiteit in het landschapspark te versterken.

In het Grenzeloos Bocageland vinden we in zowel de oude boskernen als in de holle wegen, oude heggen en struwelen en oude houtwallen nog een substantieel aandeel wilde (autochtone) bomen en struiken. Deze vormen een belangrijke genenbron en potentiële oogstlocatie voor het opkweken van autochtoon plantgoed. Dat autochtoon plantgoed hebben we nodig voor de aanplant voor natuur- en landschapsherstel en -inrichting, het opvangen van uitval na aanplant of gaten in hagen onder gesubsidieerde beheerpakketten, ... Voor de huidige krapte aan autochtoon plantgoed willen we in samenwerking met kwekerijen onderzoeken of het mogelijk is om lokaal autochtoon plantgoed op te kweken en te verkopen. Daarvoor willen we graag locaties van autochtoon plantgoed inventariseren en de mogelijkheden onderzoeken om zaad te oogsten en dit op te kweken.

De verspreiding van invasieve, uitheemse soorten wordt door de EU gezien als een van de grootste bedreigingen voor onze biodiversiteit. In een gebied als het Grenzeloos Bocageland met allerlei administratieve grenzen kan die bedreiging groot zijn omwille van de gebrekkige coördinatie en afstemming in de bestrijding. Daarnaast kunnen ook de veelheid aan (overstroombare) waterlopen in het landschapspark die verspreiding versnellen. We maken dan ook gebruik van de bestaande grensoverschrijdende werkgroep Exoten van het Drielandenpark om de grensoverschrijdende kennis en afspraken via de Werkgroep Terreinuitvoer te vertalen naar snelle en adequate bestrijdingsacties in de perimeter van het landschapspark.

C Actietabel

BRUISEND BIODIVERS LANDSCHAP				
Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
4.1 . ECOLOGISCHE VERBINDING VERSTERKEN TUSSEN HOGE VENEN/EIFEL EN MAASVALLEI/HOGE KEMPEN				
4.1.1 Ecologische verbindingen voor soorten met verschillende habitatvereisten versterken. Het gaat o.a. om volgende habitats en bijhorende soorten • Beekvalleien: otter, bever, beekforel, rivierdonderpad, ... • Poelen en plassen: kamsalamander, vroedmeesterpad, ... • Bos: wilde kat, vliegend hert, zwarte ooievaar, specht, ... • Bocage en semi-open: grauwe klauwier, hazelmuis, eikelmuis, vliegend hert, ... • Open: diverse soorten akkervogels (o.a. boomleeuwerik), vlinders, ... • Algemeen netwerk: vleermuizen Door middel van o.a.: • Aanpassing van het bosbeheer/aanplant bosjes/bosrandenbeheer • Versterken ecologische kwaliteit droogdalen • Aanplant en beheer van hagen en houtkanten • Aanleg en beheer van vijvers en herstel van wetlands • Soortenrijke graslanden versterken/verbinden/beheren • Herstel van rivieroever • Bufferen van kwetsbare natuur (bronnen, waterlopen, hoogwaardige natuurkernen,...) • Verwerven van gronden in functie van ontsnippering De betrokken partners engageren zich om hierrond samen te werken vanuit bestaande budgetten en gebruik makend van lopende of nog in te dienen LIFE-projecten. Inhoudelijk vertrekpunt zijn bestaande studies: Provinciaal natuurverbindingsrapport Voeren, rapport WWF, rapport Menzel, inventaris basiskwaliteit natuur (NPLG- provincie Limburg NL), ...	Parkbureau coördineert vanuit geïntegreerde planvorming (zie Veerkrachtig Netwerklandschap - actie 1.1.3). Provincie Limburg (B) coördineert onderzoek naar grensoverschrijdende verbindingen <i>ism provinciale/lokale natuurpartners voor de Voerstreek.</i>	Reguliere middelen en projectsubsidies Partners voor uitvoer: Agentschap voor Natuur en Bos, Natuurpunt, Stichting Elzéard, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Ark Rewilding, Limburgs Landschap, Provincie Limburg (NL), Provincie Limburg (BE), Département de Nature et Forêts, Provincie Luik, Natagora, WWF, Natagriwal, Vlaamse Landmaatschappij, Natuurrijk Limburg, Drielandenpark, Waterschap Limburg, Boerennatuur Vlaanderen, particulieren en landbouwers,...	2024 - 2029	Aantal meter of oppervlakte aangeplante of ingerichte kleine landschapselementen (vanuit functionele ecologie) op een ecologische verbinding

BRUISEND BIODIVERS LANDSCHAP

Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
4.1.2 Uitvoeren van acties om het ecologisch netwerk in de gemeente Plombières te versterken. Deze acties gebeuren in het kader van de uitvoer van het "Plan Communal de Développement de la Nature".	Gemeente Plombières <i>ism Fondation rurale de Wallonie (FRW)</i>	In te dienen project bij projectoproep BiodiverCité (Waals gewest)	2024 - 2026	
4.1.3 Onderzoek en realisatie van een natuurverbinding tussen Alsbos en Vrouwenbos te Rullen (Voeren).	Stichting Elzéard <i>ism Nationale Boomgaardenstichting</i>	Biodiversiteitsproject Provincie Limburg (B): 22.585 EUR	2024	
4.1.4 Beleidsmatig agenderen van missing links voor ecologische verbindingen door grote infrastructuur in het landschapspark. Bijv. planmatig uitwerken en realiseren van een open ruimte verbinding & ecoduct in Moelingen/Visé - Riemst waarbij een snelweg (A2) en de Maas moet overbrugd worden. In Nederland is er ook nood aan oost-west verbindingen. In Vlaanderen op agenda Vlaams Actieprogramma Ecologische Ontsnippering (VAPEO) zetten.	Parkbureau <i>ism Werkgroep Beleid</i>		2024 - 2026	
4.1.5 Stimuleren van verdienmodel als natuurboer in het landschapspark. Landbouwers gebruiken en beheren tegelijkertijd gronden van natuurorganisaties, private investeerders of overheid in functie van natuurdoelstellingen met gunstige (lange termijn) afspraken voor beide partijen. Natuurdoelstellingen zijn o.a. ecologische verbindingen en de versterking van habitattypes zoals natuurgraslanden en soortenrijke graslanden. Dit kan gecombineerd worden met extensieve landbouw in natuurgebied (extensief begrazen of maaien). Vergoedingensysteem op lange termijn (volgens principes natuurbeheerplan & marktconform) en monitoringsysteem uitwerken. Inrichting gebeurt door natuurorganisaties of overheid.	Natuurorganisaties, <i>Agentschap voor Natuur en Bos, Provincie Limburg (NL), Département de Nature et Forêts, Boerennatuur Vlaanderen, ...</i>	Budget Natuurbeheerplan en reguliere werking ANB in VL Vergoedingensysteem op lange termijn: openstaande financieringsvraag	2024 - 2029	

BRUISEND BIODIVERS LANDSCHAP

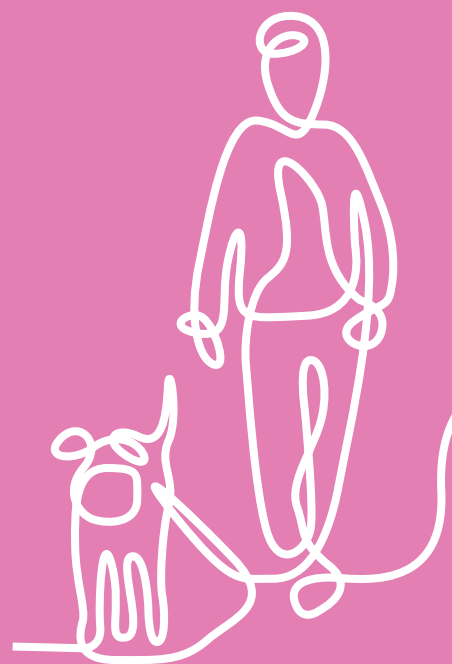
Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
4.1.6 Moderne heerdgang uitbouwen in natuurreservaat Altenbroek in Voeren. Rondtrekkende schaapskudde met herder ter verspreiding van zaden en afvoer van nutriënten. Dit levert o.a. kansen voor een natuurverbinding tussen Sint-Pietersberg (Natuurpunt, Natagora) en Altenbroek (Natuurpunt) door middel van transhumance. Intentie is om dit ook op te schalen naar andere natuurgebieden in Voeren (bijvoorbeeld bosrandenbeheer bij Agentschap voor Natuur en Bos). Afstemmen met andere schaapskuddes in de regio (Eperheide,...). Binnen het project 'Caster' wordt grensoverschrijdende begrazing (noord-zuid, Natuurmonumenten) onderzocht.	Natuurpunt <i>ism gemeenten Riemst en Voeren, Natagora, Natuurmonumenten, Département de Nature et Forêts, ...</i>	LEADER project 'Reconnected Mergellandschap': 207.600EUR Plan de Relance - Valorisation du site naturel de Caster et de la Montagne Saint-Pierre : project 'Caster'	2024 2024 - 2025	Geherderde jaarrond begrazing in Riemst en Voeren Promotie van het Mergellandschap en het Mergelland als streekproduct via excursies rondom heerdgang en potstal systeem en "met de herder op stap"
4.1.7 Herintroduceren van Mergellandschap bij particuliere eigenaars. In navolging van het Mergellandhoen (het Hervehoen) nu ook het Mergellandschap herintroduceren in de kleinschalige landschappen en hoeves van particuliere eigenaren.	Belgische hoenderclub Nederland	In te dienen project (bijv. bij LEADER Zuid-Limburg)		
4.1.8 Natuurwaarde grensoverschrijdend in kaart brengen van groeves (ondergronds én bovengronds) die uit productie zijn, bronnen, Samenwerken met onderzoekstellingen om de natuurwaarde in kaart te brengen en te kijken waar de hiaten in beheersubsidies zitten.	Parkbureau (Bocage-academie) en WG Beleid	Basiswerking Landschapspark	2024 - 2029	
4.2 BEHEER VAN GRENDOVERSCHRIJDENDE NATUURCLUSTERS OP ELKAAR AFSTEMMEN				
4.2.1 Beheer van natuurclusters Hoogbos, Altenbroek & Noorbeek (VL)/Hoogbos & Noorbeemden (NL) op elkaar afstemmen. Afstemmen voor de creatie van kalkgraslanden aan Nederlandse zijde, over waterbuffering, vismigratiekelpunten, invasieve exotenbestrijding en specifieke soorten (van wolf tot bever).	Natuurpunt, <i>Natuurmonumenten, provincie Limburg (BE&NL), Agentschap voor Natuur en Bos, Staatsbosbeheer, particulieren</i>	VL: Water-Land-Schap 2.0 Voerstreek NL: project "liquid commons", LNV budget Natuurmonumenten		

BRUISEND BIODIVERS LANDSCHAP				
Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
4.2.2 Ontwikkeling van robuuste procesnatuur langs grensoverschrijdende valleien van Berwijn, Gulp en Geul planmatig onderzoeken en realiseren Robuuste procesnatuur biedt ruimte aan zelfregulerende, natuurlijke (biotische en abiotische) processen, welke leiden tot mozaïeklandschappen waarin alle successiestadia voorkomen, van pionier- grasland-, ruigte- en struweelvegetaties tot en met bos. Het mozaïek wordt gekenmerkt door een rijkdom aan overgangen in ruimte en tijd en door cyclische verjonging. Op landschapsschaal is het van belang dat kerngebieden voedsel en veiligheid kunnen bieden aan een heel scala van soorten (planten, dieren, schimmels, bacteriën), waardoor veerkrachtige ecosystemen ontstaan met complete voedselketens (en complexe voedselwebben), zowel bovengronds als ondergronds, zowel op het land als in het water en in de moerassige overgangszones. Biotische sleutelprocessen zoals herbivorie (begrazing/bevervraat) en predatie beïnvloeden de vegetatieontwikkeling en vergroten de rijkdom aan vegetatiestructuren en -patronen. Zo ontstaat variatie in het aanbod van voedsel en beschutting. Abiotische sleutelprocessen zoals overstroming, erosie en sedimentatie en storm zorgen eveneens voor meer diversiteit in de vegetatie.	Ark Rewilding en stichting Elzéard	Eigen budget en in te dienen project(en)	2024 - 2029	

BRUISEND BIODIVERS LANDSCHAP				
Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
4.3 NATUURHERSTEL EN TUINAANLEG MET AUTOCHTONE, INHEEMSE PLANTEN EN STRUIKEN				
4.3.1 Natuurlijke klimaattuinen promoten bij eigenaars met klimaattuincoaches in de Voerstreek. Gebruik van autochtone, inheemse planten en struiken in eigen tuin stimuleren. Microhabitats voor (avi)fauna creëren in en migratieroutes door eigen tuin	Gemeente Voeren <i>ism particuliere tuineigenaars</i>	Financiering klimaattuinen (provincie Limburg, PNC), cofinanciering door burgers.	2024	
4.3.2 Verkennen van mogelijkheden om het aanbod lokaal, autochtoon plantmateriaal te vergroten via het inventariseren van locaties van autochtone bomen en struiken en de haalbaarheid en potenties voor zaadoogst en kweek onderzoeken. Inventarisatie van streekeigen oogstlocaties vervolledigen, onder meer met soorten die momenteel minder courant of niet worden aangeboden (bijv streekeigen bramen, rozen, ...). Label "Plant van hier" in Voeren meer in markt zetten. Sensibilisering van burgers grensoverschrijdend en communiceren van verkooplocaties	Stichting Elzéard, Natuurpunt en andere lokale plantkwekerijen <i>ism Agentschap voor Natuur en Bos en Parkbureau</i>		2025 - 2027	
4.3.3 Grensoverschrijdende bestrijding invasieve, uitheemse soorten Operationele vertaling van GO werkgroep Exoten drielandenpark in de WG Terreinuitvoer van het landschapspark.	Parkbureau - WG Terreinuitvoer <i>ism Drielandenpark, Contrat de Rivière Meuse Aval en provincie Limburg (B)</i>		2024 - 2026	

Grenzeloos Bocageland

5

Florerend gastvrij
landschap

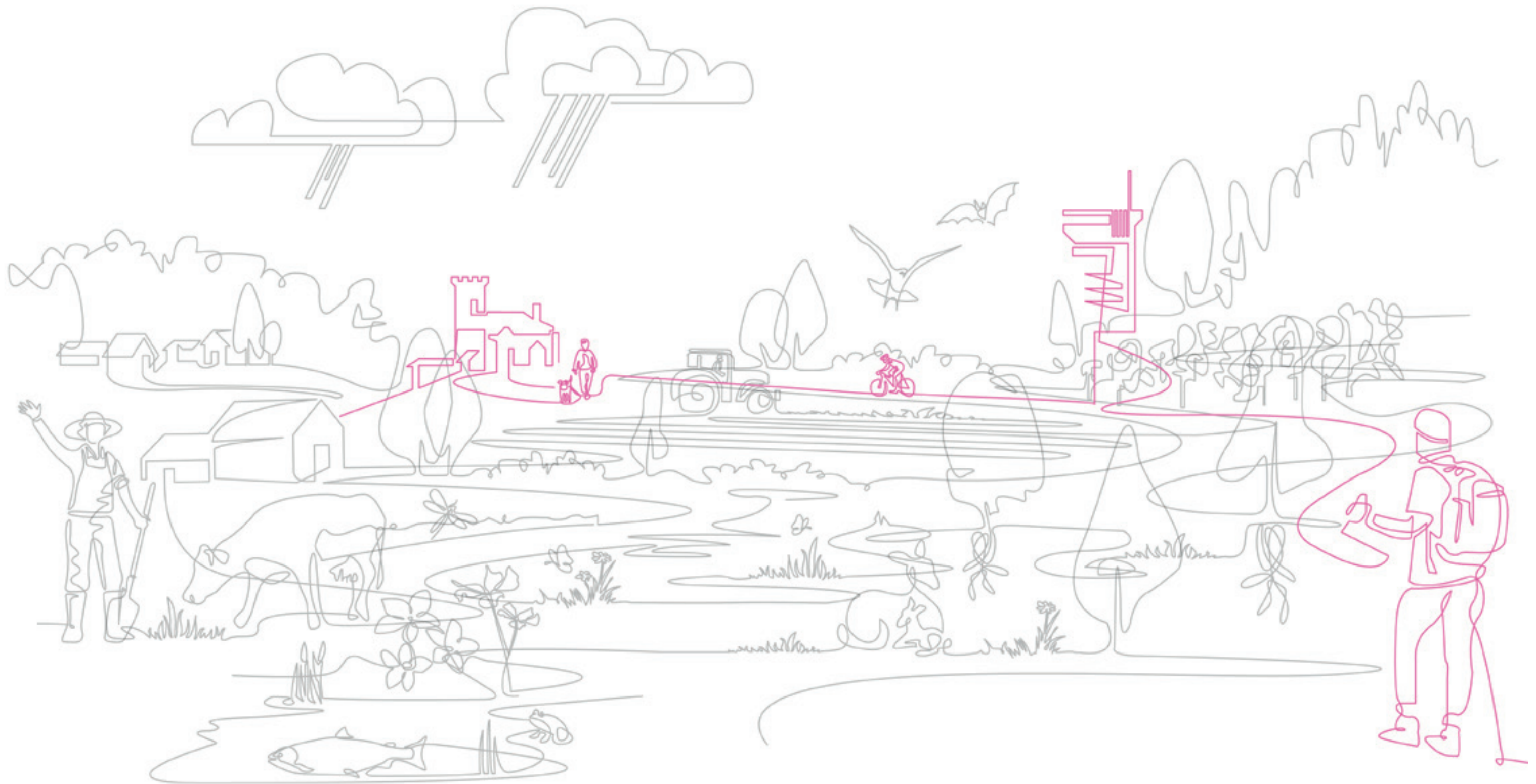
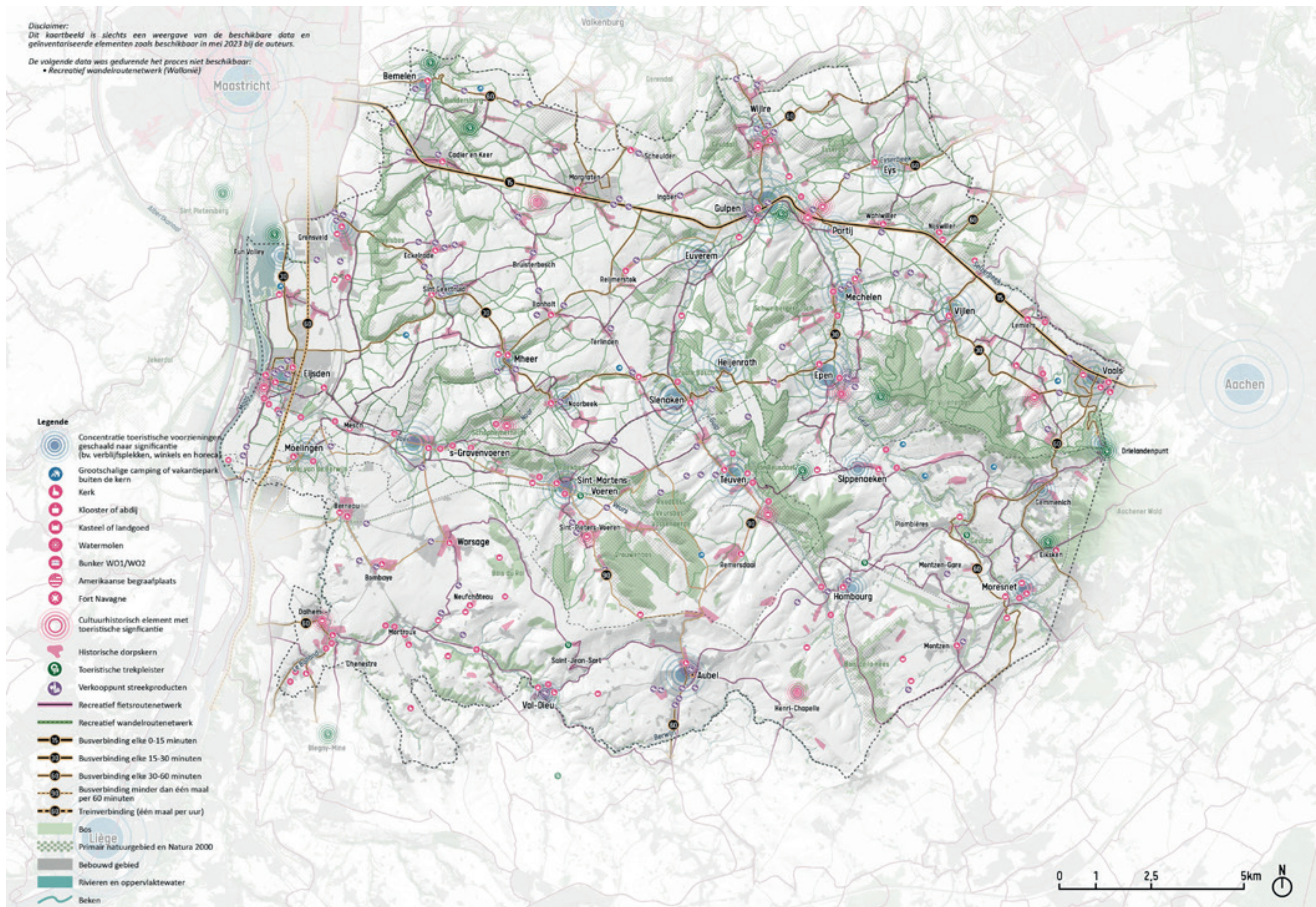

Fig. 4.3- Wandelen tussen de sappige weilanden en landschapselementen (© RLHV)

Het Landschapspark Grenzeloos Bocageland is divers en kleinschalig door een bijzondere verweving van agrarisch gebied, natuur en cultuurhistorische parels in een uitgesproken dalenlandschap met grotendeels kalkrijke ondergrond. De intieme droogdalen, de weidse plateaus en ruggen, het wit-zwarte patroon van vakwerkhuisen, de doorkijkjes en kerktorens, de contrasten tussen verstillings- en activiteitsgebieden, de bloesems van mei- en sleedoornhagen en hoogstamboomgaarden in het voorjaar, de streekproducten die je verleiden met hun volle smaak en authentieke verhaal, de hellingbossen in een breed pallet van herfstkleuren, de kasteeldomeinen als baken in het landschap, ... elk seizoen biedt een waaier aan mogelijkheden voor lokale inwoners en bezoekers om met al hun zintuigen te genieten. Het lokale dialect en de diversiteit aan talen, culturen en de vele diepgewortelde tradities die je herkent onder de vorm van schutterijen en harmonieën, processies, carnaval, oogstfeesten, ... bepalen het ritme van de lokale dorpsgemeenschappen. Inwoners van het Bocageland zijn zeer trots op hun regio en delen graag hun cultuur, verhalen en identiteit met bezoekers. Het landschap nodigt uit tot afwisselende wandel- en fietstochten.

Kaart 4.1: Themakaart Gastvrij landschap met aanduiding van de voorzieningen, routes en bezienswaardigheden voor de bezoekers van het Grenzeloos Bocageland

A Toeristische infrastructuur en bezienswaardigheden

Themakaart Gastvrij landschap (zie kaart 5.1) toont de voorzieningen, routes en bezienswaardigheden voor de bezoeker en gast. De kernen met de grootste concentratie aan toeristische voorzieningen (verblijfsplekken, winkels en horeca) in het Grenzeloos Bocageland zijn Vaals (NL), Gulpen (NL), Eijsden (NL), Sint-Martens-Voeren (VL), 's Gravenvoeren (VL), Slenaken (NL), Aubel (WAL), Epen (NL), Mechelen (NL), Euverem (NL), Vijlen (NL), Sippenaeken (WAL) en Hombourg (WAL). Dit wordt bevestigd door het aantal jaarlijkse toeristische overnachtingen dat in het Nederlandse deel met 1.819.129 overnachtingen ver boven de 186.000 overnachtingen in de Vlaamse Voerstreek en de 46.013 overnachtingen¹⁴ in Aubel en Plombières ligt.

Locaties met een toeristische of recreatieve significantie trekken vaak grote aantallen bezoekers of recreanten en zijn over het algemeen goed aangehaakt op het toeristische routenetwerk en openbaar vervoer. Deze locaties bevinden zich opvallenderwijs vaak in de beekdalen, waar een grote concentratie van cultuurhistorische relictten aanwezig is. Denk maar aan de abdij van Val-Dieu en de kasteelruïnes in de historische bovenstad van Dalhem in de Berwijnvallei, het kasteel van Altenbroek langs de Noorbeek, de voormalige zink- en loodmijn van Plombières en de volmolen in Epen in de Geulvallei en de kastelen van Obsinnich en Neubourg langs de Gulp. Met de vier indrukwekkende viaducten van de goederenspoorlijn 24 (Antwerpen - Tongeren - Aken), waaronder het grootste van België in Moresnet, en het Fort Aubin-Neufchâteau en de Amerikaanse begraafplaatsen van Henri-Chapelle en Margraten zijn Wereldoorlogen I en II ook nog herkenbaar in het landschap.

De onovertroffen toeristische trekpleister is het drielandenpunt bij Vaals waar de grenzen tussen Nederland, België en

Duitsland samenkomen. Het punt is gelegen nabij de top van de Vaalserberg op de grens van de gemeenten Vaals (Nederlands Limburg), Plombières en Kelmis (beide in de Belgische provincie Luik) en Aken (in de Duitse deelstaat Noordrijn-Westfalen). De grenspalen en toeristische voorzieningen (labyrint, horeca en twee uitzichttorens) trekken veel toeristen aan. Al tientallen jaren staat het drielandenpunt in de top 10 van meest bezochte toeristische attracties van Nederland. Het kan bogen op bezoekersaantallen van ongeveer 1 miljoen bezoekers per jaar.

Daarnaast is het Grenzeloos Bocageland een sterk gewaardeerde wandel- en fietsbestemming met een uitgebreid, verkeersluw wandel- en fietsroutenetwerk doorheen een vijfsterrenlandschap. De Voerstreek telt 125 km aan wandelwegen binnen het wandelknooppuntennetwerk waardoor Voeren de hoogste dichtheid heeft van wandelwegen in Vlaanderen. In het Nederlandse deel gaat het in totaal om 560 km aan wandelwegen en in het Waalse deel om 383 km. Het fietsroutenetwerk in de Euregio Maas-Rijn verbindt de regionale fietsroutes met elkaar. In het Grenzeloos Bocageland gaat het om 278 km aan toeristische fietsroutes, met o.a. de RAVeL¹⁵ - lijnen 38 en 39. Daarbij geniet je onderweg van de schitterende panorama's die ook op de kaart staan aangeduid als toeristische trekpleister, bijv. de Gulpenerberg in Gulpen, de Komberg in Sint-Martens-Voeren en de oriëntatietafel van Saint-Jean-Sart in Aubel.

Verder oefenen de omliggende grote steden Aken, Maastricht en Luik een grote aantrekkingskracht op de bezoeker met hun vele bezienswaardigheden. Denk maar aan de warmwaterbronnen en kuuroorden, boottochten op de Maas,

¹⁴ Cijfers over de toeristische overnachtingen in Dalhem zijn niet beschikbaar.

¹⁵ RAVeL staat voor « Réseau Autonome des Voies Lentes » of Autonomo Netwerk van Trage Banen. Dit zijn prachtige fietswegen in het groen die lopen over jaagpaden en spoortrajecten. Ze zijn niet toegankelijk voor autoverkeer.

Kasteel Mheer¹⁶

Kasteel Mheer is een rijksmonument dat gelegen is in de kern van het dorp Mheer in de gemeente Eijsden-Margraten (NL). Het kasteel wordt al sinds de 14e eeuw in erfopvolging doorgegeven. Sinds 1668 is het kasteel onafgebroken in bezit van de familie de Loë.

Baron Diederik de Loë vertelt ons meer: “Het kasteel is nu 20 generaties eigendom in erfopvolging. Dit is uniek in Nederland. Onze kinderen zijn de 11e generatie de Loë. Wij zien het kasteel als een soort leenobject van de volgende generatie. De uitdaging zit hem in het beter overdragen dan dat je het zelf in handen hebt gekregen. We wonen heel mooi en van de buitenkant is het allemaal prachtig, maar als je achter de muren gaat kijken, komt er een hoop (financiële) zorg aan te pas. Toen mijn vader overleed in 2020 was het niet mogelijk de noodzakelijke zorg voor het kasteel namens de familie te dragen in combinatie met een baan. Mijn vrouw is meer gaan werken zodat ik me volledig kan storten op de restauratie en het duurzaam behoud van het erfgoed. Een investering die ervoor moet zorgen dat we in de toekomst stappen vooruit kunnen zetten en de volgende generatie meer de lusten ervaren om het erfgoed te behouden.”

“Naast restauratie en activiteiten voor een duurzaam behoud, hebben we hier ook een hoogwaardig landschap te onderhouden dat door de generaties voor ons gecreëerd en behouden is. Een deel wordt momenteel verpacht aan kleinschalige boeren die al generaties lang verbonden zijn met het kasteel. Als deze wegvallen als gevolg van de agrarische transitie, hebben we een probleem. Dan krijgen we te maken met extra onderhoudskosten voor het landschap.”

“Mheer telt zo’n duizend inwoners. De sociale cohesie met de dorpsgemeenschap is enorm belangrijk voor ons. De binnenplaats van het kasteel wordt vaak door het verenigingsleven uit het dorp gebruikt als een soort ‘Vrijthof van Mheer’. Naast de talrijke toeristische bezoekers wordt het gebruikt als plein en decor voor de Broonk, slipjacht, kerstmarkt, harmonieconcerten, schuttersfeesten en andere culturele activiteiten. Tijdens het komend Hemelvaartweekend op 20 en 21 mei zal er bijvoorbeeld een Bondsschutterfeest en de dag van de Cramignon georganiseerd worden. Dit laatste is een mooi voorbeeld van euregionale verbinding door immaterieel erfgoed. Zo helpen we elkaar wederkerig op een ongedwongen manier.”

¹⁶ Bron: www.limburg.nl/actueel/nieuws/nieuwsberichten-onderwerpen/cultuur/erfgoedlab-limburg-start-drie-locaties/

HX hoogcruts

Bij de kruising van wegen tussen Margraten-De Plank (B) en Noorbeek-Slenaken ligt, eveneens in de gemeente Eijsden-Margraten (NL), een tweede rijksmonument van grote historische waarde: het voormalige kloostercomplex Hoogcruts. Na een verwoestende brand op 6 september 1979 was het jarenlang een ruïne. Stichting Het Limburgs Landschap kocht in juli 2011 de ruïne en startte met het puinruimen en herstelwerkzaamheden, consolidatie, restauratie en renovatie. Het voormalige kloostercomplex Hoogcruts vertelt immers de geschiedenis van de pelgrimage en de godsdienstbeleving in Europa. Ook zijn de gevolgen van politieke ontwikkelingen en diverse oorlogen herkenbaar. Het complex is door haar ouderdom een driedimensionaal bouwhistorisch archief en daardoor wetenschappelijk van belang. De sfeer en esthetische waarde zijn voor alle bezoekers herkenbaar. Het was en is een bijzondere plek, een plek met een lading. Het rijksmonument heeft een waarde die niet verloren mag gaan.

HX is afgeleid van de oorspronkelijke naam Hoog Kruis, ontstaan uit de legende van de kruisvinding. Op die plek werd een kapel gebouwd, die zich ontwikkelde tot klooster Hoog-Cruts (H.C.). Het kruis staat voor het verleden, religie en kloosterfunctie. De X staat voor de toekomst, crossovers, het onverwachte, kruisbestuiving, reflectie, verbinding, durven prikkelen, vernieuwing, ontmoetingsplek, experiment, eigenwijsheid, mensen verwonderen en tot nadenken stemmen.

HX hoogcruts heeft de ambitie het klooster van de 21e eeuw te worden. Met respect voor het verleden worden de oude functies van dit klooster op een eigentijdse manier ingevuld. Met als stip op de horizon dat HX hoogcruts een nieuw Euregionaal centrum wordt voor reflectie op de maatschappij van nu en de zoektocht naar de samenleving van de toekomst.

Een proces, stap voor stap. Een plek voor reflectie, verbinding en vernieuwing. Met tentoonstellingen, documentaires, lezingen, onderzoek, buitenactiviteiten, performances, theater, muziek en makers’ meetings richt HX zich in en rond het complex op het verkennen van diverse thema’s binnen (hedendaagse) ontwikkelingen in de kunst, cultuur, natuur en technologie. HX wil deze ontwikkelingen onder de aandacht brengen van een breed publiek.

Fig. 5.2- Kasteel Mheer (© Provincie Limburg)

Fig. 5.3- HX Hoogcruts (© HX Hoogcruts)

B Operationele doelstellingen

Het Grenzeloos Bocageland is op het schaalniveau van de Lage Landen relatief ‘exotisch’ en uniek en ook voor Wallonië kent het een weinig voorkomende (bocage)eigenheid. Daardoor straalt het een bijzondere aantrekkingskracht uit. Dat geldt al zo sinds de tweede helft van de 19e eeuw toen het toerisme in de streek langzaam op gang kwam. De sector heeft sindsdien een flinke groei doorgemaakt en is in hoge mate verstrengeld geraakt met de lokale economie. Een flink aantal inwoners verdient zijn of haar geld direct of indirect in de toeristische sector. Het toerisme zorgde in de loop der jaren voor nieuwe verdienmodellen en voor dynamiek in het agrarische buitengebied. De toenemende druk van het toerisme heeft echter ook zijn weerslag op het landschap. De steeds hogere aantallen gasten en recreanten vergen verregaande ingrepen in onze omgeving, zoals nieuwe, bredere infrastructuur maar ook nieuwe verblijfsplekken, overnachtingsmogelijkheden en attracties. Deze zaken zijn niet altijd een meerwaarde voor de bewoner en gaan in sommige gevallen de draagkracht van het landschap te boven.

Het Nederlandse gedeelte staat toeristisch gezien nog steeds te boek als een ‘on-Nederlands’ heuvellandschap waar een authentieke beleving voorop staat. Door deze intensieve vermarkting van het landschap worden vele toeristen aangetrokken en dreigt men slachtoffer te worden van eigen succes. Er is steeds minder verstilling te vinden in een landschap dat meer en meer in dienst staat van de toerist en/of recreant. In het Vlaamse gedeelte wordt toerisme weliswaar gestimuleerd maar ondervindt het nog niet eenzelfde druk als in het Heuvelland. In het Waalse gedeelte kan men, op een aantal drukke plekken zoals het Drielandenpunt en de abdijsite van Val-Dieu na, het verstilte landschap nog het best ervaren. Er is dus een duidelijk verschil in de ‘authentieke’ beleving tussen de drie regionale delen van het landschapspark. De verschillende aanpak van vermarkting en promotie spelen hierbij een rol.

De eigenheid van het landschap van het landschapspark en alles wat daar uit voortkomt oefent een speciale aantrekkingskracht uit op de gasten die dit gebied bezoeken. De uitgesproken streekidentiteit van dit groene hart, in haar contrast versterkt door het stedelijke gebied (Maastricht, Luik, Aachen) rondom, is een belangrijk onderdeel van de huidige toeristisch-recreatieve promotie. Hoewel men in deze grensstreek hetzelfde landschap deelt, zijn er nog duidelijk deelgebieden te onderscheiden, met ieder een aparte identiteit en beleving, maar ook met een sterke naamsbekendheid. Deze eigenheid per deelregio willen we enerzijds behouden (omdat het al sterke toeristische merken zijn), maar tegelijkertijd zijn er problematieken die we grensoverschrijdend willen aanpakken op het vlak van mobiliteit, spreiding en leefbaarheid.

Interactie tussen landschappelijke en sociale rijkdom stimuleren vanuit de basiswerking van het landschapspark

Ook met eigenaars van landgoederen, cultuurhistorische sites en toeristische ondernemers gaan we vanuit de basiswerking van het landschapspark in dialoog op zoek naar duurzame verdienmodellen waarbij de cultuurhistorische waarde van het landschap en het bouwkundig erfgoed kan beschermd en versterkt worden in de toekomst. We gaan met hen laagdrempelig in dialoog (zie Veerkrachtig netwerklandschap – actie 1.1.1), ondersteunen hen bij landschappelijke aanplant- en inrichtingsdossiers (actie 1.1.2), nodigen hen uit voor de participatieve planvormingsprocessen op deelgebiedniveau (actie 1.1.3) en de kennisuitwisseling en netwerking op de tweemaandelijks Bocagecafé’s (actie 1.1.5). Op het jaarlijkse, sectorale uitwisselingsmoment (actie 1.1.6) kan dieper ingegaan worden op specifieke knelpunten en opportuniteiten die leven binnen de toeristisch-recreatieve sector en de erfgoedsector.

5.1 Kwaliteitsvol behouden en ontsluiten van waardevol erfgoed voor lokale inwoners en bezoekers

We werken aan een functioneel duurzaam gebruik van erfgoedensembles waarbij er ook wordt gezocht naar manieren om het nieuwe gebruik van monumenten beter te verankeren in de samenleving en de symbiose tussen land en gebouw te herstellen. Lokale ondernemers en eigenaars kunnen middels een erfgoedensemble in deze rol worden gefaciliteerd, bijv. een lokale landbouwer die woont en werkt op het landgoed en producten produceert voor het eveneens inpandige restaurant. Voordat er iets nieuws wordt toegevoegd, moet er gekeken worden naar de latente ruimte en hoe bepaalde functies elkaar kunnen versterken, voordat het ongeschonden landschap rondom hiervoor wordt ingezet. Onontdekte erfgoedparels willen we bekend maken en creatief ontsluiten. Door ze bijvoorbeeld te verbinden aan thematische routes (streekverhalen), door een gezamenlijke agenda (evenementen) op te stellen of door een gezamenlijke monumentendag te organiseren. Maar ook ruimtelijk kunnen (historische) zichtrelaties hersteld of geïntroduceerd worden om de beleving van de ensembles te verbeteren. Zichtbare ensembles dragen bij aan de herkenbaarheid van de identiteit van het gebied. Erfgoed zit niet in alleen dat wat we zien (monumenten) maar ook in de cultuur (het immateriële erfgoed). Samen kunnen deze bijdragen aan het versterken van de gemeenschap maar ook aan het toeristisch-recreatief gebiedsprofiel. Een mooi voorbeeld is HX hoogcruts dat een klooster van de 21e eeuw ambieert te zijn (zie kaderstuk).

5.2 Inzetten op de Cittaslow-waarden en “natuurlijk toerisme”

We werken op lange termijn aan het creëren van natuurlijk toerisme, dit wil zeggen, een vorm van toerisme dat de draagkracht van het

landschap en de lokale gemeenschap respecteert, mobiliteit op maat voorziet en de troeven van monumentaal en immaterieel erfgoed uitspeelt. We willen niet méér bezoekers aantrekken, maar nodigen bezoekers uit om langer te blijven zodat ze aan een trager ritme kunnen genieten van authentieke verhalen, lokale gewoontes en spontane ontmoetingen. Op die manier wordt het Grenzeloos Bocageland een “florerende bestemming” met een gelukkige en trotse lokale gemeenschap, die zich thuis en erkend voelt in het landschap en die kan aangeven welke zaken ze op welke momenten met gasten wil delen. De gelukkige inwoner wordt een ambassadeur die authentieke gastvrijheid uitstraalt naar de gasten. Een gelukkige inwoner is geworteld in de regio, verdient er zijn of haar brood en is trots op de gemeenschap en het landschap. De gast maakt kennis met de kernwaarden en belevingswereld van dit leven, geniet van het landschap in plaats van het te consumeren, dompelt zich onder en draagt bij in plaats van tot last te zijn. We willen gasten aantrekken die bij ons DNA passen maar ook iets meenemen.

Van onderop dragen we onze landschappelijke kernwaarden uit en ontwikkelen deze verder. Daarbij maken we ook samen met de overheid de spelregels waarmee we de draagkracht van landschap en gemeenschap kunnen borgen (zie 1. Veerkrachtig netwerklandschap – bij ruimtelijke ontwikkelingen sturen vanuit kernkwaliteiten om het landschap te versterken). Spelregels moeten wel nageleefd worden en moeten ook realistisch zijn. Vanuit de draagkracht van het landschap en de lokale gemeenschap kunnen we op basis van bestaande kenmerken en waarden verder ontwikkelen. Dit alles vraagt om gewenning en cultuurvorming: het moet aantrekkelijk blijven om hier (te blijven) wonen, wortel te schieten en zich te ontwikkelen.

Zoals meegegeven in het Masterplan¹⁷ scharen de zeven gemeenten van het landschapspark zich achter de Cittaslow-filosofie. De haalbaarheid van de aansluiting van de vier Belgische gemeenten onderzoeken we tijdens de loopduur van het Operationeel Plan. Dit koppelen we aan het uitbouwen van een netwerk van Cittaslow-gastheren en -vrouwen die betekenisvolle lokale verhalen, plekken en producten willen delen met bezoekers of inwoners. Het kan gaan om uiteenlopende profielen: korte keten producenten en verkopers van streekproducten, erfgoeduitbaters, lokale gidsen, landbouwers, natuurbeheerders, inwoners, ... Zij volgen een tweedaagse opleiding waarin ze bijleren over de Cittaslow-waarden en de landschappelijke en sociale rijkdom in het landschapspark. Op die manier kunnen zij de cittaslow-waarden breed uitdragen bij bezoekers en inwoners, net zoals informatie over de landschapsgenese en de kwaliteiten van het landschap. Vrijwilligerswerk als Cittaslow-gastheer of -vrouw betalen we met een lokale munt of cheque (zoals de Val’heureux in Plombières en Voorcheque in Voeren) die kan besteed worden bij lokale handelaars.

5.3 Toeristisch-recreatieve overlast aanpakken en lokale leefbaarheid bevorderen

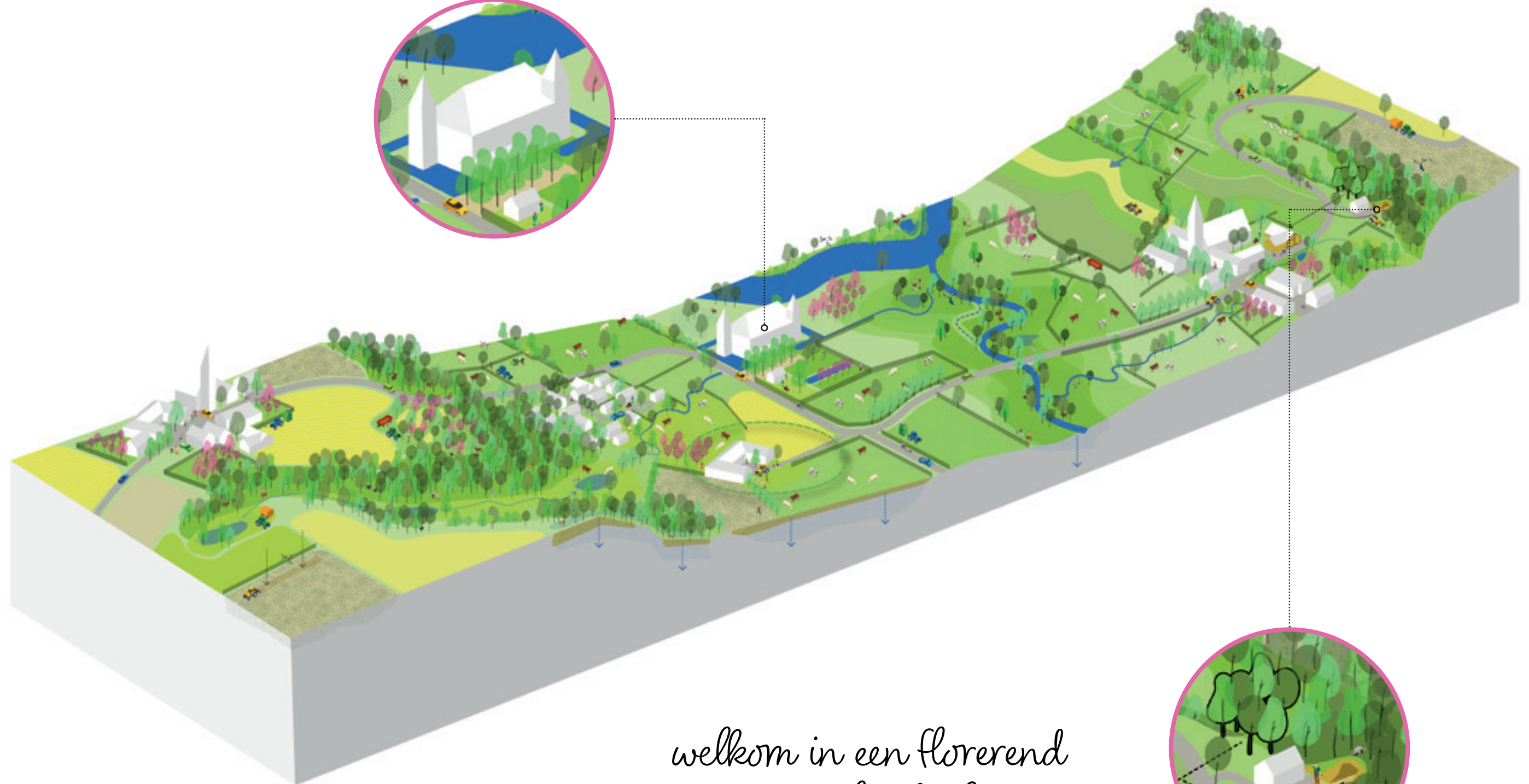
HHet onderkennen van de waarde en kwaliteiten van de deelgebieden binnen het Grenzeloos Bocageland moet ook comfort bieden voor de deelgebieden zelf. Daarin zit met name een rol weggelegd voor ‘spreiding’ in plaats van ‘verplaatsing’. Binnen de toeristisch-recreatieve strategie voor het landschapspark, waar meer drukte uit den boze is, willen we ‘rustige’ gebieden niet gaan belasten met dezelfde intensiteit zoals nu in het Heuvelland. In plaats daarvan gaat het om gebruik maken van het landschap (zoals de Ardennen

¹⁷ Masterplan “Bocagekompas. Van robuust vangnet naar fijnmazig netwerk (2024 – 2047)” – 2.2 Missie en gedeelde waarden

Fig. 5.4- Fietsen in het Bocageland (© George Deswijzen)

Monumentale erfgoedsites ontsluiten als
onthaalzones ingebed in het landschap.

*welkom in een florerend
gastvrij landschap*

Stimuleren van het gebruik van lokale grondstoffen voor
de restauratie en het behoud van lokale erfgoedsites.

en de Maasvallei) en de steden (Luik, Maastricht, Aachen) om ons heen om de druk te verlichten, maar ook om bepaalde gebieden beter toegankelijk te maken: van ‘waterbed-effect’ naar ‘olievlek-effect’. Door de unieke punten en activiteiten op kaart te zetten en te verbinden kunnen we onze regio meer benaderbaar maken, niet alleen voor de gast, maar ook voor de inwoners van de drie landen. Laat de inwoners van de grensstreken met elkaar kennis maken. Hiermee kunnen we de spreiding in tijd en ruimte stimuleren.

Ook het streven naar duurzame mobiliteit gaat ons daarbij helpen. We ontwikkelen een netwerk en voorzieningen die het mogelijk maken om toeristische en recreatieve verplaatsingen zoveel als mogelijk met duurzaam vervoer plaats te laten vinden: te voet, met de fiets en met het openbaar vervoer. De grotere reikwijdte van de elektrische fiets is daarin een meevaller, maar we onderzoeken ook de nood voor aanvullend lokaal vervoer om de aansluitingen op het openbaar vervoer en de verbindingen in de regio’s en tussen de landen (over de grens heen) te organiseren. We denken bijvoorbeeld aan een elektrische bus, met fietsaanhanger, die tussen de dorpen en regio’s aan beide kanten van de grens rijdt, die gasten tegen een kleine vergoeding overal in het gebied naartoe kan brengen of juist gestrande wandelaars of fietsers (vandaar fietsaanhanger) kan terugbrengen. De bewegingsradius van de gast wordt op die manier groter waardoor je kennismaking met een ruimer gebied en spreiding van de gasten versterkt. Idealiter helpt zo’n “bocagebus” ook de duurzame mobiliteit van lokale inwoners versterken. Tegelijkertijd investeren we in een grensoverschrijdende studie omtrent verkeersleefbaarheid, o.a. voorkomen van verkeersdrukke in en rondom de kernen. We zetten in op een grensoverschrijdende bewustwordingscampagne “Geniet ervan, geef erom” waarbij we lokale inwoners uitspelen als ambassadeurs voor het landschap. In 2022 werd hierrond al ervaring opgebouwd in Voeren bij de lancering van het Landschapsfonds

Voerstreek. Daar voegen we vanuit het landschapspark nieuwe elementen aan toe, zoals bijv. houten kaders op iconische plekken waar je het landschap als een levend schilderij doorheen kan zien. Dit combineren we met de huisstijl van het landschapspark, de slogan “Geniet ervan, geef erom” en een QR-code met meer info over de Cittaslow filosofie en de mogelijkheden om te doneren.

5.4 Grensoverschrijdend toeristisch – recreatief aanbod vanuit de troeven van het landschap

In het Bocageland is een sterk aanbod van wandel- en fietsroutes aanwezig, dat de “trage” landschapsbeleving stimuleert. De afstemming tussen de routestructuren en een goed beheer en onderhoud van de routes is van belang. De gemeente Voeren bereidt o.a. het lokale wandelknooppuntennetwerk, door het herstel van enkele trage wegen, verder uit met een nieuwe lus “Wandelen naar het hoogste punt van Vlaanderen”. Door deze uitbreiding wordt ook een verbinding gerealiseerd met de buurgemeente Aubel. Door eendaagse “hap en stap” arrangementen (koffie + vlaai/soep/avondeten) te combineren met ticketverkoop voor het openbaar vervoer kunnen we inzetten op de spreiding van bezoekers in ruimte en eventueel tijd. We maken goede afspraken met ondernemers zodat ze op dagen waarop dit te koop wordt aangeboden de gevraagde dienst ook effectief kunnen leveren. De nabijheid van de steden Maastricht, Aken en Luik is een belangrijke troef voor arrangementen gericht op de combinatie stad – platteland. We stimuleren lokale ondernemers ook om meerdaagse grensoverschrijdende belevingsarrangementen aan te bieden zodat bezoekers worden uitgenodigd om langer te blijven en aan een trager ritme kunnen genieten het gebied. Deze arrangementen

kunnen gepromoot worden via de communicatiekanalen van de toeristische partners en gekoppeld worden aan de ticketverkoop van het openbaar vervoer. De ontwikkeling van meerdaagse arrangementen kan opgevat worden als een vernieuwende Product-Markt-Partner-Combinatie (PMPC)¹⁸. Dit kan bijvoorbeeld gaan om een arrangement met boerengolf in een weide in het bocageland in de voormiddag, een lunch met Hervekaas en lokaal bier, een gegidste natuurwandeling in de namiddag en het avondeten en de overnachting die plaatsvinden in kleinschalige erfgoedlogies, zoals vakwerkhuisen of vierkantshoeves. De volgende dag staat een bijvoorbeeld een wandeling met de mooiste panorama’s van het Grenzeloos Bocageland op het programma waarna het met de bus naar het treinstation van de omliggende stad gaat voor een cultureel, stedelijk programma.

¹⁸ Een PMPC is een toeristisch-recreatief product van samenwerkende ondernemers en/of organisaties. Het is een samenwerkingsverband waarin door verschillende partijen een gezamenlijk doel wordt nagestreefd of product op de markt wordt gebracht. Wat een PMPC onderscheidend of uniek maakt is de samenwerking met partners die veelal uit verschillende sectoren of branches afkomstig zijn.

C Actietabel

FLOREREND GASTVRIJ LANDSCHAP				
Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
5.1 Kwaliteitsvol behouden en ontsluiten van waardevol erfgoed voor lokale inwoners en bezoekers				
5.1.1 Verkennen van de mogelijkheid tot inrichten en multifunctioneel ontsluiten van het grensoverschrijdende 17e eeuwse militair Fort van Navagne. De bewogen geschiedenis van het Fort van Navagne - een stervormig, militair fort gebouwd door de Spanjaarden in 1634 langs de monding van de Berwijn in de Maas - weer tot leven wekken door de archeologische site om te vormen tot een "lieu de mémoire" - een "plek van herinnering". Met een frisse, eigentijdse blik en met historie, archeologie, natuur, landschap, toerisme en recreatie als verbindende thema's om deze plek een nieuwe landschappelijke invulling te geven.	Gemeente Eijsden-Margraten & Voeren, <i>ism Bond Heemschut Limburg, IOED Oost, provincie Limburg (B), provincie Limburg (NL), Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, ...</i>	Voor Belgisch Limburg: aan te vragen subsidies "projecten onroerend erfgoed" van de provincie Limburg (B)	2027-2029	Toegankelijke en beleefbare site Fort van Navagne
5.1.2 Monumentale erfgoedsites ontsluiten als onthaalzones ingebed in het landschap. Mogelijke sites zijn: De iconische <i>Commanderij in Sint-Pieters-Voeren</i>, die te koop staat, zou door de overheid aangekocht kunnen worden zodat de uitbating van het lokale melkveebedrijf met stroopstokerij van hoogstamfruit en de forellenkwekerij kunnen behouden worden, de site breed kan ontsloten worden en een onthaalfunctie kan hebben naar bezoekers met landschaps- en erfgoedinteresse. Ook op de <i>mijnsite in Plombières</i> wacht een monumentaal historisch gebouw met ondergrondse turbines die vroeger de elektriciteit voor de lood- en zinkmijn moesten opwekken op renovatie en bijv ontsluiting als horeca-zaak binnen het bredere, integrale verhaal van de mijnsite (oa natuurreservaat, Geulgrot en knooppunt op de RAVeL-fietsroutes 38 en 39 en wandelroute Via Gulia). <i>HX Hoogcruts in Eijsden-Margraten</i> (zie kaderstuk)	Agentschap Onroerend Erfgoed (VL), <i>ism gemeente Voeren en Toerisme Voerstreek</i> Waals gewest, <i>ism gemeente Plombières en relevante partners</i> Gemeente Eijsden-Margraten, <i>ism relevante partners</i>	(openstaande financieringsvraag)		
5.1.3 Ruimte creëren voor ondernemerschap van lokale eigenaren op historische landgoederen. Inventariseren en wegwerken van wettelijke knelpunten en verkennen van een subsidiesysteem voor het ontwikkelen van verdienmodellen op maat het landschap, de lokale gemeenschap en de eigenaars opdat het erfgoed behouden kan blijven. We inspireren ons op de methodologie Erfgoedlab (NL).	Parkbureau - WG Beleid <i>ism Landelijk Vlaanderen, Particulier Grondbezit, Terre, Nature et Forêt, ...</i>	(openstaande financieringsvraag)	2026-2028	

FLOREREND GASTVRIJ LANDSCHAP

Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
5.1.4 Stimuleren van het gebruik van lokale grondstoffen voor de restauratie en het behoud van lokale erfgoedsites. Grondstoffen als hout, leem, grasisolatiemateriaal, ... lokaal produceren voor restauratie vakwerkhuisen, vierkantshoeves, kastelen, abdijen, ...	Bond Heemschut Limburg, IOED Oost, eigenaars, lokale praktijkschool, ... <i>ism Parkbureau?</i>	In te dienen LEADER-samenwerkingsproject		
5.2 INZETTEN OP DE CITTASLOW-WAARDEN EN "NATUURLIJK TOERISME"				
5.2.1 Onderzoeken van de haalbaarheid van de aansluiting van de Belgische gemeenten bij Cittaslow Belgium en het Europese Cittaslow netwerk	Parkbureau <i>ism Voeren, Aubel, Dalhem en Plombières</i>		2026-2027	
5.2.2 Het netwerk van Cittaslow ambassadeurs aan Nederlandse kant grensoverschrijdend uitbreiden over heel het landschapspark. Cittaslow gastheren en - vrouwen opleiden en ondersteunen die betekenisvolle lokale verhalen, plekken en producten willen delen met bezoekers of inwoners.	Zeven betrokken gemeenten <i>ism Parkbureau</i>		2028-2029	Aantal Cittaslow ambassadeurs
5.2.3 Toeristisch-recreatieve ondernemers als uithangbord voor grensoverschrijdende streekproducten. Restaurants en hotels worden structurele afnemers en uithangbord van streekproducten. Op die manier kunnen we de lokale vraag naar streekproducten aanzwengelen. We onderzoeken of zij kunnen instappen in het regionaal voedselsysteem Zuid-Limburg volgens de korte keten benadering met marketing en logistiek inclus. (zie 2. Circulaire voedsellandschap)	Regionaal Voedselsysteem Zuid-Limburg <i>ism Slow Food Limburg, Korte Keten Zeker Weten, lokale landbouwers, ...</i>	In te dienen project	2026-2027	
5.2.4 Verkennen of het "Green Destination" label kan ingezet worden voor het verduurzamen van de toeristische logies in het Nederlandse Heuvelland. Dit kadert binnen de ambities van de 16 Zuid-Limburgse gemeenten rond duurzame vrijetijdseconomie.	Gemeenten Eijsden-Margraten, Gulpen-Wittem en Vaals		2024 - 2026	

FLOREREND GASTVRIJ LANDSCHAP				
Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
5.3 TOERISTISCH-RECREATIEVE OVERLAST AANPAKKEN EN LOKALE LEEFBAARHEID BEVORDEREN				
5.3.1 Grensoverschrijdende toeristisch ontwikkelings- en managementplan opmaken obv grensoverschrijdende mobiliteitsstudie We laten een grensoverschrijdende mobiliteitsstudie uitvoeren om maatregelen te identificeren om de toeristisch/recreatief (gemotoriseerde) verkeersoverlast te verminderen en ontsluiting via het openbaar vervoer te versterken. Ook aandacht voor overlast vanuit de lucht (plezierluchtvaart, ballonnen, drones, ...) en de veiligheid van wandelaars en fietsers op wegen met druk verkeer (bijvoorbeeld via veilige wandelstroken met een haag). We onderzoeken daarbij ook de mobiliteitsbehoeftes van inwoners, recreanten en toeristen en de haalbaarheid van een "bocagebus". We stemmen dit af op de uitrol van "Vervoer op maat" in Voeren vanaf 2024 en het gemeentelijk parkeerplan Voeren.	Parkbureau <i>ism zeven betrokken gemeenten, provincies, Arriva, De Lijn, Toeristische diensten, Visit Zuid-Limburg</i>	Projectwerking Parkbureau: 60.000EUR	2024-2025	1 toeristisch ontwikkelings- en managementplan met duurzame mobiliteit die geen overlast creëert voor de lokale inwoners in het landschapspark
5.3.2 Mogelijkheden voor een bocagevergoeding en afsprakencharter voor grootschalige evenementenonderzoeken Grootschalige events hebben een grote impact op het kleinschalig bocagelandschap en de lokale gemeenschap. Het Parkbureau vraagt de organisator van het evenement een vrijwillig vergoeding te storten in het landschapsfonds, indien een groot evenement wel gebruik maakt van het 'decor' van het landschap, maar dat verder geen voordelen biedt voor het landschap. Ddenk aan bijvoorbeeld sportevenementen zoals wielertoertochten. Een andere piste is het hanteren van een gemeentelijke belasting voor de eventsorganisator. In het afsprakencharter worden bepaalde gedragsregels afgesproken door de zeven gemeenten zodat ze hierrond een uniform beleid kunnen voeren.	Parkbureau <i>ism zeven betrokken gemeenten</i>	Netto-inkomsten	2025	

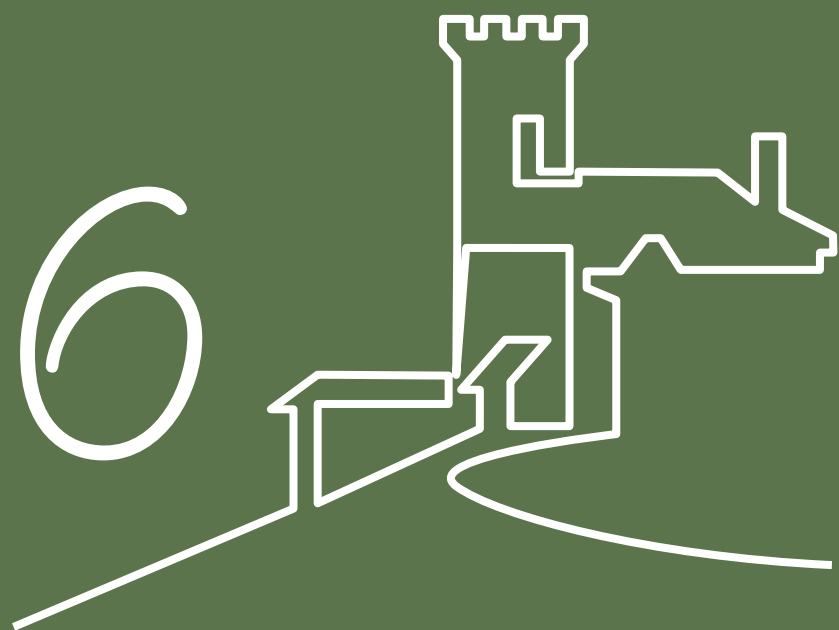
FLOREREND GASTVRIJ LANDSCHAP

Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
5.3.3 Knelpunten rond lokale handhaving onderzoeken en aankaarten Gebrek aan handhaving op het terrein is een probleem, waardoor toeristische overlast onvoldoende kan aangepakt worden. We onderzoeken welke de grootste knelpunten zijn en welke mogelijke oplossingen zijn.	Parkbureau <i>ism WG Beleid</i>		2025 - 2027	
5.3.4 Grensoverschrijdende bewustwordingscampagne & fondsenwerving "Geniet ervan, geef erom" lanceren en duurzaam continueren. Grensoverschrijdende bewustwordingscampagne om te sensibiliseren rond o.a. het achterlaten zwerfvuil (in hagen, in waterlopen, ...) en loslopende honden. We gaan samenwerking na met bestaande campagnes, zoals Mooimakers (VL) en Grand nettoyage de Printemps - Be Wopp (Wallonie).	Parkbureau <i>ism WG Communicatie, gemeenten, Contrat Rivière, waterbeheerders, toeristische partners</i>	Projectwerking Parkbureau: 120.000EUR	2024 - 2029	
5.3.5 Uitvoeren van beleidsmaatregelen "Reizen naar morgen in Voerstreek" O.a. een dynamische vergunningenstop voor nieuwe vakantieverblijven en een nieuwe vorm van verblijfsbelasting die door de uitbater van een toeristisch verblijf kan doorgerekend worden als toeristenbelasting aan de gast.	Gemeente Voeren	Netto-inkomsten	2024	
5.3.6 Herinvesteren van (een deel van) de gemeentelijke verblijfsbelasting in het landschap. In de gemeente Eijsden-Margraten bestaat reeds een landschapsfonds dat wordt ingezet voor de aanleg van boomgaarden, hagen, poelen, ... Het fonds wordt gespijsd met reguliere gemeentemiddelen (100.000EUR), verblijfsbelasting (120.000EUR) en op termijn mogelijks ook provinciale subsidie.	<i>Gemeenten Eijsden-Margraten, Gulpen-Wittern, Vaals, Voeren, Plombières, Aubel en Dalhem</i>	Netto-inkomsten	2024 - 2029	

FLOREREND GASTVRIJ LANDSCHAP				
Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
5.4 GRENSOVERSCHRIJDEND TOERISTISCH - RECREATIEF AANBOD VANUIT DE TROEVEN VAN HET LANDSCHAP				
5.4.1 Ontsluiting hoogste punt van Vlaanderen via trage weg en artistiek aankleden. Een wandelweg herstellen om het hoogste punt te voet bereikbaar te maken en anderzijds een herkenningspunt ontwerpen zodat het hoogste punt ook visueel herkenbaar is.	Gemeente Voeren	Project Herstelfonds "Op weg naar het hoogste punt van Vlaanderen": 55.000EUR	2024	
5.4.2 Zoeken naar synergiën tussen toeristische en/of promotionele doelstellingen van de Einstein Telescoop en het landschapspark. Streven naar een synergie tussen de aantrekkingskracht van de Einstein Telescoop (indien deze zal gerealiseerd worden) en het landschapspark. Hierbij willen we in beide projecten onderzoeken op welke manier ze elkaar kunnen versterken op vlak van promotionele, toeristische en marketing doeleinden (dit kan gaan van gedeelde fysieke infrastructuur tot het afstemmen van bepaalde communicatiemiddelen).	Projectbureau Einstein Telescoop <i>ism Parkbureau en toeristische partners</i>	Budget ET-projectorganisatie (consortium van EU lidstaten en regio's)	2026 - 2029	

FLOREREND GASTVRIJ LANDSCHAP

Actie	Trekker en partners	Financiering	Timing	Resultaatsindicator
5.4.3 Thematische grensoverschrijdende wandel- en fietsroutes ontwikkelen (inclusief ontbrekende ruimtelijke schakels aanpakken): • Cittaslow-fietsroute (voortbouwend op Cittaslow Heuvelland fietsroute) • Hoog(s)te punten en vergezichten - de mooiste panorama's van het hele grondgebied • Ondergrondse schatten (krijt, mergel, silex, ...) • Cultureel erfgoed • Streekproducten • Waterbeleving, bijv grensoverschrijdende bronnenwandeling, Via Berwijn en Via Voer (waterloop van bron tot monding, zoals Via Gulia - 55 km lange wandeling langs Geul van bron tot monding), ... • Unieke fauna en flora, zoals kalk- en zinkflora, overgang bosrand - open helling, ... • Bocage-trail voortbouwend op Dutch Mountaintrail Bestaande routekaarten kunnen hiervoor verkocht worden door de toeristische organisaties. Overzichtskaart met highlights te ontwikkelen door het Parkbureau, terwijl de verkoop van gedetailleerde kaarten bij de toeristische organisaties blijft.	<i>Toerisme Voerstreek, Visit Limburg, Visit Zuid-Limburg, Maison du Tourisme Pays de Herve, Maison du Tourisme d'Aubel en Maison du Site Minier et Office du Tourisme de la Commune de Plombières</i>	Reguliere budgetten	2024-2029	
5.4.4 Eendaagse "hap & stap-arrangementen" aanbieden.	<i>Toerisme Voerstreek, Visit Limburg, Visit ZL, Maison du Tourisme Pays de Herve, Maison du Tourisme d'Aubel, Maison du Site Minier et Office du Tourisme de la Commune de Plombières, ...</i>	Reguliere budgetten	2027-2029	
5.4.5 De ontwikkeling van meerdaagse beleavingsarrangementen door ondernemers ondersteunen en promoten.	<i>Toerisme Voerstreek, Visit Limburg, Visit ZL, Maison du Tourisme Pays de Herve, Maison du Tourisme d'Aubel, Maison du Site Minier et Office du Tourisme de la Commune de Plombières</i>	Reguliere budgetten	2027-2029	

Financieel plan

In de voorgaande hoofdstukken werd de wijze van financiering van de verschillende acties zo goed als mogelijk beschreven in de actietabellen onder de vijf thema's van het Bocagekompas. Omdat voor een deel van de acties gebruik gemaakt wordt van reguliere budgetten van partnerorganisaties en voor een ander deel van de acties nog projectmiddelen bij een waaier aan subsidiekanalen moeten worden aangevraagd, is het inschatten van exacte bedragen voor alle acties in dit Operationeel Plan moeilijk. We verkiezen daarom om hier geen onvolledig – en misschien zelfs verwarrend – beeld weer te geven van de financiële slagkracht van dit Operationeel Plan.

We willen echter wel benadrukken dat die financiële slagkracht – ondanks het feit onze gebiedscoalitie onder deze vorm nog niet lang bestaat – niet mag onderschat worden. De zestigtal partnerorganisaties beschikken over reguliere budgetten en hebben ook al heel wat relevante projecten lopende die uitvoering geven aan de doelstellingen van het Master- en Operationeel plan. In het proces van opmaak van de kandidatuur als landschapspark was het echter onmogelijk om hiervan een allesomvattende inventaris te maken. In de actietabellen hebben we enkel de meest relevante, lopende projecten in relatie tot de doelstellingen van het landschapspark opgenomen.

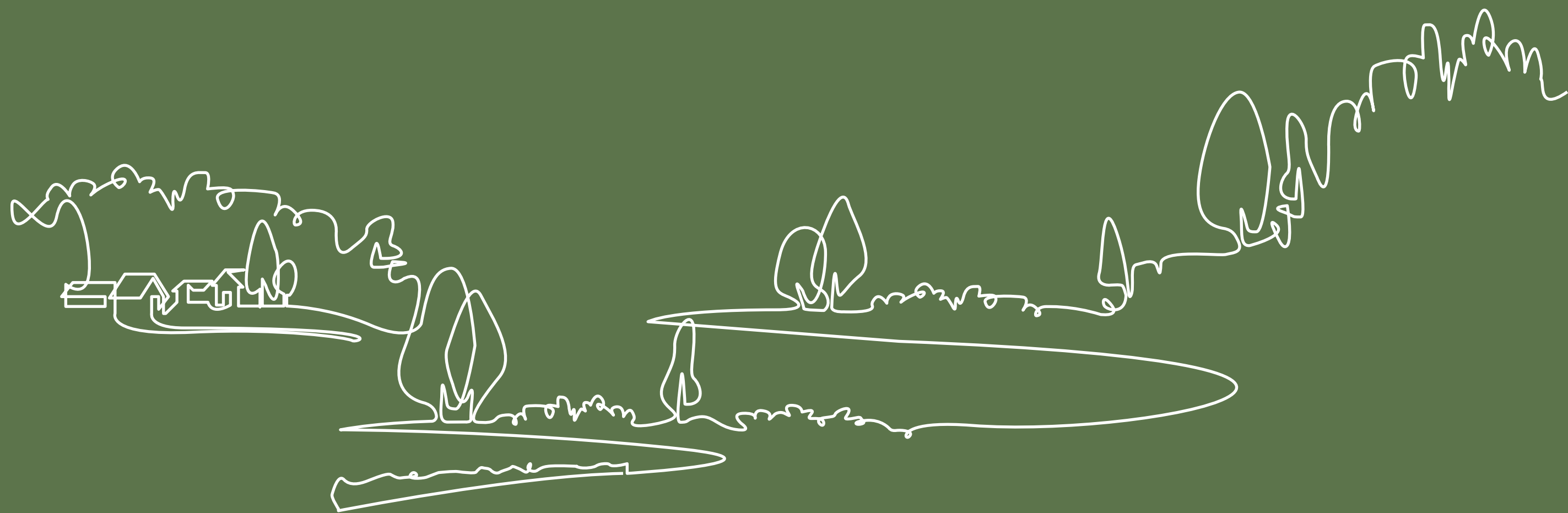
Voor bijkomende projectmiddelen zijn er heel wat mogelijkheden: de Vlaamse LEADER – werking in Haspengouw zuidoost en de Nederlandse LEADER – werking Zuid-Limburg en de budgetten voor samenwerkingsprojecten tussen verschillende LEADER-gebieden (waarbij LEADER Land van Herve kan betrokken worden), de Europese financieringskanalen zoals Interreg Maas-Rijn en Interreg Vlaanderen – Nederland, Waalse programma's Yes we plant, BiodiverCité en Plan de Relance de la Wallonie, het Zuid-Limburgse fonds Natuurkracht¹⁹ en de Regio Deal InGenieus, Groen en Gezond tussen de Zuid-Limburgse gemeenten en het Rijk in Nederland, ... Daarom voorzien we een deel van het jaarlijks projectwerkingsbudget van het landschapspark om als cofinanciering te gebruiken bij de subsidiekanalen waarbij dit toegelaten is (zie eerste rij in de financiële tabel).

¹⁹ Natuurkracht is een fonds en innovatieprogramma van 1 miljoen euro dat burgers, ondernemers en overheden inspireert, uitdaagt en ondersteunt om uit te gaan van natuur als bondgenoot bij maatregelen die duurzaam helpen tegen wateroverlast in het Zuid-Limburgse landschap. Natuurkracht stelt – met steun van de Nationale Postcode Loterij – een laagdrempelig fonds open dat lokaal betrokken organisaties de kans biedt om initiatieven uit te voeren waarbij natuurlijke oplossingen een bijdrage leveren aan het verminderen van overstromingsrisico's in het Geul- of Gulpdal. Dat kunnen nieuwe initiatieven zijn of al bestaande die groter of beter gemaakt worden. Voorbeelden van projecten waar het fonds zich op richt zijn het aanplanten van bomen op de hellingen, het herstel/de aanleg van graften, de aanleg van natuurvriendelijke oevers of het aanleggen van natte natuur en natuurlijke wateropslag.

De meer gedetailleerde financiële informatie bij de acties waar deze nu ontbreekt, zal aan de Vlaamse overheid meegegeven worden in de vorm van de jaarlijkse rapportage die een erkend landschapspark verplicht aangaat. Wel willen we hier graag een overzicht geven van de besteding van projectwerkingsmiddelen (jaarlijks budget van het landschapspark van 200.000EUR), zoals we deze momenteel inschatten in mei 2023. Belangrijke pijlers hierbij zijn:

- het sturen van ruimtelijke ontwikkelingen op basis van landschappelijke kernkwaliteiten (acties 1.4.1, 1.4.2 en 1.4.3)
- de lokale landbouwers ondersteunen bij het behoud van het kleinschalige landschap en het vrijwillig verkennen van agro-ecologische en kringlooppraktijken, net als hen waarderen voor hun gebiedsexpertise en praktijkkennis (acties 1.2.5, 2.1.1 en 2.5.1)
- het ontwikkelen van een grensoverschrijdend plan voor de verdere toeristische ontwikkeling en management van het landschapspark, inclusief een afgestemd mobiliteitsaanbod (actie 5.3.1)
- inzetten op bewustwording en fondsenwerving bij o.a. recreanten en bezoekers met een grensoverschrijdende campagne “geniet ervan, geef erom” (actie 5.3.4)
- de ontwikkeling en het onderhoud van de communicatietools van het landschapspark (website, app, digitaal platform voor partners, ...) met een eigen huisstijl (actie 1.6.2)

PROJECTWERKINGSMIDDELEN PARKBUREAU	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Hefboombudget - Cofinanciering bij aanvraag projectsubsidies	25.000EUR	35.000EUR	50.000EUR	60.000EUR	50.000EUR	60.000EUR
1. VEERKRACHTIG NETWERKLANDSCHAP						
1.2.5 Kleinschaligheid van landbouwgebruikspcelen belonen en stimuleren.		30.000EUR	30.000EUR	30.000EUR	30.000EUR	30.000EUR
1.4.1 Een grensoverschrijdende, participatieve landschapskarakterisatie uitvoeren	40.000EUR	20.000EUR				
1.4.2 Een grensoverschrijdend Handvat kernkwaliteiten voor het Grenzeloos Bocageland ontwikkelen			35.000EUR	25.000EUR		
1.4.3 Een grensoverschrijdend ruimtelijk afwegingskader ontwikkelen en hanteren bij nieuwe ruimtelijke noden en evoluties					35.000EUR	25.000EUR
1.6.2 Ontwikkeling en onderhoud huisstijl, website en communicatiedragers op maat van het landschapspark	25.000EUR	25.000EUR	25.000EUR	25.000EUR	25.000EUR	25.000EUR
2. CIRCULAIR VOEDSELLANDSCHAP						
2.1.1 Vrijblijvend advies op maat aanbieden over landbouwbedrijfsvoering volgens agro-ecologische en kringloopprincipes aan landbouwers in het landschapspark	25.000 EUR	25.000EUR	30.000EUR	30.000EUR	30.000EUR	30.000EUR
2.5.1 Landbouwers vergoeden als "kennisboer" voor inbreng van kennis bij de werking van het landschapspark	15.000EUR	15.000EUR	15.000EUR	15.000EUR	15.000EUR	15.000EUR
5. FLOREEREND GASTVRIJ LANDSCHAP						
5.3.1 Grensoverschrijdende toeristisch ontwikkelings- en managementplan opmaken op basis van grensoverschrijdende mobiliteitsstudie	40.000EUR	20.000EUR				
5.3.4 Grensoverschrijdende bewustwordings- en fondsenwervingscampagne "Geniet ervan, geef erom" lanceren en duurzaam continueren	30.000EUR	30.000EUR	15.000EUR	15.000EUR	15.000EUR	15.000EUR
TOTAAL PER JAAR	200.000EUR	200.000EUR	200.000EUR	200.000EUR	200.000EUR	200.000EUR

Project
Kandidatuur landschapspark "Grenzeloos Bocageland"

Opdrachtgever
Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren

Opdrachtnemer
HeusschenCopier
Rijksweg 12
6217 AE Gulpen
0031 (0)43 458 34 37
info@heusschencopier.nl
www.heusschencopier.nl

Datum
Mei 2023

Status
Definitief

Beeldmateriaal

Alle (kaart)beelden, visualisaties en foto's in dit document zijn vervaardigd door HeusschenCopier
tenzij anders vermeld in de bronvermelding

Deze kandidatuur tot erkenning als Landschapspark
wordt gesubsidieerd in het kader van de oproep
Landschapsparken, in opdracht van de Vlaamse Overheid.

VLAAMSE
LAND
MAATSCHAPPIJ

Vlaanderen
is open ruimte

HeusschenCopier
LANDSCHAPSKRACHT